Transportøkonomisk institutt
Stiftelsen Norsk senter for samferdselsforskning

Mikrourbanisme på norsk

Eksempelsamling

Marianne Knapskog, Eva-Gurine Skartland,
Maja Karoline Rynning

1947/2023

Tittel:	Mikrourbanisme på norsk – Eksempelsamling
Tittel engelsk:	Micro urbanisation in Norway – Examples
Forfatter:	Marianne Knapskog, Eva-Gurine Skartland, Maja Karoline Rynning
Dato:	Februar 2023
TØI-rapport:	1947/2023
Antall sider:	81
ISSN elektronisk:	2535-5104
ISBN elektronisk:	978-82-480-2006-6
Prosjektnummer:	5229
Finansieringskilder:	Kommunal- og distriktsdepartementet
Prosjekt:	5229– Mikrourb
Prosjektleder:	Marianne Knapskog
Kvalitetsansvarlig:	Aud Tennøy
Fagfelt:	Byutvikling og bytransport
Emneord:	Kommunal planlegging, samarbeid, tettstedutvikling, tiltak

Kort sammendrag

Dette er en casestudie og eksempelsamling av mikrourbanisering i utvalgte norske tettsteder. Mikrourbanisering er strategisk stedsutvikling med særlig fokus på sentrum med mål om å øke attraktiviteten. Mikrourbanisering kan være knyttet til fysiske egenskaper ved stedet eller ikke-fysiske egenskaper som gjør et tettsted til et attraktivt sted å jobbe, bo eller besøke. I casene som er fremstilt i eksempelsamlingen er det stor aktivitet for å gjøre sentrum mer attraktivt og levende. Dette gjør tettstedene ved å samlokalisere ulike funksjoner, bygge boliger og uterom. Rådhus, skolebygg, kulturhus eller idrettsanlegg er ofte viktige møteplasser som også samlokaliserer mange typer aktiviteter. Casene viser at kommuners innsats er avgjørende for stedsutvikling og mikrourbanisering, både for arbeidsmåter og tiltak. Hva som er mikrourbanisering og rett type tiltak er avhengig av den lokale konteksten. Betingelsen for å få det til er at det satses på sentrum og prioriteres for utvikling.

Summary

This is a case study and collection of examples of micro urbanisation in selected Norwegian villages. Micro urbanisation is a strategic site development with a focus on the centre with the aim of increasing its attractiveness. Micro urbanisation can be linked to physical characteristics of the place or non-physical characteristics that makes a village an attractive place to work, live or visit. The cases show diverse and abundant activity to make the centre more attractive and vibrant by co-locating various functions, building more houses and creating urban outdoor spaces. Town halls, schools, cultural centres or sports facilities are often important meeting places and co-locate many types of activities. The efforts of the municipalities are crucial for local development, both when it comes to ways of working and the appropriate measures. What constitutes micro urbanisation and the right type of measure depends on the local context. The condition for micro urbanisation is that the centre is invested in and prioritised for development.

Transportøkonomisk institutt (TØI) har opphavsrett til hele rapporten og dens enkelte deler. Innholdet kan brukes som underlagsmateriale. Når rapporten siteres eller omtales, skal TØI oppgis som kilde med navn og rapportnummer. Rapporten kan ikke endres. Ved eventuell annen bruk må forhåndssamtykke fra TØI innhentes. For øvrig gjelder Åndsverklovens bestemmelser.

Forord

Mikrourbanisering innebærer en strategisk stedsutvikling med særlig fokus på sentrum hvor offentlige aktører, næringsliv og frivilligheten arbeider sammen med mål om å øke attraktiviteten til et mindre tettsted. I dette prosjektet for Kommunal- og distriktsdepartementet har vi undersøkt hva mikrourbanisering kan være i norsk sammenheng. Med dette som bakgrunn har vi analysert norske tettsteder som har mellom cirka 200 til 2000 innbyggere i tettstedet. Vi har laget en eksempelsamling med ni norske tettsteder fra hele landet. Ved hjelp av stedsanalyser, intervjuer og dokumentstudier har vi undersøkt den lokale stedsutviklingen. Vi har sett nærmere på hva som kan være mikrourbanisering på hvert enkelt sted før vi har analysert stedene på tvers.

Oppdragsgiver for prosjektet har vært Kommunal- og distriktsdepartementet, hvor Erik Sveistrup har vært vår kontaktperson. Eva-Gurine Skartland, Maja Karoline Rynning og Marianne Knapskog har gjennomført analysene, satt sammen eksempelsamlingen og forfattet rapporten, med sistnevnte som prosjektleder. Aud Tennøy har vært kvalitetssikrer. Trude Kvalsvik har vært ansvarlig for slutt-redigering av rapporten og klargjort den for elektronisk publisering.

Vi vil takke Distriktssenteret og fylkesplansjefene for innspill til tettsteder som kunne være aktuelle case. Vi vil også takke kommunene som ble valgt som case for å ha stilt opp til intervjuer der de har delt sin erfaringer og kunnskap med oss. Til slutt vil vi takke Kommunal- og distriktsdepartementet for et interessant oppdrag.

Oslo, februar 2023
Transportøkonomisk institutt

Bjørne Grimsrud
Administrerende direktør

Silvia J. Olsen
Avdelingsleder

Copyright © Transportøkonomisk institutt, 2023. Denne publikasjonen er vernet i henhold til Åndsverkloven av 1961.
Ved gjengivelse av materiale fra publikasjonen, må fullstendig kilde oppgis.

Innhold

Sammendrag

Summary

1 Introduksjon 1

1.1 Bakgrunn 1

1.2 Formål 1

1.3 Avgrensning 2

1.4 Rapportstruktur 2

2 Forskningsdesign og metodevalg 3

2.1 Forskningsdesign og gjennomføring 3

2.2 Metodevalg 4

3 Om mikrourbanisering 7

3.1 Forståelsen av begrepet mikrourbanisering 7

3.2 Viktige faktorer som bidrar til å skape steds- og sentrumsattraktivitet 8

4 Eksempler på mikrourbanisering i ni norske tettsteder 11

SKJERVØY 12

HEMNESBERGET 18

ÅRNES (ÅFJORD) 24

BRUHAGEN (AVERØY) 30

MO (MODALEN) 36

MYRA (VEGÅRSHEI) 42

KVITESEIDBYEN (KVITESEID) 48

TRØYM (HEMSEDAL) 54

ALVDAL (STEIA) 60

5 Oppsummerende diskusjon 66

5.1 Mikrourbanisering som begrep for strategisk stedsutvikling 66

5.2 Viktige likheter og ulikheter i casene 66

5.3 Betingelser og viktige faktorer for mikrourbanisering 68

5.4 Hva som kan bidra til en vellykket mikrourbanisering 70

5.5 Gjenstående kunnskapsbehov 74

Referanser 75

Vedlegg 77

V 1. Intervjuguide mikrourbanisering 77

V 2. Oppsummerende tabell over hva som er undersøkt som mikrourbanisering 80

Copyright © Transportøkonomisk institutt, 2023. Denne publikasjonen er vernet i henhold til Åndsverkloven av 2018.
Ved gjengivelse av materiale fra publikasjonen, må fullstendig kilde oppgis.

Transportøkonomisk institutt
Stiftelsen Norsk senter for samferdselsforskning

NORSK

Sammendrag

Mikrourbanisme på norsk

Eksempelsamling

TØI rapport 1947/2023 • Forfattere: Marianne Knapskog, Eva-Gurine Skartland, Maja Karoline Rynning • Oslo 2023 • 81 sider

Hovedresultater:

- Mikrourbanisering er en strategisk stedsutvikling med særlig fokus på sentrum hvor offentlige aktører, næringsliv og frivillighet samarbeider om å innføre urbane kvaliteter.
- I casene er det stor aktivitet for å gjøre sentrum mer attraktivt og levende ved å samlokalisere ulike funksjoner, bygge boliger og uterom. Rådhus, skolebygg, kulturhus eller idrettsanlegg er ofte viktige for samlokalisering av mange typer aktiviteter.
- Casene viser at kommuners innsats er avgjørende for stedsutvikling og mikrourbanisering, både for arbeidsmåter og tiltak.
- Deltakelse i FOU prosjekter og erfaringer fra andre kommuner er viktig for å få kunnskapsgrunnlag på plass og for valg av tiltak lokalt.
- Hva som er mikrourbanisering og rett type tiltak er avhengig av den lokale konteksten. Betingelsen for å få det til er at det satses på sentrum og prioriteres for utvikling.

Dette er en casestudie av mikrourbanisering i utvalgte tettsteder i norske kommuner, basert på følgende definisjon av begrepet mikrourbanisering:

> *Mikrourbanisering er en strategisk stedsutvikling med særlig fokus på sentrum hvor offentlige aktører, næringsliv og frivilligheten arbeider sammen med mål om å øke attraktiviteten til et mindre tettsted (200-2000 innbyggere). Mikrourbanisering kan være knyttet til fysiske egenskaper ved stedet som samlokalisering av arbeidsplasser, boliger, offentlige tjenester, sentrumstilbud, samfunnshus og offentlige møteplasser i et fortettet lokalsenter. Det kan også være knyttet til ikke-fysiske egenskaper som aktørsamarbeid, aktivitet i sentrum og andre elementer som gjør et tettsted til et attraktivt sted å jobbe, bo eller besøke.*

Ved hjelp av stedsanalyser, intervjuer og dokumentstudier har vi kartlagt 10 norske tettsteder, det vil si ett per fylke. Resultatet er en casestudie som viser utviklingen av sentrum. Tettstedene ble i utgangspunktet valgt etter innspill fra oppdragsgiver og Distriktssenteret. Vi så også på Gnist-innovasjonsprogram for steds- og næringsutvikling (GNIST) fra Design og arkitektur Norge (DOGA), og sendte også en epost til fylkesplansjefene for å få innspill til gode tettsteder å undersøke videre. Tabell S1 viser en oversikt over tettstedene vi har undersøkt. Det viste seg at ni av de ti tettstedene vi valgte har en stedsutvikling som kunne undersøkes som mikrourbanisering. Når vi gjorde intervju om det tiende tettstedet Undheim, med Time kommune,

ble det klart at Undheim ikke er et godt eksempel på mikrourbanisering. Undheim ble derfor utelatt fra eksempelsamlingen i kapittel 4.

Tabell S1: Tettstedene som er undersøkt.

Fylkeskommune	Sted	Kommune
Troms og Finnmark	Skjervøy	Skjervøy kommune
Nordland	Hemnesberget	Hemnes kommune
Trøndelag	Årnes	Åfjord kommune
Møre og Romsdal	Bruhagen	Averøy kommune
Vestland	Mo	Modalen kommune
Rogaland	Undheim	Time kommune
Agder	Myra	Vegårshei kommune
Vestfold og Telemark	Kviteseidbyen	Kviteseid kommune
Viken	Trøym (Hemsedal)	Hemsedal kommune
Innlandet	Alvdal (Steia)	Alvdal kommune

De ni tettstedene beskrevet i eksempelsamlingen har alle rolle som kommunesenter i sin region. Resultatene av undersøkelsene er fremstilt etter samme mal, med en beskrivelse der hver kommunes tiltak og arbeidsmåter legges frem basert på dokumentstudier av planer, samt intervjuer.

Etter det som er beskrevet i intervjuene var, og er, mye av stedsutviklingen knyttet til enkeltprosjekter. Flere av disse er knyttet til deltakelse i FoU prosjekter. Etter hvert har erfaringer fra prosjekter og deltakelse i FoU ført til en større oppmerksomhet rundt sentrum av tettstedene. I kjølvannet av erfaringene som er gjort lokalt har det flere steder blitt vedtatt kommunale strategier og sentrumsplan. Flere kommuner har opplevd at dette ikke har kommet av seg selv, og at det har vært ulike syn på sentrumssatsingene. Ofte har det vært diskusjoner om hvorvidt satsing på sentrum svekker bygdene rundt, men der sentrumssatsingen har vedvart er det blitt større forståelse for at et sterkt sentrum også styrker bygdene. Konfliktene har blant annet blitt løst ved at politisk og administrativ ledelse har valgt å stå i konfliktene. De største konfliktene synes å være knyttet til enkeltprosjekter og ikke til stedsutviklingen i seg selv.

Funnene viser at kommunene ser på stedsutviklingen som en viktig del av samfunnsutviklingen. De ser mikrourbanisering som et nyttig begrep for å beskrive hva som skjer når små steder tar i bruk urbane virkemidler i en mindre kontekst. Kommunen legger i intervjuene vekt på utvikling av sentrumsfunksjoner som handel og service, sambruk av bygg, utvikling av parker og opparbeide grønne omgivelser i sentrum. Flere har rådhus eller kulturhus som legger opp til fleksibel og utradisjonell bruk. De fleste kommunene har vedtak om at kommunesenteret prioriteres, men det har også vært diskusjoner om prioriteringer i tettsted og periferi. De fleste kommunene har også boligområdene tett på sentrum, men det er flere steder mangel på leiligheter til leie og eie. Utfordringene stedene har er knyttet til handel og service som etableres utenfor sentrum, og kostnader ved å bygge både bolig og næring etter markedsbaserte prinsipper. Flere av kommunene har egne ansatte som jobber med stedsutvikling, eller med å sette i gang store og små prosjekter. En del av kommunene har også finansieringsordninger som Næringsfond eller lignende, som kan bidra til å initiere prosjekter.

Vi har funnet at de følgende betingelsene må være tilstede for å få til god mikrourbanisering:

- at det finnes et kommunalt vedtak om sentrumssatsing
- at det finnes, eller utvikles, kommunale strategier og planer som legitimerer og bidrar til ønsket utvikling
- at kommunalt må dra prosessen

Vi tror det er utslagsgivende at tettstedet er definert som kommunesenter av kommunen, og gjerne bekreftet i regional plan. De vi intervjuet mente at det er viktig å prioritere kommunesenteret i planer og strategier. Det krever et tydelig politisk og administrativt engasjement og lederskap for å utvikle i sentrum. Dette forsterkes om kommunen selv investerer i sentrum og går foran med investeringer. Nært samarbeid, god kommunikasjon, tydelige signaler, samt oppfølging av egne planer og målsettinger fra kommunen sin side styrker tilliten, tryggheten og investeringsviljen til lokale aktører. Ut fra casene har vi kommet frem til at følgende faktorer kan bidra positivt til mikrourbanisering:

- at nøkkelaktører utenom kommunen bidrar inn
- at kommunen deltar i FoU prosjekter, og prosjekter som Bolyst og GNIST
- at kommuner anvender styringsverktøy
- at det settes av personressurser til å jobbe med stedsutvikling i kommunen

For å få til god mikrourbanisering er det forskjellige arbeidsmåter som kan tas i bruk og tiltak som kan gjøres, enten alene eller i kombinasjon med hverandre, se tabell S2.

Tabell S2: Arbeidsmåter og tiltak for mikrourbanisering.

Arbeidsmåter	Tiltak
Påkobling av næringsaktører, frivillighet og innbyggere	Blanding av funksjoner og aktiviteter i kommunale bygg
Deltakelse i prosjekter gir økt kunnskap og finansiering	Butikken som del av tettstedsutviklingen
Sette av personressurser	Møteplasser for økt aktivitet i sentrum (til alle døgnets tider)
	Mer variasjon i boligtilbudet
	Forskjønning og fortetting ved hjelp av estetikk og arkitektur
	Grøntstruktur og turstier i sentrum

Basert på våre funn tror vi mikrourbanisering er et interessant begrep å bruke om stedsutvikling i norske (kommune)sentre, og vi tror det kunne vært interessant å undersøke hvordan samordne arbeidsmåter og tiltak i en politikkpakke etter pakkemetodikk kunne vært brukt på tettsteder av denne størrelsen. Det åpnes nå for bygdevekstavtaler for denne typen tettsteder i Hurdalsplattformen, og det kunne vært interessant å knytte bygdevekstavtalene til begrepet mikrourbanisering.

Så langt har vi sett på hva mikrourbanisering kan være. Flere av kommunene synes at det er et interessant begrep å bruke om stedsutvikling. Det er likevel for tidlig å si noe om effekten av mikrourbanisering. Det bør derfor undersøkes hvordan man kan måle effekter av mikrourbanisering, inkludert hva og hvordan man skal måle. Det bør også vurderes hvilke data og datakilder som kan brukes, og hvordan man basert på dette kan gjøre kommuner i stand til å sette sammen et indikatorsett som viser utvikling over tid. Dette fordrer at man går mer i dybden med tanke på hvordan størrelse på tettstedet, økonomisk situasjon og geografisk lokalisering påvirker hva man kan få til gjennom mikrourbanisering.

Institute of Transport Economics
Norwegian Centre for Transport Research

ENGLISH Summary

Micro urbanisation in Norway

Examples

TØI Report 1947/2023 • Authors: Marianne Knapskog, Eva-Gurine Skartland, Maja Karoline Rynning • Oslo 2023 • 81 pages

- Micro urbanisation as a term can be used to describe a village's strategic development where public actors, business and inhabitants work together to introduce urban qualities to increase the attractiveness of the village.
- The cases show diverse and abundant activity to make the centre more attractive and vibrant by co-locating various functions, building more houses and creating urban outdoor spaces. Town halls, schools, cultural centres or sports facilities are often important meeting places and co-locate many types of activities.
- The cases show that the efforts of the municipalities are crucial for local development, both when it comes to ways of working and the appropriate measures for micro urbanisation.
- Participation in R&D projects and experiences from other municipalities is important for getting a local knowledge base in place and for choosing the right actions.
- What constitutes micro-urbanization and the right type of measure depends on the local context. The condition for this to happen is that the centre is invested in and prioritised for development.

This is a case study of micro-urbanisation in selected villages in rural areas in Norway, based on the following definition of the term micro urbanisation:

> *Micro-urbanisation is strategic local development with focus on the village centre, where public actors, business and the inhabitants work together with the aim of increasing the attractiveness of a village (200-2000 inhabitants). Micro-urbanisation can be linked to physical characteristics of the place such as co-location of workplaces, housing, public services, amenities, community centres and public meeting places in a condensed local centre. It can also be linked to non-physical characteristics such as cooperation between actors, creating activities in the centre and other elements that make a village an attractive place to work, live or visit.*

With the help of mapping functions, interviews and document studies, we have mapped 10 Norwegian villages in rural areas, that is, one per county. The result is a case study that shows the development of the centres of the villages. The villages were initially chosen based on input from different sources including the counties. Table S1 shows an overview of the villages we have investigated. It turned out that nine of the ten villages we selected have a local development that could be examined as micro urbanisation. When we interviewed the tenth

municipality, it became clear that this municipality is not a good example of micro urbanisation, and it was therefore omitted from the collection pf examples in chapter 4.

Table S1: The case villages.

County	Village	Municipality
Troms and Finnmark	Skjervøy	Skjervøy
Nordland	Hemnesberget	Hemnes
Trøndelag	Årnes	Åfjord
Møre and Romsdal	Bruhagen	Averøy
Vestland	Mo	Modalen
Rogaland	Undheim	Time
Agder	Myra	Vegårshei
Vestfold and Telemark	Kviteseidbyen	Kviteseid
Viken	Trøym (Hemsedal)	Hemsedal
Innlandet	Alvdal (Steia)	Alvdal

The nine villages described in the collection of examples all have a role as a municipal centre in their region. The case results of the mapping and investigations are portrayed according to the same template, with a description in which each municipality's measures and ways of working are presented based on document studies of plans, as well as interviews.

According to what is described in the interviews, much of the local development was, and is, linked to individual projects. Several of these are linked to participation in R&D projects. Gradually, experiences from projects and participation in R&D have led to greater attention around the centre of the village. Based local experiences, municipal strategies and plans for the central areas of the villages have been adopted in several places. Several municipalities have experienced that this does not happened by itself, and that there have been different reactions to the initiatives. There have often been discussions about whether investment in the centre weakens the surrounding rural areas, but where investment in the centre has persisted, there has been greater understanding of that a strong centre also strengthens the surrounding areas. Among other things, the conflicts have been resolved by political and administrative management choosing to take a stand. The biggest conflicts seem to be linked to individual projects and not to the local development itself.

The findings show that the municipalities see local development as an important part of social development. They see micro urbanisation as a useful term to describe what happens when small places adopt urban measures in a smaller context. In the interviews, the municipality emphasises the development of central functions such as trade and services, joint use of buildings, development of parks and developing green surroundings in the centre of the village. Several have town halls or cultural centres that allow for flexible and non-traditional use. Most municipalities have decided that the municipal centre is a priority, but there have also been discussions about priorities locally between the centre and the periphery. The challenges the places have are linked to trade and services that are established outside the city centre, and costs of building both housing and industry according to market-based principles. Several of the municipalities have their own employees who work with local development, or with starting large and small projects. Some of the municipalities also have financing schemes to help initiate projects.

We find that the following conditions must be present to achieve micro urbanisation:

- that the village is defined as the municipal centre, and preferably confirmed in the regional plan

- that there is a municipal decision on developing the centre of the village
- that there are, or are being developed, municipal strategies and plans that legitimise and contribute to the desired development
- that processes are mainly municipally initiated

We believe it is decisive that the village is defined as the municipal main centre by the municipality, and preferably confirmed in a regional plan. The interviewees believed that it is important to prioritise the municipal centre in plans and strategies. It requires a clear political and administrative commitment and leadership to develop in the centre. This is reinforced if the municipality itself invests in the centre and takes the lead with investments. Close cooperation, good communication, clear signals, as well as following up plans and objectives strengthen the trust, security and investment willingness of local actors. Based on the cases, we have concluded that the following factors can contribute positively to micro urbanisation:

- that key actors outside the municipality also contribute
- that the municipality participates in R&D projects, and other projects developing local knowledge
- that municipalities use management tools
- that human resources are set aside to work with local development in the municipality

In order to achieve micro urbanisation, there are different ways of working that can be used and different measures that can be implemented, either alone or in combination with each other, see table S2.

Table S2: Ways of working and measures for micro-urbanisation.

Ways of working	Measures
Engage and connect to businesses, volunteers and residents	Mixing functions and activities in municipal buildings
Participation in projects providing increased knowledge and funding	The shop as integral to local centre development
Provide earmarked personnel resources	Creating public spaces for increased activity in the centre (at all times of the day)
	More variety in the housing offer
	Beautification and densification through aesthetics and architecture
	Green structures and pedestrian paths in the city centre

Based on our findings, we think micro urbanisation is an interesting term to use for local development in Norwegian (municipal) centres, and we think it could be interesting to investigate how coordinating ways of working and measures in a policy package based on a policy package methodology could have been used in villages in rural areas of this size. The government is working with introducing rural development agreements this type of settlements in their government platform, and it could be interesting to link the rural development agreements to the concept of micro urbanisation.

So far, we have looked at what micro urbanisation can be. Several of the municipalities think that it is an interesting term to use for local development. It is still too early to say anything about the effect of micro urbanisation. It should therefore be investigated how to measure the effects of micro-urbanisation, including what and how to measure the effects. It should also be considered which data and data sources can be used for such purposes, and how, based on this, municipalities can become able to put together an indicator set that shows development over time. This requires that one goes more in-depth about how the size of the settlement, economic situation and geographical location affect what can be achieved through micro urbanisation.

1 Introduksjon

1.1 Bakgrunn

Regional utvikling krever samordning av offentlige og private ressurser for at et regionsenter skal virke som et kraftsenter for sin region. Regionsentrene er også avhengig av et levende omland for ressurstilgang, arbeidskraft, handel og tjenester, samt kvaliteter som natur og friluftsliv. For å sikre lokal balanse er det viktig at sentrene på nivået under regionsentre, som mindre tettsteder og kommunesentre, er velfungerende og levende. Samtidig går samfunnsutviklingen og innbyggernes preferanser mot mer urbane kvaliteter, men også mot nærhet til landlige kvaliteter. Kommunal- og distriktsdepartementet har gjennom undersøkelser avdekket at det lokalt er forventninger både om tilgang til tjenester, møteplasser og arbeidsmarked, så vel som nærhet til natur og friluftsliv også for de mindre tettstedene (se for eksempel Distriktssenteret, 2021).

Kommunal- og distriktsdepartementet ønsker derfor en vurdering av om lavterskel 'mikrourbanisering' i mindre tettsteder kan være en strategi for å gjøre disse tettstedene mer attraktive. Utgangspunktet har vært at samlokalisering av boligutbygging, sentrumstilbud, handel, tjenester, kafétilbud og samfunnshus i et fortettet lokalsenter som gir innbyggerne lokal tilgang til mer urbane kvaliteter kanskje kan bidra til å motvirke lokal sentralisering og styrke balansen mellom regionsenter og omland. Dette er utgangspunktet for forskningen som presenteres i denne rapporten, hvor vi undersøker hva mikrourbanisering kan være i norsk kontekst.

1.2 Formål

Formål med oppdraget har vært å analysere betingelsene for vellykket mikrourbanisering i mindre norske tettsteder. Dette har vi gjort ved å dokumentere og vurdere kommunale strategier og sentrumsutvikling som har virket i denne retning, og som kan gi innhold til begrepet mikrourbanisering. Oppdraget har vært å lage en eksempelsamling med utvalgte steder med gode, motiverende og inspirerende eksempler med stor overføringsverdi til lokalsentre i andre kommuner.

Vi har undersøkt tettsteder, lokalsentre og kommunesentre som ikke er regionsenter, og som har mellom cirka 200 til 2 000 innbyggere i selve tettstedet. Utvalget omfatter ti tettsteder, ett per fylke. Vi har hatt som utgangspunkt at mikrourbanisering kan se forskjellig ut og dette gjenspeiles av eksemplene. Ett av tettstedene vi undersøkte er ikke et eksempel på mikrourbanisering og er derfor ikke med i eksempelsamlingen, men det er med i diskusjonen om hva begrepet mikrourbanisering kan være i norsk sammenheng.

Problemstillinger vi belyser i rapporten:

1. Hvordan begrepet mikrourbanisering kan defineres
2. Gode eksempler på hva som kan forstås som mikrourbanisering
3. Betingelser for mikrourbanisering

Betingelsene som må være tilstede for at det kan skje en mikrourbanisering dreier seg både om fysisk kontekst og de mer politiske, organisatoriske og prosessuelle kontekstene. I denne rapporten har vi søkt å dekke begge, men med mest vekt på sistnevnte.

Målgruppen er kommunal og fylkeskommunal forvaltning og planlegging, samt øvrige aktører involvert i stedsutvikling i kommunal og regional sammenheng.

1.3 Avgrensning

Studien er avgrenset til ti norske tettsteder. Det har vært lagt mest vekt på å kartlegge og analysere tettstedene, og å avdekke hvordan kommunene jobber med stedsutvikling og mikrourbanisering. Ni av casene vil kunne være gode eksempler på mikrourbanisering, men et sted ble utelatt fordi det ikke ble sett som et godt eksempel på mikrourbanisering. Beskrivelsen av de ni casene i eksempelsamlingen gir først og fremt utrykk for kommunenes synspunkt som er avdekket gjennom dokumentstudier og intervjuer. I forkant av intervjuene utarbeidet forskerne en konseptuell stedsanalyse basert på data fra Statistisk sentralbyrå og Google maps, som et grunnlag for en del av intervjuet. Det påfølgende diskusjonskapittelet trekker i større grad inn forskernes betraktninger.

Vi ikke har gjort en omfattende litteraturanalyse, men har søkt etter forskningsartikler som definerer eller undersøker mikrourbanisme. Videre har vi funnet frem til konsulentrapporter som diskuterer mikrourbanisering og norske tettsteder.

Vi har ikke sett på effekter av mikrourbanisering i de utvalgte tettstedene utover det kommunen selv rapporterer. Det inngikk ikke i oppdraget. Å skulle si noe om effekter fordrer et annet forskningsdesign enn grunnlaget for denne rapporten, og er generelt utfordrende med tanke på hva man skal definere som effekt og hvordan dette skal kunne måles. I kapittel 5 peker vi imidlertid på noen muligheter under for videre forskning.

1.4 Rapportstruktur

Rapporten er organisert rundt samlingen av eksempler på hva som kan være norsk mikrourbanisering og hvordan norske kommuner kan tilnærme seg mikrourbanitet. Etter at de ni eksemplene er presentert med seks sider hver i tekst og bilder, følger en oppsummerende diskusjon om hva mikromobilitet kan være på norsk og betingelsene for mikrourbanisering samt arbeidsmåter og tiltak for å få dette til.

2 Forskningsdesign og metodevalg

2.1 Forskningsdesign og gjennomføring

Det overordnede forskningsdesignet er en kvalitativ komparativ casestudie. Casestudier er godt egnet til studier hvor man søker å svare på spørsmål knyttet til hvordan og hvorfor ting blir som det blir, og hvordan kontekst påvirker prosesser og resultater (Yin, 2003, Bergene, 2007). Dette gir også et godt grunnlag for å utvikle en eksempelsamling. Det er viktig å analysere enkeltcase individuelt for å forstå årsak-virkningsmekanismene i caset og hvordan disse henger sammen med kontekst.

I dette prosjektet er casene mikrourbanisering i 10 utvalgte tettsteder (se tabell). Casene er valgt ut med bakgrunn i materiale fra flere prosjekter hos Distriktssenteret og Gnist-innovasjonsprogram for steds- og næringsutvikling (GNIST) fra Design og arkitektur Norge (DOGA), samt innspill fra oppdragsgiver og fylkeskommunene. Casene er vist i tabellen under. Kriteriene har vært

- et tettsted som har mellom 200 og 2000 innbyggere
- et case fra hvert fylke
- et sted som er sett som et godt eksempel på lokal utvikling (av andre)
- et lokalsenter eller kommunesenter og fortrinnsvis ikke et regionssenter

Tabell 2.1: Tettstedene som er undersøkt.

Fylkeskommune	Sted	Kommune
Troms og Finnmark	Skjervøy	Skjervøy kommune
Nordland	Hemnesberget	Hemnes kommune
Trøndelag	Årnes	Åfjord kommune
Møre og Romsdal	Bruhagen	Averøy kommune
Vestland	Mo	Modalen kommune
Rogaland	Undheim	Time kommune
Agder	Myra	Vegårshei kommune
Vestfold og Telemark	Kviteseidbyen	Kviteseid kommune
Viken	Trøym (Hemsedal)	Hemsedal kommune
Innlandet	Alvdal (Steia)	Alvdal kommune

De viktigste metodene for datainnsamling har vært dokumentstudier, intervjuer, forenklede stedsanalyser og innhenting av registerdata. Se 2.2 for mer om de ulike metodene. Vi har undersøkt selve mikrourbaniseringsprosjektene og prosessene som har ledet frem til mikrourbaniseringen.

Vi har analysert hver case for seg, og deretter gjort komparative analyser på tvers av casene i diskusjonskapittelet. For hver case har vi beskrevet sentrumsutviklingen, hva som kan være mikrourbanisering på de ulike stedene og hva slags prosesser og aktørsamarbeid som har funnet sted. Analysene har hatt som formål å komme frem til hva som er viktige betingelser for vellykket mikrourbanisering, samt å beskrive kommunale strategier og sentrumsplaner som har virket i denne retning. Gjennom analysene på tvers har vi søkt å avdekke hvilke fysiske tiltak og kvaliteter som går igjen og hva som er spesielt i de enkelte casene. Her har særlig de forenklede stedsanalysene, hvor vi gjennom intervjuer, kart- og dokumentstudier undersøkte viktige urbane og andre kvaliteter i sentrum av tettstedene, vært viktige.

2.2 Metodevalg

Vi har kombinert flere metoder for å dokumentere stedsutviklingen i ti ulike kommuner, hovedsakelig dokumentstudier og intervjuer. Konseptuelle stedsanalyser har fungert som hjelpemiddel i intervjusituasjonen og blir brukt i eksempelsamlingen for å vise stedsutviklingen og hva som er undersøkt som mikrourbanisering.

Litteraturstudier

For å komme frem til en definisjon av begrepet mikrourbanisering, har vi gjennomført en forenklet litteraturstudie for å se nærmere på hvordan forskning (vitenskapelige publikasjoner) og praktisk-faglig litteratur (strategier, veiledere og lignende) definerer begrepet mikrourbanisering. Her søkte vi etter 'mikrourbanisering' på norsk og engelsk i Google og Google Scholar for å finne litteratur og rapporter.

Dokumentstudier

Vi har samlet inn og studert strategi- og plandokumenter som har vært viktige for stedsutvikling og realisering av mikrourbanisering i de ulike tettstedene. Det har variert hva som er viktige dokumenter i de ulike casene, fra konsulentrapporter regionale planer og strategier, kommuneplaner til mer detaljerte planer. I tillegg til egne søk har vi spurt lokale planleggere som har vært med i mikro-urbaniseringsprosesser om hvilke dokumenter de mener har vært mest sentrale. Data vi har samlet inn gjennom dokumentstudiene er brukt i eksempelsamlingen, i stedsanalysen og i analysen av hva som er viktige betingelser for vellykket mikrourbanisering.

Registerdata og data fra kartinnsyn

Vi har brukt

- kommunedata fra Statistisk sentralbyrå (SSB 2020/2021) for å innhente relevante data om for eksempel innbyggertall, tetthet, typer bygg, demografi med mer
- stedfestede data om handels- og servicesoner fra SSB sin kartløsning
- stedfestede data om funksjoner fra Google maps
- grunnlagskart fra Kartverket for å vise tettstedets plassering

Kommunedata fra SSB er brukt i eksempelsamlingen for å beskrive kommunen, og for å sette de aktuelle tettstedene i kontekst. De stedfestede dataene er brukt i stedsanalysene (se under).

Intervjuer

Vi har intervjuet lokale planleggere og som har vært sentrale i initiering, planlegging og realisering av mikrourbaniseringen. Intervjuene er meldt inn til Sikt. Vi har intervjuet 1-3 personer per tettsted. Alle intervjuene er gjennomført digitalt. Intervjuene er seminstrukturerte intervjuer og ble gjennomført i Teams etter vedlagte intervjuguide (se vedlegg V.1) med en moderator og en referent. I etterkant fikk alle kommunene anledning til å lese gjennom referat for eventuelle korrigeringer eller utdypninger.

Forenklet stedsanalyse

I forkant av intervjuene gjennomførte vi en forenklet stedsanalyse av tettstedene. Målet var å få innsikt i hva mikrourbaniseringene består i, og hva som anses som gode og mindre gode kvaliteter

ved dem. Her anvendte vi kart fra Statistisk sentralbyrå. I analysen, prioriterte vi definerte handels- og servicesoner som definert av Statistisk sentralbyrå (SSB, 2021). Vi kartla så viktige funksjoner innenfor og i nærheten av disse sonene (se tabell 2), samt at vi kartla barrierer for ferdsel. Sistnevnte bidro til å vise og formidle hvordan tettstedet har valgt å håndtere barrierer ved hjelp av broer, gangfelt, sykkelfelt, fristende attraksjoner eller lignende.

I intervjuene ble stedsanalysene brukt ved at planleggerne tok oss med 'på tur' i tettstedet og fortalte om stedet, om hva stedsutviklingen har bestått i, hvor ulike funksjoner er lokalisert og eventuelt kombinert, hvordan sentrum fungerer, hvilke kvaliteter som bidrar til bruk, sosialisering, med mer (se intervjuguide i V.1 for mer detaljert informasjon).

Funksjoner, arealbruk, ferdselsårer og barrierer er først funnet via Google maps, og markert i et kart over handels- og servicesoner lastet ned fra SSB sin kartdatabase. Gjennom intervjuene ble stedsanalysene kvalitetssikret av de lokale planleggerne og nødvendige endringer er gjort i analysene i henhold til planleggernes lokalkunnskap. Den reviderte utgaven av stedsanalysen er brukt i eksempelsamlingen. En gul stjerne er brukt for å markere prosjektene som vi har undersøkt som mikrourbanisering i hvert tettsted. Disse ble tegnet inn under intervjuet. Stedsanalysen ble sendt tilbake til kommunene i etterkant for en siste kvalitetssjekk.

Tabell 2.2: Definering av funksjoner som er viktige for vellykket mikrourbanisering og som er kartlagt i stedsanalysene av de ti tettstedene.

Funksjon	Type virksomheter	Mulig relevans for vellykket mikrourbanisering
Arbeidsplasser	Kontorer og offentlig service hvor ansatte har fast oppmøtested	Lokaliseringen av disse virksomhetene i relasjon til andre virksomheter har noe å si for muligheten til å gå og sykle og noe å si for bruk av funksjoner i sentrum. Sentral beliggenhet bidrar til «liv i sentrum».
Skole, barnehage	Steder hvor barn/ unge har fast oppmøtested, og foreldre henter/ bringer	Lokaliseringen av disse virksomhetene i relasjon til andre virksomheter har noe å si for muligheten til å gå og sykle og noe å si for bruk av funksjoner i sentrum. Sentral beliggenhet bidrar til «liv i sentrum».
Detaljhandel	Butikker som selger klær, kunst, interiør, lokale varer, optiker, elektriker etc. Vi har valgt å inkludere vinmonopol i denne kategorien.	Unike handelsvirksomheter som selger bestemte varer. Disse er interessante for de som ferdes i sentrum og for turister. De bidrar til å skape attraksjoner i gatene, og bidrar med leveranse av spesielle varer man ikke kan få tak i andre steder
Dagligvare	Dagligvare er virksomheter som selger mat, husholdningsartikler, rengjøringsmidler og andre varer man behøver daglig.	Lokalisering av dagligvare har noe å si for «liv i sentrum». Det er daglig trafikk til og fra dagligvarehandler fordi alle innbyggerne i tettstedet er avhengig av varene. Ved å lokalisere slike funksjoner sentralt er det større sannsynlighet for at turen hit blir kombinert med andre ærend. Sentral beliggenhet bidrar også til mer sykling og gåing iblant de som bor sentralt.
Apotek	Apoteket distribuerer medisiner og varer som for mange er livsnødvendige å ha enkel tilgang til	Lokalisering av apoteket er på samme måte som dagligvarehandel relevant for «liv i sentrum» da virksomheten tiltrekker en del mennesker daglig. Sentral lokalisering gjør det mulig for innbyggere å gjøre flere ærend på samme tur. Det skaper liv og røre i sentrum.
Kunst og kultur	Museum, galleri, søm, husflid, kunst- og kulturskole, teater, kino, scene	Lokal kunst og kultur er viktig for å bygge stedsidentitet og vekker som regel ekstra interesse fra tilreisende. Kunst- og kulturskole bidrar til å øke fritidstilbudet til både unge og eldre. Sammen med utstillinger og scenekunst bidrar dette til aktivitet i sentrum utover vanlig arbeidstid.
Servering	Kafe, restaurant, pub og lignende	Steder med servering skaper liv og aktivitet i sentrum og er naturlige møtesteder for innbyggere og besøkende.
Turistnæring	Aktiviteter, overnatting og turer/ guiding for turister	Turistnæring bidrar med arbeidsplasser og underholdning lokalt så vel som identitetsbygging. For tilreisende fungerer det som en attraksjon som trekker publikum.
Park/grønt/idrett	Idrettsanlegg, park og rekreasjonsarealer	Grønne områder, idrettsanlegg og andre rekreasjonsarealer gir muligheter for idrett, aktivitet og kulturelle tilstelninger
Møteplasser/uteservering	Steder for anledninger og markeringer som 17. mai og vanlig uteservering	Møteplasser for juletretenning, 17.mai og lignende er viktig for å bygge stedsidentitet og legger til rette for sosialisering
Parkering	Parkeringsareal	Det kan hende at parkeringstilgjengelighet er nødvendig ved noen mindre steder for å bidra til mikrourbanisering, for eksempel hvis kollektivtilbudet er lavt/ikke eksisterende. Likevel kan man kanskje klare seg med mindre enn man tror og lokalisere parkeringen strategisk for å bidra til gåing og sykling
Viktig forbindelse	Veier og snarveier som knytter sammen viktige funksjoner	Gode forbindelser for gående og syklende kan gjøre det mer attraktivt å bevege seg i sentrum.
Barriere	Kvaliteter som reduserer tilgjengelighet og flyt	De aller fleste steder har elementer i sitt fysiske miljø som forhindrer ferdsel eller flyt av mennesker: trafikkerte veier, bratte bakker, miljøutsatte plasser osv. Hvordan man håndterer disse barrierene har noe å si for et steds attraktivitet.

3 Om mikrourbanisering

3.1 Forståelsen av begrepet mikrourbanisering

For å trekke frem gode eksempler på mikrourbanisering trenger vi en forståelse av begrepet, og hva slags samfunnsmessig betydning og planfaglig praksis det representerer. I den litteraturen vi har gjennomgått fra forskning og praksis har vi ikke funnet noen konkrete definisjoner av begrepet mikrourbanisering. Forskningsartiklene vi fant anvender imidlertid begrepet i omtale av og diskusjon om urban utvikling i rurale områder (Eimermann mfl., 2022 og Amundsen, 2015). Flere av publikasjonene, fra forskning og fra praksis, peker på mange av de samme kvalitetene ved utvikling som kalles mikrourbanisering, eller som har likhetstrekk med det som av andre kalles mikrourbanisering. Dette kan tyde på at en praktiskfaglig forståelse av mikrourbanisering i større grad er etablert enn en teoretisk definisjon av begrepet.

I følge Eimermann med flere (2022) brukes begrepet mikrourbanisering i litteraturen om prosesser som beskriver endring fra et tradisjonelt befolkningsmønster i spredtbygde områder til fortetting av befolkning i landsbyer og lokale sentre. I tillegg til endringer i befolkningsmønsteret skjer det i prosesser beskrevet som mikrourbanisering også endringer i sosioøkonomiske karakteristika fra rurale til urbane. Dette vises blant annet på lokalt nivå ved at det etableres små bedrifter i eksisterende næringslokaler som før har vært brukt til noe annet, og ved at det etableres jobber for de med høyere utdanning. Carson med flere (2022) skriver at mikrourbanisering som begrep gir et rammeverk for å beskrive og forstå endringer av 'urban karakter' på steder utenfor de store byene og hvordan disse endringene oppleves og påvirkes av ulike deler av befolkningsgrupper og samfunnsaktører.

Eimermann med flere (2022) fant at man gjennom strategiske grep i planleggingen og utviklingen av mindre tettsteder kan øke attraktiviteten til sentrum og således bidra til at flere ønsker å bo og leve på stedet (ofte kalt bolyst). Når lokalbefolkning og besøkende opplever et sted hvor det er 'godt å være' kan dette føre til positive kulturelle og økonomiske ringvirkninger for lokalsamfunnet. I den gjennomgåtte litteraturen finner vi imidlertid lite om hvordan det fysiske miljøet påvirker og påvirkes av mikrourbanisering.

Vi oppfatter i likhet med Eimermann med flere (2022), at mikrourbanisering handler om strategiske endringer i det fysiske miljøet, strategisk funksjonsblanding og lokalisering av disse med mål om å skape økt attraktivitet for stedet generelt, og for sentrum spesielt. Det handler også om å skape bolyst og således tiltrekke seg kompetent arbeidskraft.

Vi tror også at samspill og samarbeid mellom ulike aktører og på tvers av sektorer og styringsnivå kan være viktig for å få til mikrourbanisering, basert på funn fra tettsteder som er noe større enn de vi undersøker i denne eksempelsamlingen (Knapskog mfl., 2020, Hanssen og Knapskog, 2022), samt studier av planprosesser generelt og hvordan samarbeid mellom aktører påvirker prosesser og resultater spesielt (Hrelja m.fl., 2016, Tønnesen og Knapskog, 2017). I tråd med dette peker *Strategi for småbyer og større tettsteder som regionale kraftsentre* på god planlegging og gode planprosesser, samt samarbeid på tvers av sektorer, forvaltningsnivåer, administrative grenser og mellom offentlige og private aktører viktig for å lykkes med å utvikle fremtidens gode byer og sentre (Kommunal distriktsdepartementet, 2021). På bakgrunn av dette foreslår vi følgende forståelse av begrepet mikrourbanisering:

> *Mikrourbanisering er en strategisk stedsutvikling med særlig fokus på sentrum hvor offentlige aktører, næringsliv og frivilligheten arbeider sammen med mål om å øke attraktiviteten til et mindre tettsted (200-2000 innbyggere).Mikrourbanisering kan være knyttet til fysiske egenskaper ved stedet som samlokalisering av arbeidsplasser, boliger, offentlige tjenester,*

sentrumstilbud, samfunnshus og offentlige møteplasser i et fortettet lokalsenter. Det kan også være knyttet til ikke-fysiske egenskaper som aktørsamarbeid, aktivitet i sentrum og andre elementer som gjør et tettsted til et attraktivt sted å jobbe, bo eller besøke.

Vi presenterte denne forståelsen for kommunerepresentantene i case-intervjuene, og spurte om dette var noe de kunne kjenne seg igjen i ut fra det de selv gjør. Kommunene beskriver ikke selv sin stedsutvikling som mikrourbanisering. Det var likevel stort sett enighet om at mikrourbanisering som begrep kan være nyttig, og at vår definisjon i stor grad sammenfaller med mye av det de gjør allerede, eller har planlagt å gjøre. Flere mente begrepet kan bidra til å ramme inn og synliggjøre kommunens aktivitet rundt lokal stedsutvikling. En kommune påpekte at begrepet kan være nyttig for administrasjonen, men samtidig fremmedgjørende for lokalbefolkningen. En annen kommune fortalte at de tidligere har fått litt motbør for å snakke om urbanisme i sentrumsområdet.

En kommune mente mikrourbanisering som begrep kan brukes om å bygge stedet innenfra og ut, ha funksjoner innenfor gangavstand og møteplasser nær der man bor. Det handler om en forestilling om hva som gjør at man har lyst til å være på et sted og hva som skaper møteplasser. Mikrourbanisering kan definere hva som skal til for å skape tilbud sentralt som gir nye opplevelser, ikke bare napoleonskake og traktekaffe, men også andre tilbud. Det kan også handle om å tilby de kvalitetene man finner i byer som sushibar og trivelige omgivelser, men unngå de negative sidene ved bylivet som mye biltrafikk.

Et par kommuner mente mikrourbanisering kan være interessant som begrep for å tiltrekke seg nye tilflyttere. En viktig del av dette er omdømmebygging. Mikrourbanisering kan kanskje bidra til å profilere kommunen på en ny måte og gi flere lyst til å komme både for å jobbe, og som besøkende.

3.2 Viktige faktorer som bidrar til å skape steds- og sentrumsattraktivitet

Det finnes lite dokumentert kunnskap om mikrourbanisering i Norge. Til gjengjeld finnes det flere undersøkelser om hva som bidrar til å skape steds- og sentrumsattraktivitet, og dermed gjør at et sted oppleves som attraktivt og godt å bo og jobbe og oppholde seg i. Dette er godt dokumentert i litteraturen (se for eksempel Tennøy mfl., 2014, Tennøy mfl., 2015). Et sentralt element er at kommunen må styre utviklingen mot sentrum slik at boliger, arbeidsplasser, handels- og servicetilbud samles i sentrum (Tennøy mfl., 2014). Dermed vil flere jobbe, bo og oppholde seg i og nært sentrum, og dette kunne bli den naturlige møteplassen. Sentrum vil kunne oppleves lett tilgjengelige for mange. Det er også viktig å unngå større handelsarealer utenfor sentrum da dette kan svekke sentrums konkurransekraft (Tennøy mfl., 2014). Tennøy med flere (2014) påpeker også at det fysiske miljøet må være av god kvalitet, at drift og vedlikehold må være godt, og at det er viktig med korte, gangvennlige avstander. For tettsteder av den størrelsen som er aktuell for mikrourbanisering burde det meste ligge til rette for å få til et gangvennlig og kompakt sentrum da det er små forhold og korte avstander. Utfordringen ligger kanskje mer i å tiltrekke seg ulike tilbud og aktiviteter. Det er også sannsynlig at sentrum i et lite tettsted er mer sårbart for etablering av handels- og servicetilbud utenfor sentrumsområdet fordi det ikke er samme arealknapphet som i de større byene og et mindre handelsomland (Tønnesen og Knapskog, 2017).

Å skulle øke attraktiviteten til et tettsted handler i stor grad om å unngå at folk flytter vekk, samt å tiltrekke seg nye innbyggere. For å treffe med dette er det viktig at utviklingen speiler det som etterspørres. Her kan det være særlig interessant å se til hva unge fra 14 til 35 år verdsetter og vektlegger for steder de har lyst til eller ønsker å bosette seg i. To undersøkelser blant unge i Norge, i gruppene 14-29 år og 18-35 år, gir en pekepinn på hva morgendagens potensielle beboere i distriktene er opptatte av. En undersøkelse gjennomført av YouGov i 2021 blant unge voksne (18-35 år) i syv land i

Europa[1], deriblant Norge, så på deres holdninger til fremtidens byer (AFRY, 2021). 1503 personer deltok fra Norge. Svarene fra Norge viste at mindre byer (under 100 000 innbyggere) er attraktive blant unge. De vektlegger særlig tilgang på arbeid og studier, nærhet til familie, kort avstand til shopping, fritidsaktiviteter og jobb, rimelige boliger og tilgang til natur, når de skal bosette seg. Av viktige kvaliteter ved selve byen fremheves særlig et inkluderende og trygt miljø, pene og godt utformede omgivelser, ambisiøse mål for bærekraftig utvikling og mulighet for bærekraftig mobilitet. Selv om dette i utgangspunktet gjelder mindre byer, gir det en indikasjon på hvilke kvaliteter og egenskaper flere unge i Norge ønsker for stedet de bor i. I 2021 gjennomførte Distriktssenteret en undersøkelse blant unge i alderen 14 til 29 år i Norge. 1464 personer svarte, et flertall av disse fra kommuner med sentralitetsklasse 4 - 6. Også her ble respondentene spurt hva de vektlegger ved fremtidig bosted. Blant de viktigste faktorene var godt oppvekstmiljø for (fremtidige) barn, en sikker arbeidsplass, gode kommunale tjenester, et trygt nettverk, gode utdanningsmuligheter for (fremtidige) barn (Distriktssenteret, 2021). Respondentene ble også spurt om deres motivasjon for å bosette seg i en distriktskommune. Her viste svarene at de som er mest motiverte for å bo i distriktene er minst opptatt av såkalt 'urbane kvaliteter', som et levende sentrum, mange jobbmuligheter og godt kollektivtilbud. De som er minst motiverte for å bo i distriktene er mest opptatte av slike kvaliteter. Distriktssenteret konkluderer med at urbane kvaliteter ikke er like viktig for alle, og at det kanskje er en forskjell mellom fastboende og innflyttere. Det vil derfor kanskje være særlig viktig å få til urbane kvaliteter for å tiltrekke seg tilflyttere. For å tiltrekke seg flere unge anbefaler Distriktssenteret blant annet å arbeide lokalt med mikrourbanisering der det allerede er en senterstruktur å jobbe med for å skape levende sentrum.

I veilederen *Attraktive og berekraftige bumijlø i småbyar* drøfter Distriktssenteret (2016) hva slags utvikling som skal til for å realisere det de karakteriserer som nettopp attraktive og bærekraftige bomiljøer. Her dras det opp ti dilemmaer som kan hindre en positiv utvikling med forslag til motvirkende grep (se tabell 3). Listen reflekterer elementer fra forskningslitteraturen knyttet til sentrumsutvikling, samt elementer knyttet til mikrourbanisering, og peker på fysiske grep så vel som prosesser og viktige samarbeid mellom aktører.

Tabell 3.1: Distriktssenterets ti dilemmaer med tilhørende motvirkende grep (Distriktssenteret, 2016).

Dilemma	Grep
En rurban identitet som sier at urbane kvaliteter ikke hører til i småbyer	Dialog om bykvalitet i menneskelig skala
Eneboligen dominerer	Skape variasjon i bostedstilbudet
Spredte sentrumsområder	Klare prinsipper for sentrumssoner
Sentrum uten liv	Få frem livet som finnes og åpne for et mangfold av aktiviteter
Parkering dominerer	Konsentrere og optimalisere parkeringsareal
Vanskelig å bli kvitt parkering	Sammenhengende og attraktive gang- og sykkelnettverk integrert med knutepunkt
Introvert småby som har vanskelig for å få til et godt samspill med nabosteder fordi man konkurrerer	Styrke det regionale samarbeidet for å synliggjøre rollen til den enkelte byen
Den globale småbyen må inkludere/forholde seg til en internasjonal befolkning	Styrke og utvikle ikke-kommersielle møtesteder ute og inne
Ofte mangel på ressurser og kompetanse til å gjennomføre planer og vegring for å sette krav i frykt for å skremme utbyggere	Utvikle nye typer partnerskap og arena for samspill
Vanskelig å gå fra visjon til realisering, f. eks kan nødvendige tiltak være upopulære	Støtte visjonsprosesser både ovenfra og nedenfra

[1] Sverige, Danmark, Norge, Finland, Tyskland, Sveits og Østerrike, Totalt 6205 deltakere.

1	Skjervøy	Skjervøy kommune
2	Hemnesberget	Hemnes kommune
3	Årnes	Åfjord kommune
4	Bruhagen	Averøy kommune
5	Mo	Modalen kommune
6	Myra	Vegårshei kommune
7	Kviteseidbyen	Kviteseid kommune
8	Trøym (Hemsedal)	Hemsedal kommune
9	Alvdal (Steia)	Alvdal kommune

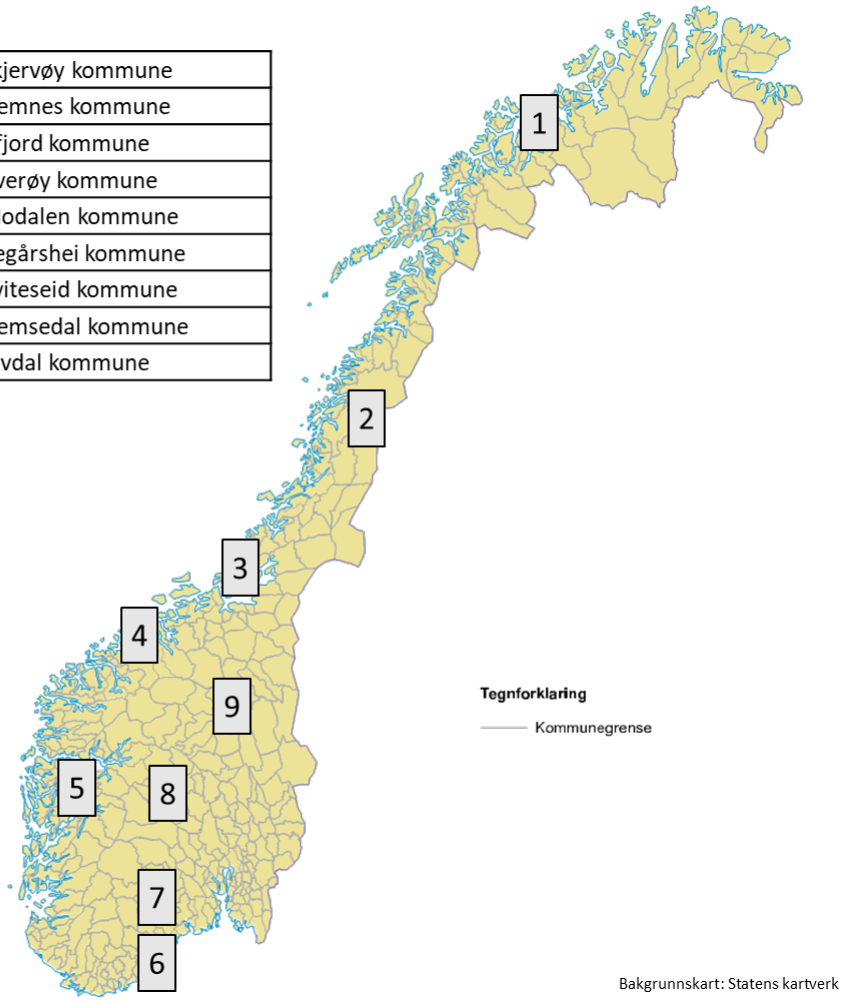

4 Eksempler på mikrourbanisering i ni norske tettsteder

I dette kapittelet presenterer vi eksempler på mikrourbanisering. De ni tettstedene i eksempelsamlingen er forskjellige og har ulik tilnærming til stedsutviklingen, og dermed er det vi har undersøkt som mikrourbanisering forskjellig, selv om det også er likheter mellom prosesser og tiltak på de ulike stedene. Ulikhetene kan være knyttet til hvor lenge man har drevet med sentrumsutvikling, størrelse på prosjektene som inngår i stedsutviklingen og hvor mye aktivitet dette har ført til.

Eksempelsamlingen gir innblikk i ni utvalgte kommuner sin stedsutvikling, hva mikrourbanisering kan være, stedsutviklingsprosesser og noen faktaopplysninger om kommunen, hovedsakelig fra SSB.

Målet er at eksempelsamlingen kan være til inspirasjon og læring for andre, og utforske hva mikrourbanisering kan bety på norsk. Noen steder er det hele sentrum som er omtalt, og andre steder er det spesifikke prosjekter.

Det er også forskjell på hvordan tettstedene indentifiserer seg. Noen av tettstedene identifiserer seg som by og noen som bygd. Det kan til dels skyldes at tettstedene spenner mellom rundt 200 og 2000 innbyggere, men også til lokale holdninger.

Tettstedene vi har undersøkt er vist på kartet på forrige side.

SKJERVØY

Tettstedet Skjervøy i Skjervøy kommune ligger på Skjervøya i Troms og Finnmark fylkeskommune. Skjervøy har hurtigbåtforbindelse til Tromsø og anløpes også av hurtigruta som bringer turister til tettstedet. Sjømatproduksjon og service er viktige næringer og stedet fungerer som handelssted, idretts-, kultur- og utdanningssenter i regionen. Stedet arbeider aktivt for å øke bo- og bli-lyst gjennom nye boligområder, møteplasser, idrett og friluftsliv.

Figur 4.1: Silden har trukket med seg hval til Skjervøy og skapt muligheter for hvalturisme (Foto: Roger Bjørkestøl. Kilde: Kommuneplanens samfunnsdel 2020-2030 (Skjervøy kommune 2020)).

Skjervøy kommune har utfordringer med arealknapphet, og mye areal er allerede tatt i bruk. Det er derfor utarbeidet en egen sentrumsplan for Skjervøy som skal bidra til et attraktivt og velfungerende sentrum med gode møteplasser. Næringsvirksomheten i Skjervøy gjør at stedet peker seg ut som en spennende case, da både industri, turisme, privat og offentlig service har tunge interesser i stedsutviklingen. Det byr på både utfordringer og muligheter. I tillegg til tiltak innenfor sentrumsområdet arbeider Skjervøy kommune med idrettsparker og grøntområder for å skape møteplasser og aktivitetsområder for innbyggerne. Kommunen har tatt del i GNIST i regi av DOGA, og har i den sammenheng hatt fokus på videreutvikling av industriområdene på øya. Skjervøy er definert som kommunesenter.

Skjervøy sentrum

Skjervøy sentrum er avgrenset til de mest kystnære områdene i tettstedet. I dette området er det detalj- og dagligvarehandel, kontorer, servering, overnatting, kino og kulturhus. I tillegg finnes det industrivirksomhet tilknyttet båt og fiskenæring. Skjervøy sentrum har utfordringer med at sentrumsarealet er lite og at det er mangel på leiligheter. Det er et mål i kommuneplanen om å bygge flere boliger gjennom fortetting, men dette er utfordrende på grunn av arealknappheten i de mest sentrale områdene. Kommunen ønsker å etablere grøntområder, møteplasser, steder for rekreasjon og idrett. Mer spesifikt, idrettspark, rekreasjonsområde ved Sandvågen, og turmuligheter sentralt gjennom prosjektet 'molo til molo'. Det ønskes også å legge til rette for videre vekst i det lokale næringslivet. Til sammen skal tiltakene øke bo- og bli-lyst. Det arbeides også lokalt med etablering av park i sentrum til ære for Leonhard Seppala.

Figur 4.2: Avgrensning Skjervøy sentrum (Skjervøy kommune 2019:6).

Figur 4.3: Områder for å treffes og nyte naturen er viktige elementer i Skjervøys strategier for å øke bo- og bli-lyst (Foto: Ørjan Marakatt Berthelsen. Kilde: Kommuneplanens samfunnsdel 2020-2030 (Skjervøy kommune 2020)).

Eksisterende funksjoner og aktiviteter i sentrum	Industri, næring, detaljhandel, dagligvarehandel, turisme, offentlig og privat service, skole, kunst og kultur
Nye aktiviteter og kvaliteter har blitt tilført	Planer om 'molo til molo' (turvei), rekreasjonsområde ved Sandvågen, idrettspark, og park til minne om Seppala.
Positive kvaliteter	Lokalt engasjement, spiller på lokale kvaliteter som natur og friluftsliv, småbyfølelse, korte avstander, prioritering av møteplasser, grønne områder, arbeidsplasser og boliger.
Negative kvaliteter	Arealknapphet kan føre til at nye boliger blir lokalisert utenfor sentrum. Tungtrafikk gjennom sentrum på grunn av industri og næring tett på sentrumsområdet.

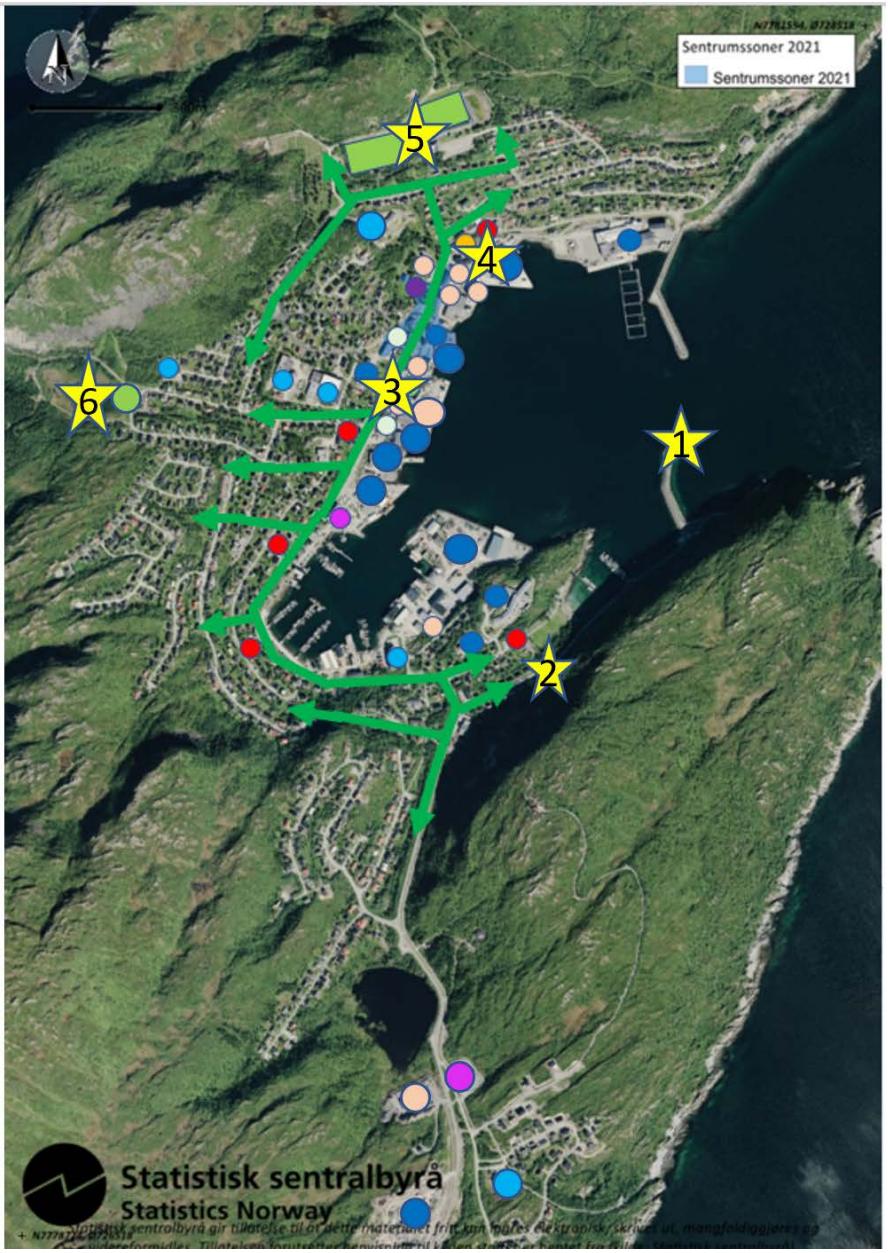

Tegnforklaring

Mikrourbanisering	★	Servering	○
Arbeidsplasser	●	Turistnæring	●
Skole/Barnehage	●	Park/grønt/idrett	▭ ●
Detaljhandel	●	Møteplasser	▭ ●
Dagligvare	●	Parkering	▭ ●
Apotek	●	Viktig forbindelse	▬
Kunst og kultur	●		

Merk: underlaget er SSB kart, Handels- og servicesoner, 2021, markert med en lyseblått polygon (ikke alle stedene har en sone). Kartet er redigert av TØI.

Mikrourbaniseringen i Skjervøy sentrum

Det vi har undersøkt som mikrourbanisering på Skjervøy er:

Molo til molo (1): Molo til molo skal gjøre det mulig å gå trygt langs sjøen fra molo til molo. Gangforbindelsen er ikke tegnet inn i kartet.

Sandvågen (2): Sandvågen er en sentrumsnær strand. Her er det planlagt møteplass, benker, grill og volleyballbane.

Seppala parken (3): Seppala parken er en forlengelse av Seppala-tunet som drives av en lokal ildsjel. Leonhard Seppala, en berømt hundekjører, vokste opp på Skjervøy og det skal også settes opp en statue av han. Parken ligger på nedsiden av rådhuset. Ildsjelen som arbeider med Seppala-tunet har laget en skisse for å oppgradere parken. Det ønskes å tydeliggjøre den som sted.

Kiilgården (4): Kiilgården er en av de eldste byggene på Skjervøy. Bygget huser i dag Skjervøy kulturskole og frivillighetssentralen. Her holdes det også konserter og foredrag. Lokaler kan leies til møter, konferanser, lag, bryllup og lignende.

Idrettsparken (5): Det planlegges en ny idrettspark på Skjervøy som skal fungere som arena for aktivitet og møteplass for voksne og barn.

Eidevannet (6): Eidevannet er et sentrumsnært vann hvor det er mulig å treffes og oppholde seg lokalt, bade og starte lengre turer.

Figur 4.4: Det er etablert tursti og soner for aktivitet ved Eidevannet (Foto: Ørjan Marakatt Berthelsen. Kilde: Kommuneplanens samfunnsdel 2020-2030 (Skjervøy kommune 2020)).

Det er vedtatt en egen plan for sentrum i 2021 for det mest sentrumsnære området (se figur 2). Mange fagområder har vært involvert i arbeidet for å løse utfordringer tilknyttet at industri ligger tett opp imot boligområder. Planen tar hovedsakelig opp arealbruk, men gjør rede for stedsutvikling og områdeavklaringer. I forbindelse med boligknapphet og arealknapphet ønskes det å utarbeide en boligpolitisk plan.

Målet med grepene som er tatt for mikrourbanisering i Skjervøy er å øke bo- og bli-lyst. Det satses på å skape møteplasser, aktiviteter, spille på lokale verdier som natur og friluftsliv så vel som lokalkultur og stedsidentitet. Samtidig jobbes det med strategier som kan motvirke arealknapphet i sentrum og mangel på boliger. Kommunen selv har en stor rolle i stedsutviklingen. Samtidig er politikerne flinke til å pleie samarbeidet med næringslivet. Det er tette bånd mellom ulike aktører på Skjervøy og lokalt initiativ, men mangler ofte kapital for å få satt i gang større prosjekter.

Nøkkelaktører i mikrourbaniseringen er kommunen, lokal industri og næring, velforeninger, fiskarlag, båtforening, idrettslag, frivillighetssentralen og andre lokale ildsjeler. Samarbeid oppstår ofte på frivillig basis. Kommunen opplever at det er lett å få kontakt med lokale aktører. Samtidig gis det utrykk for at det finnes et forbedringspotensial for samarbeid, og at dette er noe man kan bli bedre på.

Kommunen bygger mest på sine egne erfaringer når de planlegger. Medvirkning og forankring lokalt ansees som viktig. Det har vært noen konflikter fordi industrien er så tett på boliger og annen næring. Det kan også noen ganger komme frem ulike syn på hvorvidt all utvikling burde skje sentrumsnært.

Fokuset i stedsutvikling har endret seg de siste årene. Det er mer fokus på estetikk, og det å skape et attraktivt sted å være og bo, ting som det moderne mennesket er opptatt av. Kommunen er med på DOGA's GNIST-program for å få ideer og innspill til stedsutviklingen (under ferdigstilling).

Råd til andre	Lag nettverk Dra nytte av naturbetingelser og kvaliteter ved stedet Være 'på'	
Læringspunkter	+	÷
	Viktig å ha gode opplevelser 'hjemme'	Ønsker å gjøre mer, men det krever kapital

Kort om Skjervøy

Fylkeskommune	Troms og Finnmark
Nærmeste regionale senter	Tromsø
Sentralitetsklasse (2020)	6
Innbyggere kommunen (2 kv 2022)	2780
Forventet utvikling mot 2050	2555
Andel som bor i Skjervøy (2021)	86 prosent (2426 innbyggere)
Fødte (2021)	21
Netto innflytting (2021)	-70
Pendling ut av kommunen (2021)	222
Pendling inn til kommunen (2021)	210
Eneboliger (2022)	1166
Leiligheter (2022)	20
Hytter (2022)	272

Tall fra Kommunefakta SSB

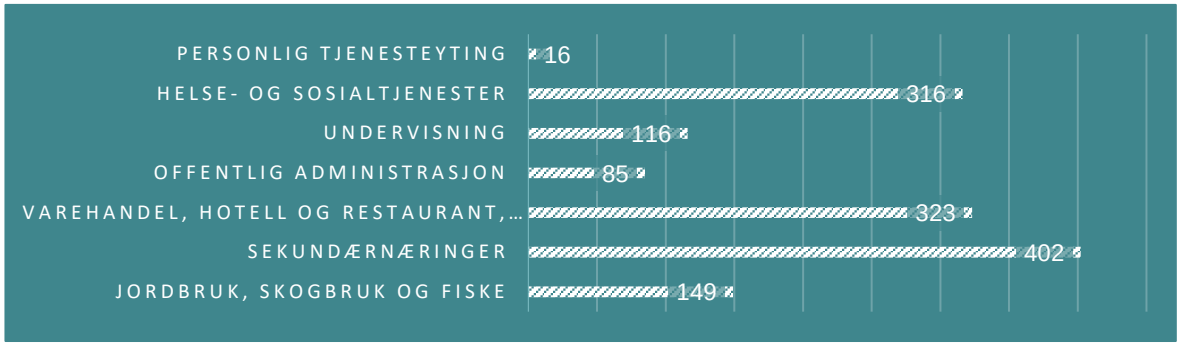

Figur 4.5: Næringssammensetning Skjervøy (Sysselsetting, registerbasert, SSB).

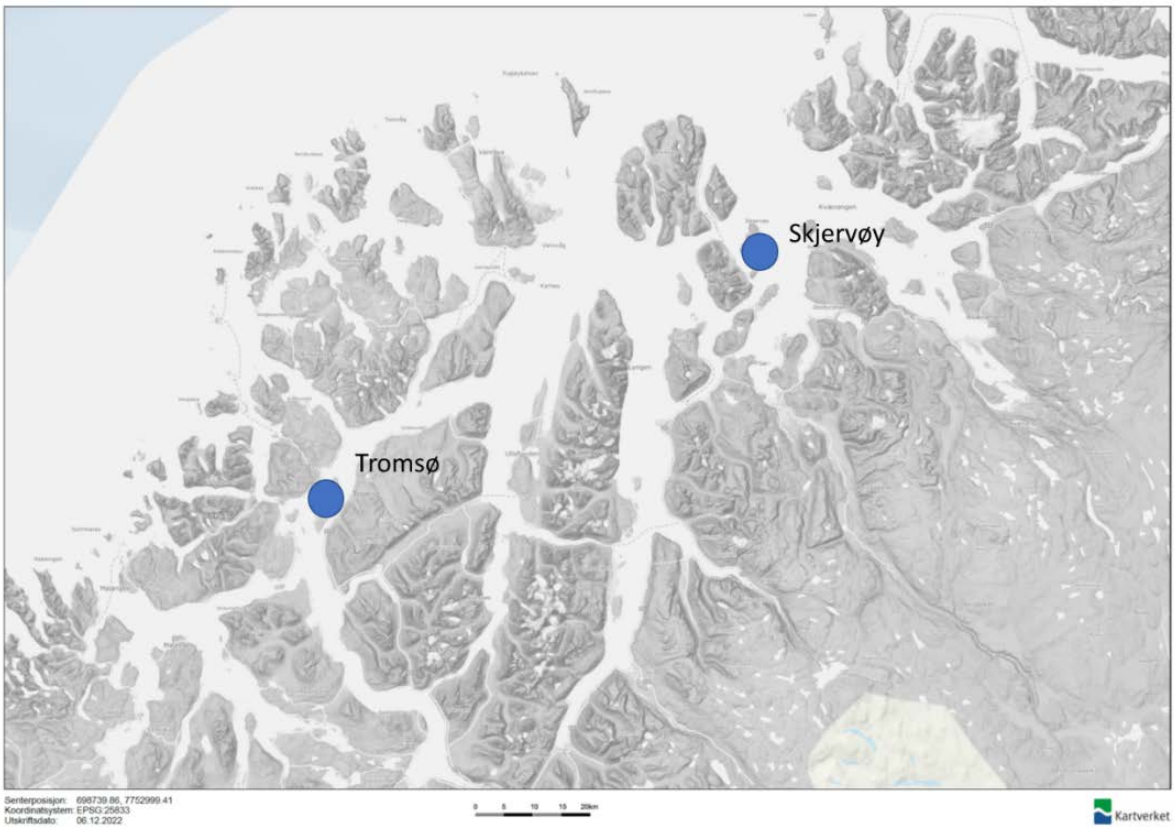

HEMNESBERGET

Hemnesberget er et tettsted i Hemnes kommune i Nordland fylkeskommune. Hemnesberget ligger på Hemneshalvøya som ligger cirka 37 kilometer fra Mo i Rana. Hemnesberget har et småbymessig preg, og arbeider strategisk for å øke bolyst og videreutvikle næringslivet. Stedsutviklingen skjer i samarbeid med næringslivet og frivilligheten via en bygdeutvikler.

Figur 4.6: Ring of fire er en sentralt lokalisert paviljong og bålplass designet av det lokale arkitektkontoret Tanken arkitektur på oppdrag fra Hemnes båt og Sportsfiskeforening (Foto: Tanken arkitektur. Kilde: https://tankenark.no/index.php/ring-of-fire/).

Hemnesberget er valgt som case fordi de har et aktivt kulturliv og er en festivalstad med et aktivt jazz og kulturmiljø. Stedet har en mikrokonsentrasjon av kreative næringer hvor kultur, arkitektur og design er viktige stikkord. Kommunen arbeider bevisst med sentrums- og tettsedsutvikling, blant annet gjennom å styrke sjøfronten. Lokalt er det mange planlagte og gjennomførte prosjekter som har som hensikt å skape gode møteplasser og opplevelser for innbyggerne.

I regional plan er Hemnesberget definert som kommunesenter med nærmeste regionale senter i Mo i Rana.

Hemnesberget sentrum

Hemnesberget sentrum består av tett småhusbebyggelse og en kystsone med båthavn. Senteret har et variert tilbud med dagligvare- og detaljhandel, servering, bobilpark, arbeidsplasser, offentlig service, skole og barnehage. Stedet har flere arenaer for kunst og kultur, og er kjent for sitt jazz-miljø og festivaler. Hemnesberget arbeider strategisk med bolyst, næringsutvikling og turisme. Det er opprettet en egen stilling i Hemnes kommune som bygdeutvikler som arbeider med næring og frivillighet for å få ting til å skje. Det er et mål å få nye innbyggere til Hemnesberget, og dette har vært styrende for den lokale stedsutviklingen. Noen serveringssteder er per i dag lagt ned, men det arbeides med å få serveringsvirksomhet opp igjen, og kommunen går aktivt inn med støtte til en pop-up. Kafevirksomhet er også sett på som en mulighet for integrasjon og aktivisering av ukrainske flyktninger. Det arbeides aktivt med å motvirke nedleggelser i sentrum, og i dette arbeidet er kommunens kontakt med lokale aktører og frivillige ildsjeler helt nødvendig.

Figur 4.7: Lapphella kulturarena er designet av Tanken arkitektur (Illustrasjon: Tanken arkitektur. Kilde: https://visitokstindan.com/tanken-arkitektur/).

Figur 4.8: Flere aktører har vært inne for å gjøre Samvirkelagsbakken med tilliggende fasader til et aktivt uterom: Nordland fylke, kommunen, lokale lag og foreninger, Hemnesjazz, Tanken arkitektur og Coop (Illustrasjon: Tanken arkitektur. Kilde: https://visitokstindan.com/tanken-arkitektur/).

Eksisterende funksjoner og aktiviteter i sentrum	Dagligvare, detaljhandel, servering, bobilpark, arbeidsplasser, offentlig service, skole, barnehage, kunst og kultur
Nye aktiviteter og kvaliteter har blitt tilført	Planer om arenaer for kulturarrangementer, møteplasser og kafe. Vil legge til rette for aktiv og interaktiv dialog med innbyggere.
Positive kvaliteter	Tett og korte avstander, sterkt lokalt engasjement.
Negative kvaliteter	Nedleggelser, ingen overnattingsteder for turister.

Tegnforklaring

Mikrourbanisering		Servering	
Arbeidsplasser		Turistnæring	
Skole/Barnehage		Park/grønt/idrett	
Detaljhandel		Møteplasser	
Dagligvare		Parkering	
Apotek		Viktig forbindelse	
Kunst og kultur			

Merk: underlaget er SSB kart, Handels- og servicesoner, 2021, markert med en lyseblått polygon (ikke alle stedene har en sone). Kartet er redigert av TØI.

Mikrourbaniseringen i Hemnesberget sentrum

Det vi har undersøkt som mikrourbanisering på Hemnesberget er:

Olsenhågen (1): Olsenhågen var tidligere yrkesskole, men er i dag i privat eie av en ukrainsk familie. Kommunen leier deler av bygningsmassen og driver et ukrainsk aktivitetssenter. Kommunen jobber for å få til en kafedrift hvor ukrainere som har kompetanse for denne driften kan få en fast arbeidsplass på sikt.

Præstengbrygga (2): Det er gjennomført en mulighetsstudie for Præstengbrygga som forespeiler hotell, restaurant, museum og kulturbygg. Mulighetsstudien er finansiert av Hemnes kommune og Helgeland museum, utarbeidet for Kulturbygg AS av Kunnskapsparken Helgeland.

Samvirkelagsbakken (3): Samvirkelagsbakken er et tidligere veiareal som er omregulert til gatetun som kan brukes til arrangementer og samlingspunkt (se figur 8). Det er lagt stor dugnadsinnsats i dette prosjektet.

Ring of fire (4): Ring of fire er en paviljong med bålplass (se figur 6). Paviljongen er designet av Tanken arkitektur på oppdrag fra Hemnes Båt og Sportsfiskeforening.

Lapphella kulturarena (5): Lapphella kulturarena skal brukes til arrangementer som kunstutstillinger og Hemnesjazz (festival) (se figur 7). Lapphellas venner har bidratt med dugnadsinnsats og er eiere og driftere, det lokale arkitektfirma. Tanken arkitektur står bak design. Kommunen eier og drifter deler av bygget og er grunneier.

Figur 4.9: Hemnesberget bruker verktøyet Open cities planner (produkt av Norkart) til innbyggerdialog. Verktøyet er et enkelt og intuitivt dialogverktøy tilgjengelig via ulike tekniske medier (telefon, pc, etc.) og viser stedet i 3D format (Skjermbilde: Open cities planner for Hemnes. Kilde: https://eu.opencitiesplanner.bentley.com/norkart/hemnesberget).

På Hemnesberget er målet å skape et attraktivt sted å besøke og bo. Kommunen reviderer i dag kommuneplanen fordi den gjeldende planen er utdatert. I 2012 ble det opprettet en stilling som `bygdeutvikler` som skulle arbeide med næringsutvikling og frivillighet. Årsaken var at Hemnes kommune havnet på Robek-registeret etter Terraskandalen, og det var et behov for å se på muligheter for videre stedsutvikling til tross for lite penger. Det fantes ikke noe budsjett for bygdeutviklerstillingen i starten, derfor ble det brukt mye tid på å søke midler der det fantes, blant annet fra Bolyst og Norske parker.

Initiativ til stedsutviklingen kommer fra kommunen, lokal næring, ildsjeler, foreninger og lag. Disse ansees for å være nøkkelaktører i stedsutviklingen. Planleggerne forteller i intervju at uten lag, foreninger og dugnadsvilje hadde ikke prosjekter kunnet blitt gjennomført siden budsjettet stort sett dekker bare de lovpålagte prosessene. Kommunen eier store deler av bygningsmassen på Hemnesberget. En strategi for å skape mer aktivitet og virksomhet på stedet er avhending av eiendommer i kommunalt eierskap til private. En utfordring er at unge flytter i en alder av 16 år for å gå på videregående skole. Mange av disse kommer ikke tilbake før de er ferdige med studiene sine. Derfor er dette et sjikt av befolkningen som er vanskelig å få kontakt med. I forbindelse med utbygging av flyplass i Mo i Rana vil det komme flere til Mo i Rana. I den forbindelse er det vekket en politisk interesse for stedsutvikling, også på Hemnesberget.

I relasjon til stedsutviklingen har kommunen fått gjennomført en transportanalyse, en analyse for økonomisk utvikling og reiselivsnæringen, og en mulighetsstudie for Prestengbrygga. I forbindelse med kommunedelplan for fysisk aktivitet og naturopplevelser er det utarbeidet en fakta og analysedel for temaene barn og unge, samt helse og omsorg. Ved utredninger i arbeidet rundt torgutviklingen har det kommet frem motstridende interesser hvor mengde parkering og mengde grøntstruktur i sentrum har blitt diskutert, og der resultatet ble et kompromiss.

I mikrourbaniseringen av Hemnesberget har det lokale kultur- og musikkmiljøet med festivaler vært sentralt da det påvirker det lokale næringslivet. De lokale planleggerne tenker at fremtidsutsiktene for Hemnesberget er gode, og at stedet er blitt et bedre sted å bo sammenlignet med før.

Råd til andre	Bruk egne ressurser i fagmiljø og innbyggere. Samarbeid og åpenhet er viktig.	
Læringspunkter	+ Bygdeplanleggerstilling	÷ Lite grunnlag for kollektivtransport

Kort om Hemnes

Fylkeskommune	Nordland
Nærmeste regionale senter	Mo i Rana
Sentralitetsklasse (2020)	6
Innbyggere kommunen (2. kv 2022)	4451
Forventet utvikling mot 2050	4042
Andel som bor i Hemnesberget (2021)	28 prosent (1252 innbyggere)
Fødte (2021)	47
Netto innflytting (2021)	-12
Pendling ut av kommunen (2021)	796
Pendling inn til kommunen (2021)	254
Eneboliger (2022)	182
Leiligheter (2022)	55
Hytter (2022)	904

Tall fra Kommunefakta SSB

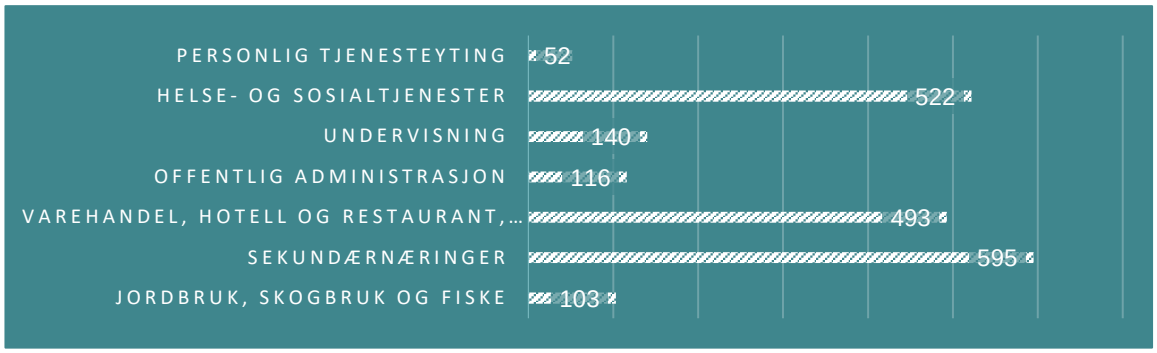

Figur 4.10: Næringssammensetning Hemnes (Sysselsetting, registerbasert, SSB).

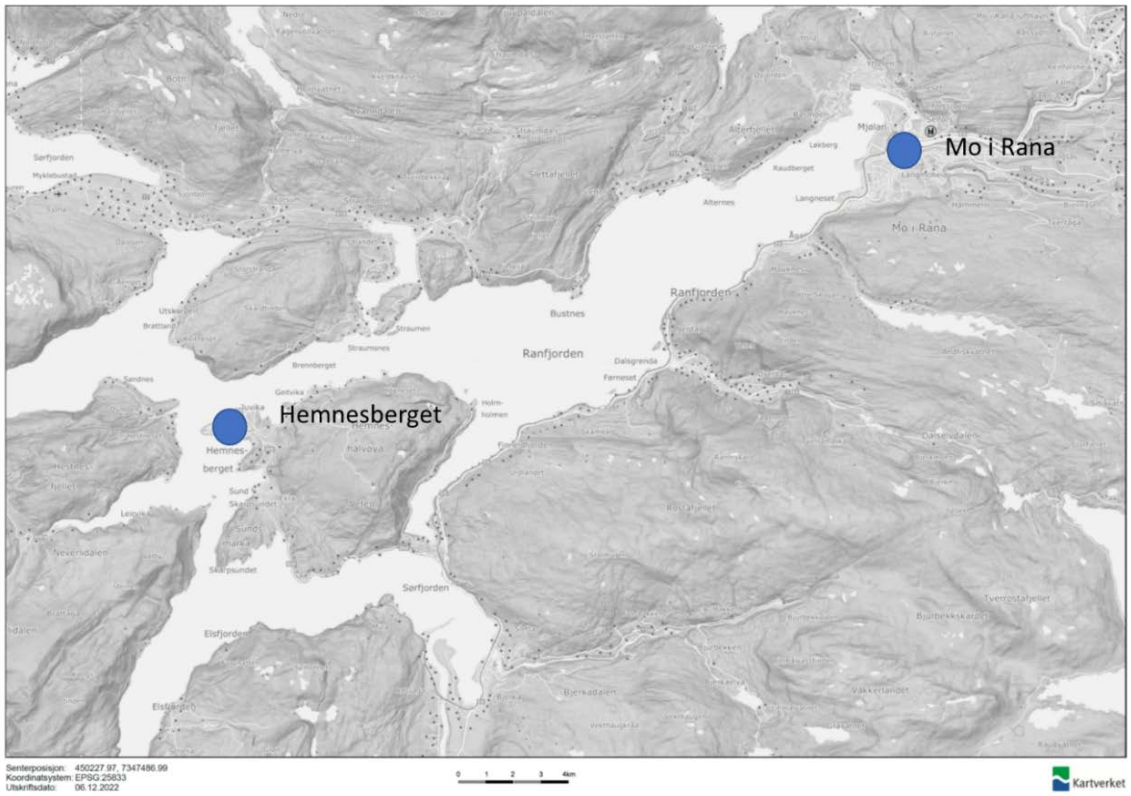

ÅRNES (ÅFJORD)

Årnes er kommunesenteret i Åfjord kommune i Trøndelag fylkeskommune. Åfjord kommune har hatt vekst i arbeidsplasser både fra kraftutbygging, flybase på Ørland og i de maritime næringene. De siste årene har man jobbet aktivt med stedsutvikling og sentrumsutvikling på Årnes.

Figur 4.11: Parken kjøpesenter og aktivtetsbygg (Foto: Voll arkitekter. Kilde: https://vollark.no/portfolio_page/parken-kjopesenter/).

Årnes har hatt en aktiv og bevisst sentrumspolitikk over flere år. I samfunnsdelen til kommuneplanen fra 2022 står det at kommunen vil legge til rette for et tydelig og tilgjengelig sentrum med gode tjenestetilbud, selv om det også legges opp til lokale bygdesamfunn. Som del av steds- og samfunnsutviklingen skal det bevisst brukes kunst og kultur. Det skal også utvikles et velfungerende boligmarked med ulike boligtyper både for de som vil eie og leie. Utviklingen skal stimulere til utvikling av sosiale møteplasser. Samtidig tar man hensyn til klimaendringene. Den siste samfunnsdelen til kommuneplanen er utformet etter FNs bærekraftsmål.

Omdømmemessig er Åfjord og Årnes på en positiv bølge. Utviklingen er også påvirket av prosjektet bygda 2.0 på Stokkøya, der arkitektur, møteplasser, mat, kunst og kultur er utgangspunktet for å skape et miljø med urbane kvaliteter i samspill med naturen. Det har skapt et særegent miljø og ligger mindre enn tre mil unna Årnes. Slagordet for utviklingen av Årnes er *urbanitet i landlige omgivelser*.

Årnes sentrum

Årnes sentrum (som også blir kalt Å) ligger mellom to elver. Sentrum er blitt fortettet. En stor parkeringsplass og rutebilstasjon er blitt fjernet til fordel for ny sentrumsbebyggelse. Kjøpesenteret er integrert i et bygg beregnet på sambruk med kultur, idrett og kontorer. Dette prosjektet startet fortettingen av sentrum. Siden 2011 har kommunen revet rådhuset, det er blitt bygd kjøpesenter med kino, kontorlokaler og parkering under bakken. Det er blitt bygd nytt kulturhus med svømmeanlegg kalt Å! badet. Årnes har også fått en boligblokk i sentrum der parkeringen er plassert under bygget. Utviklingen har fortetting rundt kollektivknutepunktet som utgangspunkt, selv om kollektivtilbudet er begrenset og mange kjører til sentrum. Byggeaktiviteten fortsetter med nytt rådhus og nytt bygg som kombinerer bolig og næring.

Figur 4.12: Oversiktsfoto over Årnes med kjøpesenter og aktivitetshus til høyre i bildet med boligblokken litt nedenfor (Foto: Åfjord utvikling. Kilde: https://afjordutvikling.no/).

Eksisterende funksjoner og aktiviteter i sentrum	Dagligvare, detaljhandel, servering, kommuneadministrasjon, boliger, helsetilbud, idrettsanlegg
Nye aktiviteter og kvaliteter har blitt tilført	Å! aktivitetshus er nettopp blitt åpnet. Nytt rådhus skal bygges.
Positive kvaliteter	Sentrum er kompakt og velfungerende, og har fått flere bygg med høyere arkitektonisk kvalitet enn før. Samspill mellom kvalitetene til Årnes og bygda 2.0 på Stokkøya. Har god tilgang på arbeidsplasser.
Negative kvaliteter	Grå parkeringsflater tar opp plass i sentrum. Mangel på arbeidskraft.

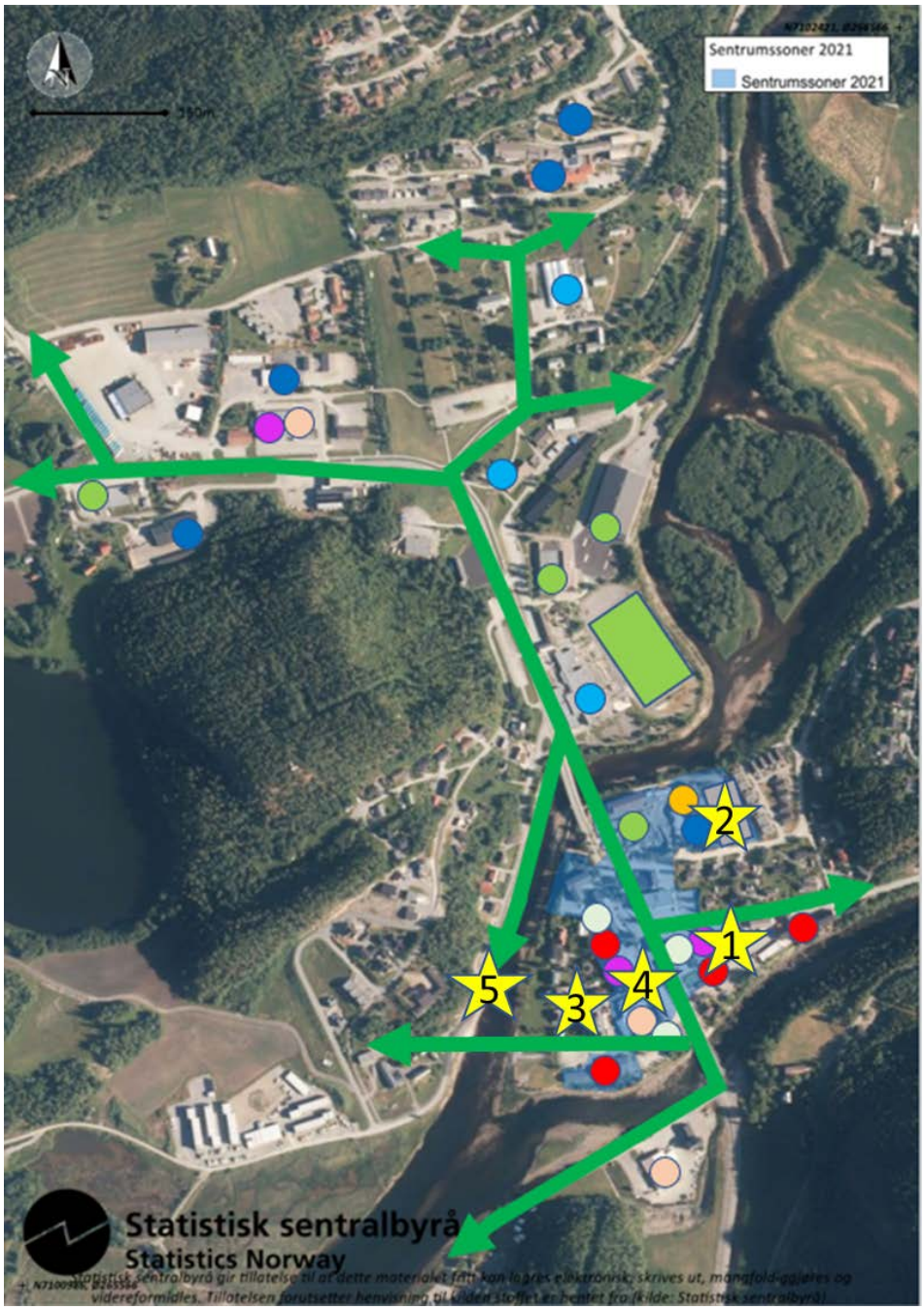

Tegnforklaring

Mikrourbanisering		Servering	
Arbeidsplasser		Turistnæring	
Skole/Barnehage		Park/grønt/idrett	
Detaljhandel		Møteplasser	
Dagligvare		Parkering	
Apotek		Viktig forbindelse	
Kunst og kultur			

Merk: underlaget er SSB kart, Handels- og servicesoner, 2021, markert med en lyseblått polygon (ikke alle stedene har en sone). Kartet er redigert av TØI.

Mikrourbaniseringen i Årnes sentrum

Det vi har undersøkt som mikrourbanisering i Årnes er sentrumsutviklingen:

Kjøpesenter og flerfunksjonsbygget Parken (1): Handel er en viktig del av stedsutviklingen, men er utfordrende på grunn av netthandel og handelslekkasje. Kommunen havnet i en konflikt med en butikkjede som ville ha et enkelt bygg med parkering på bakkeplan i sentrum. Kommunen sa nei, og butikkjeden ville ikke følge kommunens krav. Prosjektet kom på bena igjen når kommunen og et par aktører kjøpte tomta. En ny lokal aktør tok kostnaden med prosjektet, og etablerte butikken i et bygg med ønsket kvalitet og parkering under bakken. Utsmykkingen av bygget ble knyttet til Åfjords historie, men med en moderne vri. Ute, der også bussholdeplassene ble plassert, ble det brukt betongheller med lokale figurer og glassmalerier som gjenspeiler lokalhistorien.

Å! aktivitetshus (2): Aktivitetshus som huser svømmehall, kino, frivillighetssentral, servering og bibliotek. På nabotomta skal det bygges et nytt rådhus. Aktivitetshuset er det viktigste sosiale møtepunktet i Årnes. Det var stor diskusjon om hvor det skulle ligge, men det ble til slutt plassert i sentrum.

Leilighetsbygg (3): Leilighetsbygg i seks etasjer, som har 23 leiligheter med parkering under byggets første plan.

Samlokalisering av aktiviteter i nytt bygg (4): Nytt prosjekt er under utvikling. Her setter kommunen samme krav som ved utviklingen av Parken. Det skal bygges butikklokale med parkering under bakken. Bygget skal inneholde boliger og lege, tannlege og politi. Kommunen og fylkeskommunen går inn som langsiktige leietakere for lege- og tannlegekontor. Samlokalisering av lege og tannlege er et grep for å tiltrekke seg kompetent arbeidskraft.

Gangbro (5): Ny gangbro ble ferdig i 2021 og skal gjøre det lettere å gå og sykle til sentrum. Kulturdepartementet stilte med midler til stedsutvikling. Statens vegvesen gikk inn med en prototype for å teste en ny type materiale, noe som utløste bidrag til prosjektering og økonomisk bidrag til bygging.

Figur 4.13: Ny gangbro med leilighetsbygg i bakgrunnen (Foto: Fosnafolket. Kilde: https://www.fosna-folket.no/nyheter/i/Poeqp0/aapnet-ny-gangbro-antagelig-verdens-foerste-i-sitt-slag).

Utviklingen som skjer blir sett på i et samspill mellom kvalitetene til Årnes og bygda 2.0 på Stokkøya. Begge stedene tiltrekker seg andre innbyggere enn før, blant annet de som kan bo flere steder fordi de ikke er stedbundne i yrkeslivet.

Mye av utviklingen av sentrum startet med en plansmie i den forrige kommuneplanprosessen der flere arkitekter ble invitert sammen med innbyggerne. Nå er det er ikke så mye som er gjenkjennbart fra forslaget som ble utarbeidet den gang, men det sådde tanker om å fokusere på sentrum. Det resulterte i at kommunen og et par aktører kjøpte opp tomta som skulle bli butikk for å få kontroll på utviklingen. Prosessen ble organisert som et samarbeid der kommunen var med i eiendomsselskapet. Kommunen engasjerte også en arkitekt på siden av prosessen for å bidra inn i diskusjonene. Kommunen mener kjøpesenteret er blitt et signalbygg med særpreg.

Denne typen prosesser er noe kommunen også bruker i andre prosjekt. De mener det generelt er viktig at kommunen tar initiativ til dialog om lokalisering, og at aktører snakker sammen. Det er også viktig å ha kontinuitet for sentrale politikere, og spesielt viktig å ha en ordfører med erfaring. Det er ordføreren som holder i den lange røde tråden, og det har vært mange slag underveis.

Vedtatte mål for sentrumsutvikling er avgjørende for diskusjonene. Kommunen opplever at det er blitt lettere å oppnå kontakt med digitale verktøy. Kommunen har til nå stort sett brukt e-post, men de har bestemt seg for å kjøpe et kartbasert medvirkningsverktøy.

Det at det har vært spesielt gode tider de siste årene med mange nye arbeidsplasser smitter over på den generelle utviklingen. Mange grunneiere har nytt godt av vindkraftutbyggingen, noe som fører til at penger reinvesteres innad i kommunen. Samtidig må det rekrutteres arbeidskraft, og det satses derfor på bykvaliteter for unge familier. Kommunen vil gjerne at ungdom fra Åfjord skal komme tilbake etter utdanning. Før har tilflytterne vært mer positive til bykvalitetene de har fått, men nå er det en dreining mot at flere av den opprinnelige lokalbefolkningen er positive til endringene i sentrum. Hyttebefolkningen er også en gruppe som legger igjen penger på handel. De deltar også på kulturarrangement og bidrar til kveldsøkonomien. Kommunen ser at oppholdene blir lengre, og at det investeres mer i hyttene.

Råd til andre	Innarbeid bærekraftsmålene og start med omdømmebygging. Samlokalisering er både lett og vanskelig. Kommunen skal ikke subsidiere, men kan bidra med dialog og få aktører til å komme sammen.	
Læringspunkter	+	÷
	Samlokalisering av funksjoner Holde fast ved vedtak og kvalitetskrav som skal gjelde	Skolen lokaliseres utenfor sentrum

Kort om Åfjord

Fylkeskommune	Trøndelag
Nærmeste regionale senter	Bjugn/Brekstad (Trondheim)
Sentralitetsklasse (2020)	6
Innbyggere kommunen (2. kv 2022)	4270
Forventet utvikling mot 2050	4107
Andel som bor i Årnes (2021)	30 prosent (1302 innbyggere)
Fødte (2021)	43
Netto innflytting (2021)	-5
Pendling ut av kommunen (2021)	323
Pendling inn til kommunen (2021)	485
Eneboliger (2022)	1929
Leiligheter (2022)	49
Hytter (2022)	1740

Tall fra Kommunefakta SSB

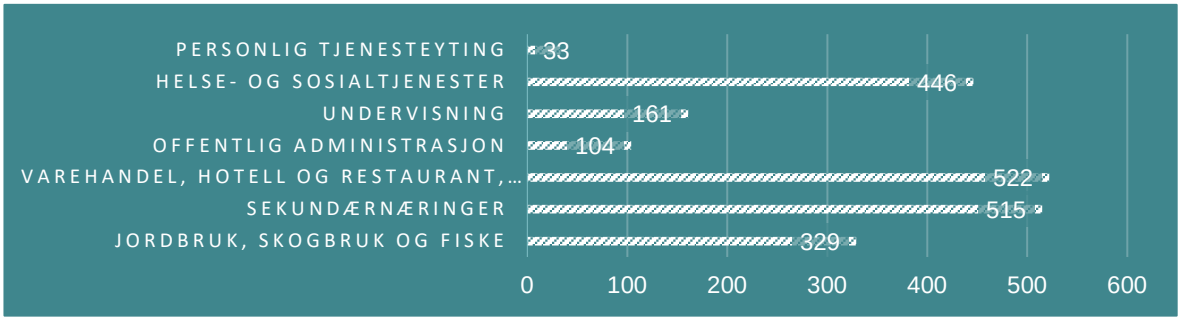

Figur 4.14: Næringssammensetning Åfjord (Sysselsetting, registerbasert, SSB).

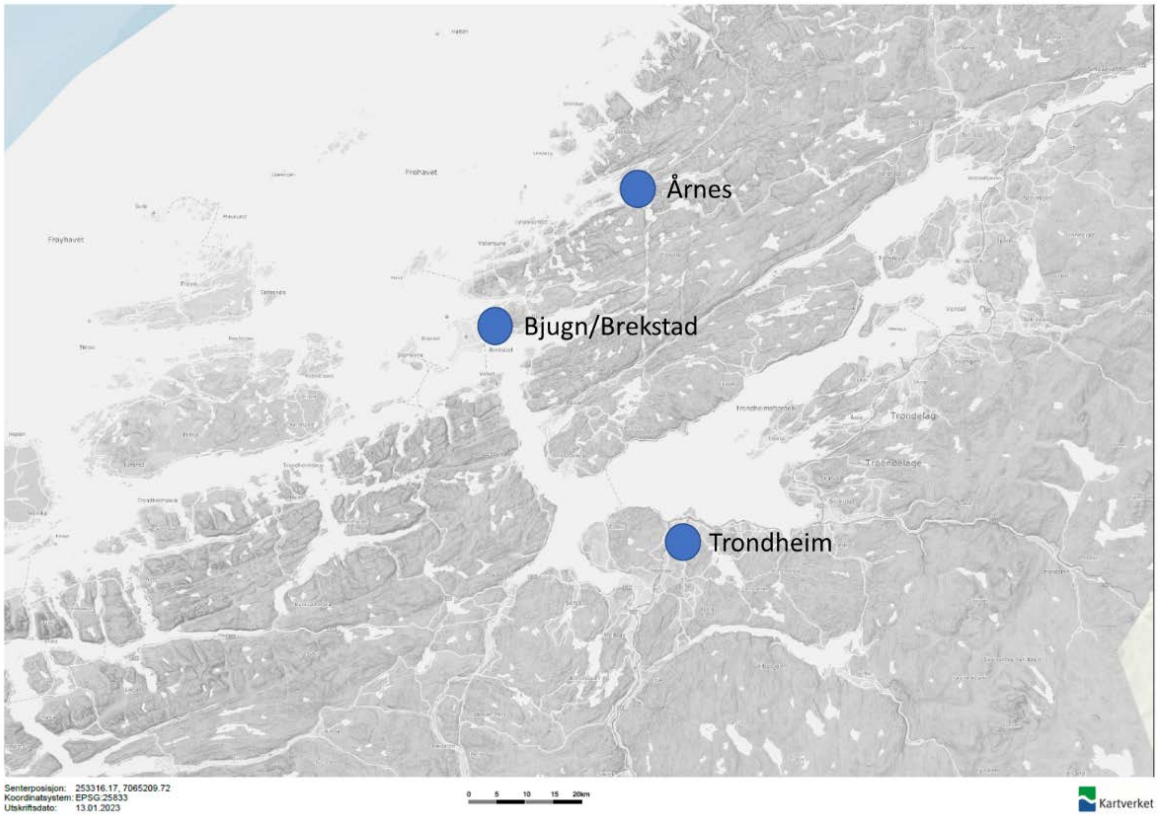

BRUHAGEN (AVERØY)

Bruhagen er kommunesenteret i Averøy kommune i Møre og Romsdal fylkeskommune. Bruhagen ligger langs Atlanterhavsveien rundt 30 minutter med bil fra Kristiansund. Sentrum er under fortetting og bruker store og små prosjekter for å utvikle stedet og tiltrekke seg aktivitet i sentrum.

Figur 4.15: Illustrasjon for fremtidig nærmiljøanlegg i sentrum av Bruhagen (Illustrasjon: Hagen landskap. Kilde: https://www.hagenlandskap.no/offentlig/2021/12/7/bruhagen-nrmiljanlegg-kristvikvgen).

I tråd med kommuneplaner og reguleringsplan for sentrum har Bruhagen i løpet av de siste 10 årene fått styrket sin funksjon som sentrum i kommunen. I kommuneplanen fra 2021 er det satt som mål at Bruhagen skal være et moderne bo-, service-, handel-, skole-, kultur-, idrett- og aktivitetssenter, med møteplasser, godt kollektivtilbud, offentlige og private tjenestetilbud. Averøy er resultat av en sammenslåing av flere kommuner, og man har jobbet med å få grep om hvor sentrum egentlig er. Det er nå tydelig definert i kommuneplanen. I 2010 fikk kommunen midler fra Husbanken, og startet en større satsning mot sentrum. Det er også kommunens mål at alle som bor i Averøy skal ha et trygt nærmiljø, tilgang til turstier, sosiale møteplasser og høyhastighets fiberbånd.

I fylkesplan for attraktive byer og tettsteder, som er på høring i 2022, er Bruhagen kommune- og administrasjonssenter som bør utvikles etter prinsippene om 10-minutters byen.

Bruhagen sentrum

Sentrum av Bruhagen har både offentlige funksjoner, handel og service. Sentrum har det meste av sine sentrumsfunksjoner innenfor det de har definert som ti-minutters byen (se figur 16). Ifølge det kommunen beskriver som et utfordrende utgangspunkt, preget av mange store parkerings-flater, har både kommunen og næringslivet tatt grep de siste årene for å forbedre og styrke sentrum. Nytt rådhus huser kontorer, saler (til utleie), bibliotek og har park foran bygget. Flere butikker og kontorer er samlokalisert i byggene som ligger ved siden av rådhuset. For å sørge for økt fokus på estetikk, har kommunen utarbeidet en designmanual for sentrum til bruk i fremtidige prosjekter.

Figur 4.16: Fem (blå linje) og ti (grå linje) minutters gangavstand (Møre og Romsdal fylkeskommune 2022b:64).

Figur 4.17: Rådhuset i Bruhagen. Foto: Averøy kommune. Kilde Kommuneplanen (Averøy kommune 2021:22)).

Eksisterende funksjoner og aktiviteter i sentrum	Dagligvarebutikk, detaljhandel, serveringssteder, bussparkering og -holdeplass, kontorer, idrettsanlegg
Nye aktiviteter og kvaliteter som har blitt tilført sentrum	Nytt rådhus med park er nesten ferdig, bare parken trenger oppgradering. Rådhuset er en møteplass og som også kan brukes til arrangementer og utleie. Planer for grøntstruktur langs elva og ned mot vågen. Mange mindre tiltak i sentrum.
Positive kvaliteter ved sentrumsutviklingen	Stort engasjement lokalt, også rundt sentrumsutviklingen. Det skjer mye i regi av frivillige, og hele øya har høy dugnadsånd. En del ildsjeler som peker seg ut.
Utfordringer	Mangler møteplasser og fokus på estetiske kvaliteter.

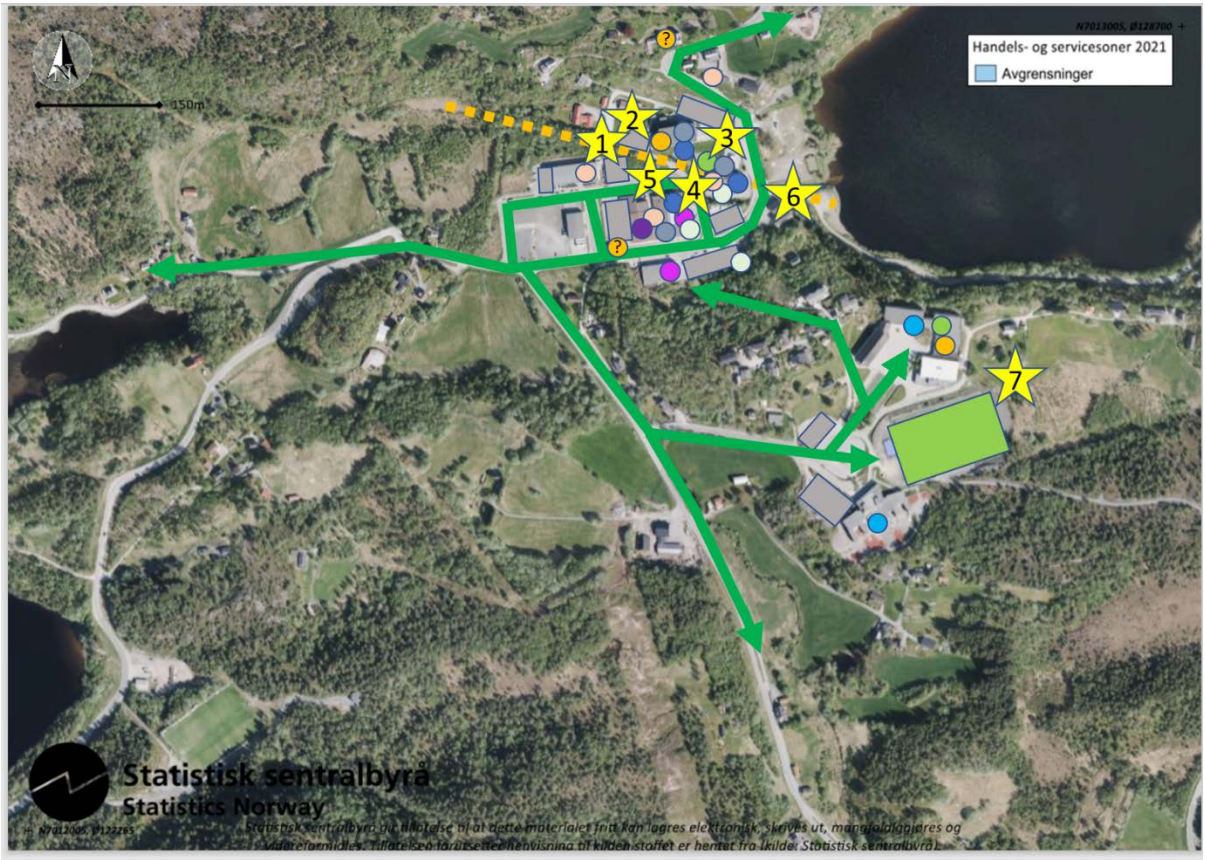

Tegnforklaring

Mikrourbanisering		Servering	
Arbeidsplasser		Turistnæring	
Skole/Barnehage		Park/grønt/idrett	
Detaljhandel		Møteplasser	
Dagligvare		Parkering	
Apotek		Viktig forbindelse	
Kunst og kultur		Planlagt forbindelse	

Merk: underlaget er SSB kart, Handels- og servicesoner, 2021, markert med en lyseblått polygon (ikke alle stedene har en sone). Kartet er redigert av TØI.

Mikrourbaniseringen i Bruhagen sentrum

Det vi har undersøkt som mikrourbanisering i Bruhagen er mange små og store tiltak i sentrum, inkludert:

Sti langs elva (1): Det ligger i kommuneplanen at det skal gå en turveg gjennom sentrum og opp-over langs elva. Folk går mye tur i Bruhagen, dette er noe kommunen ønsker å bygge opp under. Kommunen ser, i forbindelse med temaplan for friluftsliv, på hvordan kan man enkelt bevege seg mellom der folk bor ned til sentrum.

Drivhus (2): Kommunen har kjøpt et drivhus som skal ligge i tilknytning til dagsenteret til kommunen og har tro på at dette kan virke samlende og positivt. Det plukker opp noen av de urbane tankene rundt dyrking og å gjøre ting sammen.

Telefonkiosk for bøker (3) En gammel telefonkiosk vil bli satt opp i enden av Rådhusparken slik at den kan fylles med bøker. Den skal bli 'litteraturkiosk' i sentrum. Kommunen prøver også å få til lengre åpningstid på biblioteket blant annet gjennom tekniske løsninger.

Oppgradere park foran rådhuset (4): Det er planlagt en ny park foran rådhuset for å få en finere park og bedre møteplass. Den vil bli opparbeidet i 2023. Fylkeskommunen har bevilget midler til gjennomføring (se illustrasjon under).

Ny park (5): Et planlagt vannspeil blir ikke realisert på grunn av utfordrende grunnforhold, så kommunen planlegger ny park på denne tomten.

Ny møteplass (6): Et prosjekt for et nærmiljøanlegg ved vannkanten skal bli en viktig møteplass for ungdommer (se forsidebilde), og vil ferdigstilles i 2023. Fylkeskommunen har bevilget midler til gjennomføring.

Ny flerbrukshall og tilgang til idrettsanlegg (7): Det er planer om å bygge flerbrukshall i sentrum, og ikke ved den eksisterende fotballbanen utenfor sentrum. Tilgang til hall til og fra sentrum kan følge eksiterende snarvei (ved å forbedre denne).

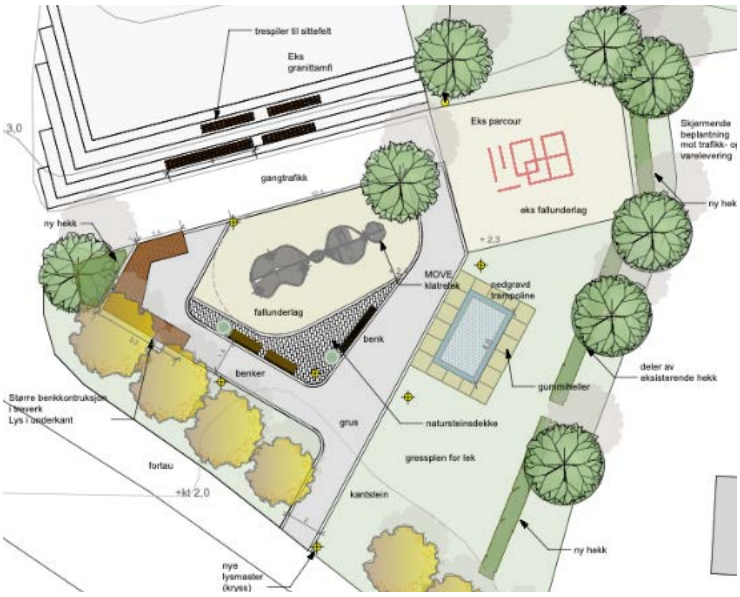

Figur 4.18: Plan for ny utforming av torget (Illustrasjon Hagen landskap. Kilde: https://www.hagenlandskap.no/offentlig/2021/12/7/bruhagen-rdhusparken).

Utviklingen av sentrum startet med sentrumsplanen. I forkant av sentrumsplanen i 2010 fikk kommunen utarbeidet et forslag til hvordan nye kvaliteter og offentlige rom kunne bidra til å utvikle stedet. De første initiativene ble tatt i forbindelse med at de ble med i Bolyst-programmet til Husbanken. Sentrumsplanen har bidratt til oppmerksomhet rundt sentrum og sentrumsspørsmål selv om alle prosjektene ikke lot seg gjennomføre. Kommunen vurderer å revidere sentrumsplanen, men målene står fast, inkludert å skape flere møteplasser for folk i sentrum og få dem til å bruke sentrum mer uten å samtidig øke trafikken og bilbruken.

Et nytt rådhus med bibliotek og mange felles funksjoner er utformet slik at innbyggere og besøkende skal føle seg velkomne. Kommunen vil også at innbyggere tar det i bruk til egne behov hvis de trenger lokaler til møter eller begivenheter. Rådhuset har vært et stort løft, men har hatt den effekten at mange andre små og store prosjekter i sentrum nå blir realisert.

Det er først og fremst kommunen som drar og tar initiativ, men næringsliv og frivillighet bidrar. Kommunen og en grunneier diskuterer nå hvordan to bygg i sentrum kan utnyttes bedre. Det har også vært samarbeid som har oppstått som 'stunt'. Det ble laget en midlertidig bussholdeplass som har ført til at det ble ryddet opp i rotete forhold for bussparkering, og sentrum har nå fått fast bussholdeplass. Det har også vært 'stunt' knyttet til å rydde søppel og gjøre omgivelsene triveligere.

Tidligere var det vanskeligere å få gjennomslag for estetiske grep i sentrum, blant annet på grunn av en mer presset kommuneøkonomi. Det ble likevel prioritert å bruke tid og krefter på å søke om Bolystmidler fra Husbanken. Det er en av grunnene til at det etter hvert har blitt mer oppmerksomhet rundt omgivelsene i sentrum. Averøy kommune har også fulgt GNIST-programmet fra DOGA og hva som er blitt gjort på Skjervøy. De ønsker å søke om å bli GNIST-kommune neste gang det utlyses.

Fremtidsutsiktene for Bruhagen er, ifølge kommunens samfunnsutvikler, at det er liv laga. Utviklingen tar tid, men det er greit og gir mulighet til å justere kurs underveis. Utviklingen frem til nå har ført til en økende vilje til å løfte stedet, også det estetiske.

Råd til andre	Sats på samskaping. Knytt bånd til andre så kommunen ikke står alene. Se egne begrensninger og hvor må man få inn annen kompetanse. Koble seg på flest mulige fagfolk og arenaer og gi folk rom.	
Læringspunkter	+	÷
	Designmanual Samlokalisering Utvikling av grønnstruktur i sentrum	Fremdeles mange grå flater Kunne hatt mer samarbeid med næringslivet

Kort om Averøy

Fylkeskommune	Møre og Romsdal
Nærmeste regionale senter	Kristiansund
Sentralitetsklasse (2020)	5
Innbyggere kommunen (2. kv 2022)	5838 personer
Forventet utvikling mot 2050	6343 personer
Andel som bor i Bruhagen (2021)	(ikke oppgitt)
Fødte (2021)	42 personer
Netto innflytting (2021)	30 personer
Pendling ut av kommunen (2021)	1170 personer
Pendling inn til kommunen (2021)	495 personer
Eneboliger (2022)	2441
Leiligheter (2022)	58
Hytter (2022)	388

Tall fra Kommunefakta SSB

Figur 4.19: Næringssammensetning Averøy (Sysselsetting, registerbasert, SSB).

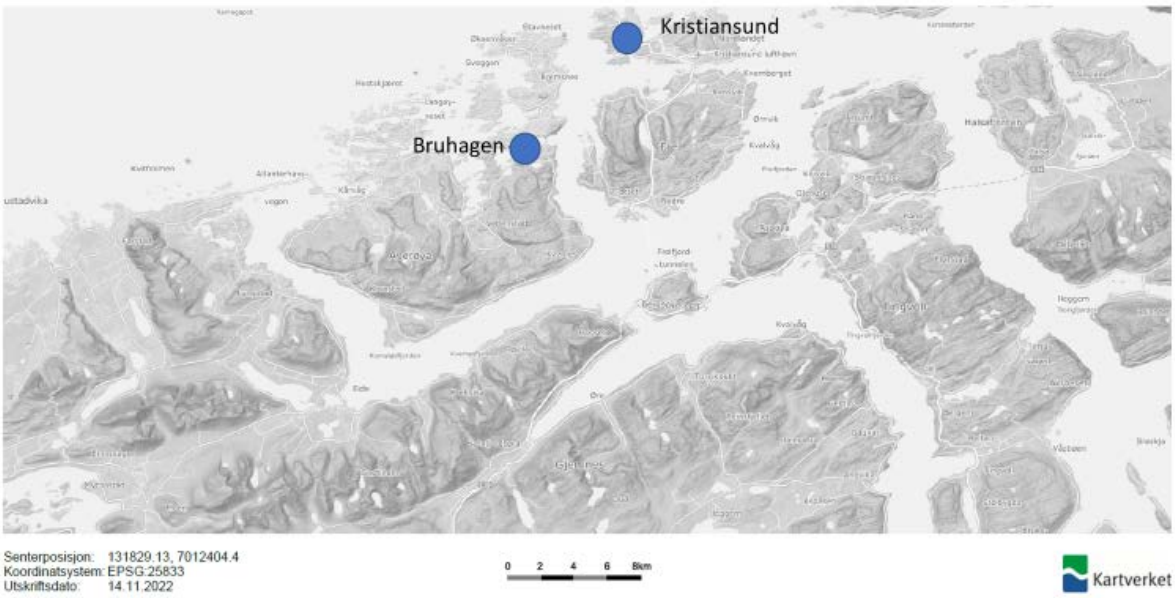

MO (MODALEN)

Mo er kommunesenteret i Modalen kommune i Vestland fylke. Mo sentrum er lite, men har samlokalisert mange funksjoner i sentrum for å tiltrekke seg aktivitet. Det skal være attraktivt for de som allerede bor der, for nye beboere og for besøkende. Siden det er et lite sted og langt til nærmeste senter, er det lagt stor vekt på samspill mellom aktører for å få til et best mulig tilbud.

Figur 4.20: Skjermdump av animasjon som viser Mo sentrum og landskapet rundt (Illustrasjon: iModalen. Kilde: https://www.imodalen.no/modalen).

Modalen er den kommunen i Vestland fylkeskommune med færrest innbyggere. Kommunen har tradisjonelt hatt god økonomi. Kommunen tar gjerne imot flyktninger. I samfunnsdelen til kommuneplanen er et av målene å utvikle et attraktivt sentrumsområde, som både inneholder viktige servicefunksjoner og gode møteplasser. Kommunen vil være en aktiv tilrettelegger for boliger og næringsaktivitet. Målet er at sentrum i Mo ikke bare skal tjene kommunen sine egne innbyggere, men og innbyggere fra nabokommunene og tilreisende.

I fylkesplan for senterstruktur er Mo kommunesenter med regionsenter på Knarvik og fylkessenter i Bergen. Det er båtforbindelse til Bergen om sommeren.

Mo sentrum

Sentrum av Mo har alltid samlet en del funksjoner, men de siste 25 årene har utviklingen av sentrum blitt styrket. Det er opparbeidet uteområder og fellesfunksjoner i sentrum. Mo har nesten alle de offentlige funksjonene i sentrum. Det siste bygget som er kommet til er nytt rådhus. Rådhuset er laget som en møteplass, og kan også brukes til arrangementer og utleie. Alle på Mo kan bruke kantinen til lunsj. Rådhuset er plassert tett opp mot de andre tilbudene i sentrum. Skolen ligger også i sentrum. Parkeringsplassene er felles for mange av funksjonene og parkeringsanlegget har ladestasjon. Sentrum ligger også nært til friluftsområder og stier opp på fjellet, og det er en strand og bryggeanlegg i sentrum.

Figur 4.21: Mo sentrum (Foto: Britt Farestveit. Kilde: https://www.imodalen.no/bildegalleri).

Eksisterende funksjoner og aktiviteter i sentrum	Idrettshall, basseng, bowling, bibliotek, utendørs idrettsanlegg, butikk, restaurant, havneanlegg, strand, rådhus, boliger
Nye aktiviteter og kvaliteter har blitt tilført sentrum	Bakeri, utsalg fra gartneri, utstillingslokaler er kommet til de siste årene. Nytt rådhus er nettopp er tatt i bruk. Rådhuset huser også kontorplasser til utleie for private bedrifter.
Positive kvaliteter ved sentrumsutviklingen	Nye aktiviteter blir etablert i sentrum (ikke utenfor). Har alt i sentrum, også dagligvarebutikken som bygger opp under sentrum som en møteplass. En del ildsjeler peker seg ut, og bidrar mye. Mo har fått ny virksomhet i sentrum de siste årene. De korte avstandene skaper liv og røre i sentrum.
Utfordringer ved sentrumsutviklingen	Barnehage og sykehjem ligger utenfor sentrum, noe som skaper trafikk og gjør det vanskelig å rekruttere til sykehjemmet. Kommunen ønsker å tiltrekke seg flere innbyggere både på midlertidig og permanent basis.

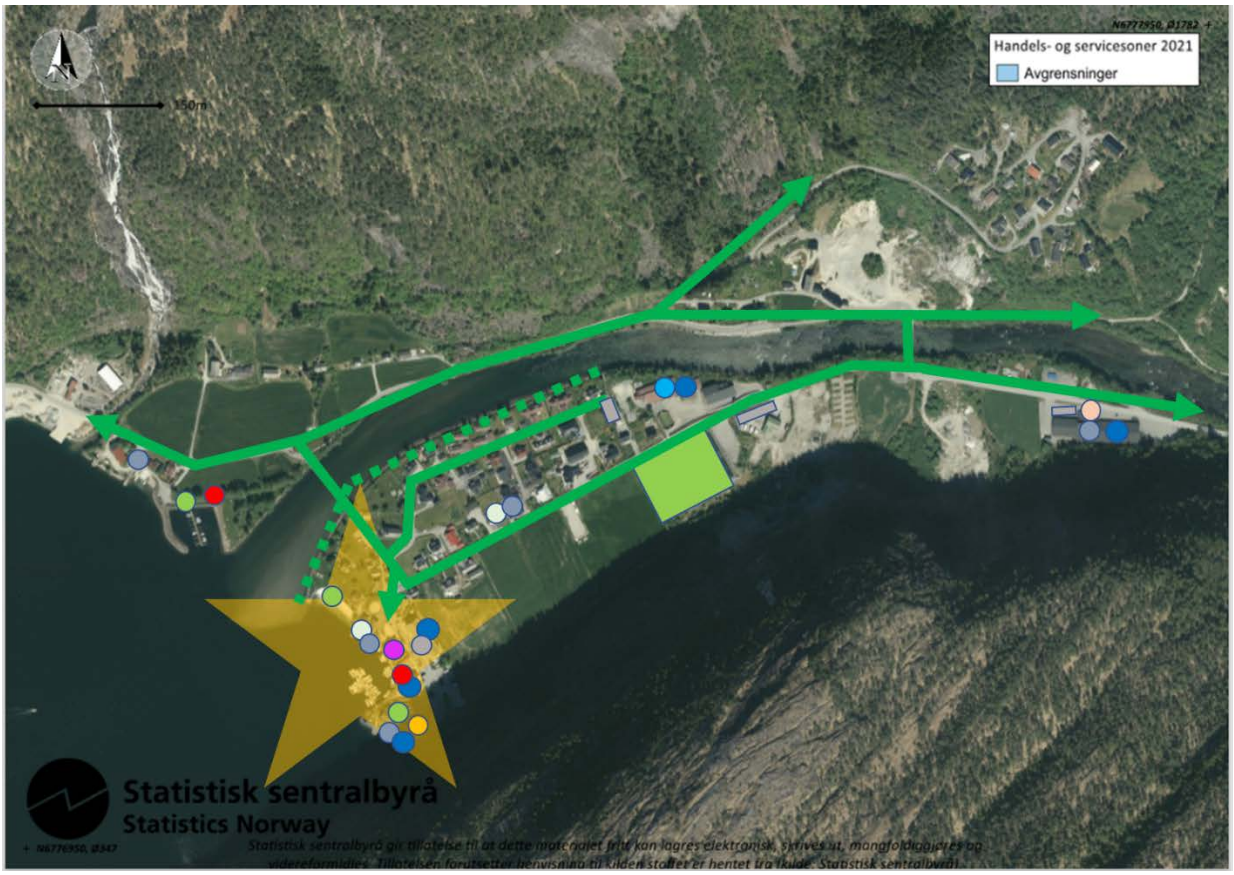

Tegnforklaring

Mikrourbanisering		Servering	
Arbeidsplasser		Turistnæring	
Skole/Barnehage		Park/grønt/idrett	
Detaljhandel		Møteplasser	
Dagligvare		Parkering	
Apotek		Viktig forbindelse	
Kunst og kultur		Gangforbindelse	

Merk: underlaget er SSB kart, Handels- og servicesoner, 2021, markert med en lyseblått polygon (ikke alle stedene har en sone). Kartet er redigert av TØI.

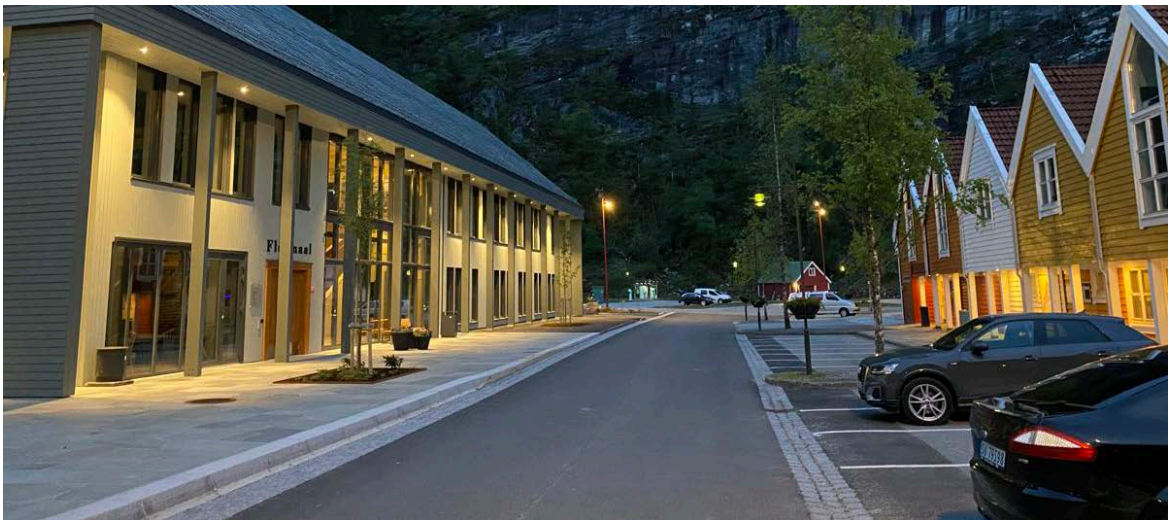

Figur 4.22: Rådhuset (Foto: bygg.no. Kilde: https://www.bygg.no/flodmaal/1488183!/?image=1).

Mikrourbaniseringen Mo sentrum

Det vi har undersøkt som mikrourbanisering er samlokalisering i sentrum og bruk av sentrum.

Fra før hadde Mo sentrum Bryggjeslottet som huser bibliotek, bowling, svømme- og idrettshall, som tilbys nesten gratis. Det offentlige tilbudet er nå er blitt supplert med et nytt rådhus som en viktig del av sentrumutviklingen. Rådhuset er viktig både for samlokalisering og sambruk. Det er lagt stor vekt på arkitektonisk kvalitet. Det har gitt et tilbud også til lokale kompetansebedrifter som trenger kontorplasser. Samtidig tilbyr kommunen lunsj i kantina for alle som ønsker, til 30 kroner. Kantina driftes av de som eier restauranten og gir dermed eieren av restauranten flere ben å stå på.

Parkering (se bilde i figur 23) er felles for de ulike tilbudene i sentrum, og det er etablert en lader for e-biler som kan skimtes i bildet.

Det er lagt opp til at både Bryggjeslottet og rådhuset skal være møteplasser. I tillegg har butikken en kaffekrok, og det er frisør i andre etasje over butikken hver fjortende dag. Det er også kommet private initiativ som bakeri og utsalg av planter fra et gartneri utenfor sentrum.

Stranden som ligger i sentrum er et godt tilbud om sommeren. Etter hvert er det blitt en kobling mellom sentrum og naturen og landskapet som ligger rundt, fra lavterskeltilbud som en tursløyfe, til en DNT daghytte som ligger et stykke unna.

Figur 4.23: Bryggjeslottet (Foto: Britt Farestveit. Kilde: https://www.imodalen.no/bildegalleri*).*

Figur 4.24: Butikken (Foto: Britt Farestveit. Kilde: https://www.imodalen.no/bildegalleri*).*

Prosessene i Mo er stort sett igangsatt av kommunen. Modalen har en kommuneplan, men det påpekes i intervjuet at det i en liten kommune er minst like viktig at kommunen styrer nye prosjekter slik at de bidrar til ønsket utvikling av sentrum. Kommunen legger vekt på å fronte god arkitektur og estetikk i sentrum. Det har tatt tid å få på plass nytt rådhus, og det har vært et stort løft for kommunen. Det har vært viktig både med rett plassering og rett utforming.

Først og fremst er det kommunen som drar prosessene og tar initiativ, men det er flere gründere og lokale initiativ. Det er mange eksempler på private initiativ som både har ført til bedriftsutvikling og flere tilbud i sentrum. De ser gode effekter av samlokalisering, og ser behov for et næringslokale som kan fungere som kontorfellesskap.

Modalen bidrar økonomisk til etableringer og boligbygging. Modalen kommune tilbyr tilflyttere et tilskudd på 250 000 kroner for å bygge bolig eller 100 000 kroner for å kjøpe en eksisterende bolig. Kommunen har et næringsfond som kan støtte opp under etablering av nye bedrifter. Kommunen vil fortsette med å tiltrekke seg nye innbyggere. Kommunen vil gjerne også tiltrekke de som har lyst til komme på midlertidig basis fordi de har en jobb uten fast oppmøtested. De har blitt inspirert av det de har fått til på Træna og på Stokkøya med bygda 2.0, og vil gjerne prøve noe lignende.

Fremover er det fra kommunen sin side viktig at Mo gis gode kvaliteter og fortsetter med fellesaktiviteter, som å gi innbyggere fordeler som Bryggjeslottet og billig lunsj i kantina på rådhuset. Det er også viktig å gjøre turområder mer tilgjengelige for innbyggere, og å tiltrekke seg flere fjellturister gjennom å kombinere natur og urbane kvaliteter.

Råd til andre	Sats på arkitektur Fortetting er viktig på små steder, skap gode relasjoner og trygge omgivelser Det er viktig å ha møteplasser på små steder	
Læringspunkter	+	÷
	Samlokalisering Sambruk Prosjektbasert utvikling	Barnehage og sykehjem ligger utenfor sentrum

Kort om Modalen

Fylkeskommune	Vestland
Nærmeste regionale senter	Knarvik (Bergen)
Sentralitetsklasse (2020)	6
Innbyggere kommunen (2. kv 2022)	375 personer
Forventet utvikling mot 2050	412 personer
Andel som bor på Mo (2021)	(ikke tilgjengelig)
Fødte (2021)	7
Netto innflytting (2021)	(ikke tilgjengelig)
Pendling ut av kommunen (2021)	65
Pendling inn til kommunen (2021)	85
Eneboliger(2022)	160
Leiligheter (2022)	(ikke tilgjengelig)
Hytter (2022)	147

Tall fra Kommunefakta SSB

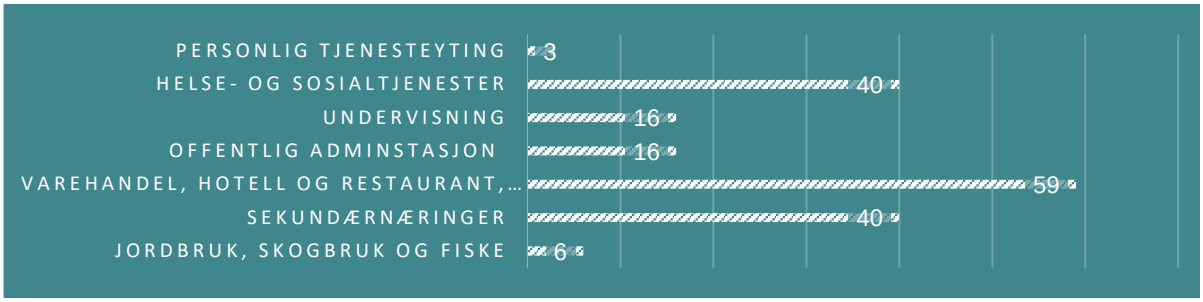

Figur 4.25: Næringssammensetning Modalen (Sysselsetting, registerbasert, SSB).

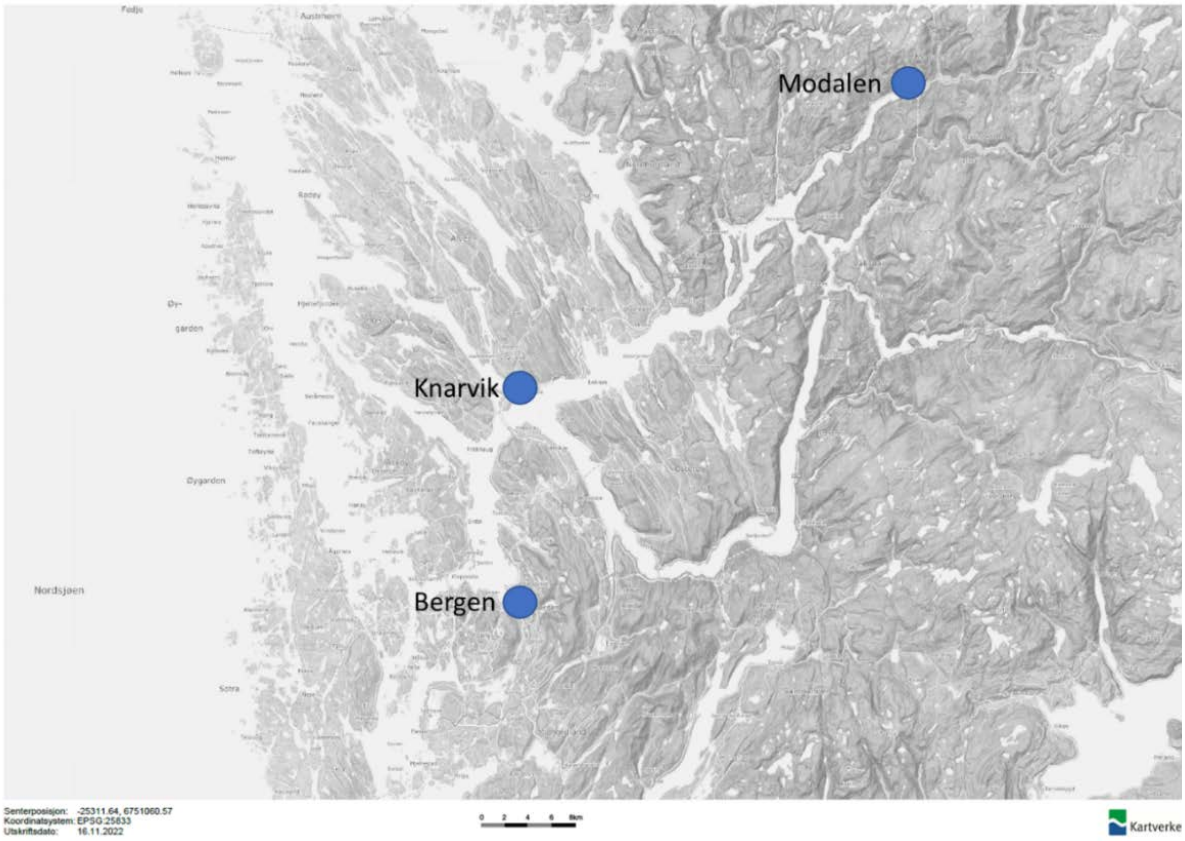

MYRA (VEGÅRSHEI)

Myra er kommunesenteret i Vegårshei kommune i Agder fylkeskommune. Myra har fått flere leiligheter og småhus i sentrum i rullatoravstand til butikk og service gjennom prosjektet *Den levende bygda*. Boligpolitikken er blitt første ledd i en kjede av helse- og omsorgstjenester, men kommunen tilrettelegger for alle typer boliger, både ved å tilrettelegge for å bygge nytt og for å ta i bruk gamle bygg på en ny måte.

Figur 4.26: Leilighetsbygg i sentrum (Foto: veiviseren.no. Kilde: https://www.veiviseren.no/forstaa-helheten/eksempler-og-erfaringer/sentrumsprosjekt-gav-bustadvekst-i-vegarshei).

Vegårshei kommune har de siste 15 årene lagt aktivt til rette for sentrumsnær og variert bolig-utvikling, utvikling av gang- og sykkelveier mellom boliger, ny skole i sentrum og utvikling av sentrumskjernen. Kommunen har ambisjon om å samlokalisere og skape flerfunksjonelle nærings- og boligkonsept i sentrum for å skape økt aktivitet. Kommunens hovedmål er å være en attraktiv bokommune i kontinuerlig utvikling, med 2350 innbyggere innen 2031. Etablering av ny bolig-bebyggelse skal baseres på prinsippene om samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging. Dette betyr for Vegårshei at hovedtyngden av boliger skal etableres i gangavstand til butikker, skole, barnehager, kommunale tjenester, fritidstilbud og eksisterende kollektivtilbud. Kommunen vil satse på befolkningsvekst og utvikling, men fortsatt være en bygd og ikke en by.

I regional plan for senterstruktur er Myra kommunesenter med regionsenter i Arendal.

Myra sentrum

Myra er sentrum i Vegårshei kommune. Kommunen har to tettsteder. Tidligere var det konkurranse mellom de to, men så tok kommunen et tydelig valg i kommuneplanen i 2006 om at Myra er kommunes sentrum. Myra har lenge vært et kompakt og lite senter, men er forsterket de senere årene. Vegårshei kommune tok grep allerede i 1970 om en sentralisert skolestruktur i Myra. Alle de viktige funksjoner er samlokalisert 'innen et langt steinkast'. De har et ski- og aktivitetssenter like ved skolen. I utkanten av sentrum ligger flere andre idrettsanlegg og tilrettelagte uteområder for både vinter- og sommeridretter.

Kjernen i sentrum er området ved butikken, banken og kommunehuset. Rundt sentrumskjernen har kommunen vært opptatt av å få til fortetting i form av leilighetsbygg og småhusbebyggelse, som blant annet skal la eldre bo tett på disse funksjonene. Ordet 'rullatoravstand' som ble tatt inn i norsk ordbok av Språkrådet for noen år siden, oppstod i prosjektet for å understreke at gangavstand er viktig for en del eldre. Flere eldre bygg og uteområder er blitt satt i stand i de siste årene.

Kommuneplanen fra 2019 slår fast at sentrumsområdet hovedsakelig er godt tilrettelagt med gang- og sykkelløsninger langs hovedvegen. For de andre vegene har kommunen i samarbeid med fylkeskommunen, Statens Vegvesen og private utbyggere begynt å se på gang- og sykkelløsningene.

Figur 4.27: Nye boliger og boligtyper i sentrum av Myra (Foto: veiviseren.no. Kilde: https://www.veiviseren.no/forstaa-helheten/eksempler-og-erfaringer/sentrumsprosjekt-gav-bustadvekst-i-vegarshei).

Eksisterende funksjoner og aktiviteter i sentrum	Kommunehus, detaljhandel og dagligvarer, kafe, bensinstasjon med gatekjøkken, skole, idrettsanlegg
Nye aktiviteter og kvaliteter har blitt tilført i sentrum	Nye boliger og nye boligtyper er introdusert og noen er bygd. Har ledige boligtomter og sentrumsarealer som er klare for utvikling.
Positive kvaliteter ved sentrumsutviklingen	Har vært vilje til å bygge nye boliger og utvikle sentrum. Det skjer mye i regi av frivillige og det er høy dugnadsånd.
Utfordringer	Mangler møteplasser og fokus på estetiske kvaliteter.

Tegnforklaring

Mikrourbanisering		Servering	
Arbeidsplasser		Turistnæring	
Skole/Barnehage		Park/grønt/idrett	
Detaljhandel		Møteplasser	
Dagligvare		Parkering	
Apotek		Viktig forbindelse	
Kunst og kultur		Planlagt forbindelse	

Merk: underlaget er SSB kart, Handels- og servicesoner, 2021, markert med en lyseblått polygon (ikke alle stedene har en sone). Kartet er redigert av TØI.

Mikrourbaniseringen i Myra sentrum

Det vi har undersøkt som mikrourbanisering for Myra er prosjektet *Den levende bygda*. Det har bestått av:

Nytt torg og fortettet sentrum (1): I sentrumsområdet skal det legges vekt på fortetting og en høy utnyttelsesgrad. Det er et mål i kommunedelplanen for sentrum å utvikle attraktive møteplasser, og å konsentrere publikumsrettede funksjoner. Målet er å få liv i sentrum hele døgnet. Sentrumstorget er tyngdepunkt og uformell møteplass, og prioriteres for detaljhandel, service, kontorer og boliger. Det trenger å rustes opp.

Eldre bebyggelse brukt til nye formål (2): De røde låvene er et prosjekt for å ta i bruk gamle låver i sentrum til leiligheter og nye funksjoner (se figur 29). Det har blitt et vellykket prosjekt som Husbanken har vist frem andre steder i Norge og i utlandet.

Nye leilighetsbygg i sentrum (3): Flere eiendommer er blitt regulert og utviklet til bolig over tid. Det første initiativet var kommunalt. Der utviklet kommunen en løsning med utbyggeravtaler for å gjøre det attraktivt for utbyggere å bygge ut. Senere har det kommet rene private initiativer i kjølvannet av den utviklingen som har skjedd. For alle prosjektene er det satt kvalitetskrav og krav om differensierte boligstørrelser.

Nærmiljøanlegget Vaskarplassen (4): Er etablert ved elva ved omsorgsboligene. Her går det en elv gjennom et vernet område, men Myra har i liten grad vært rettet mot denne. Det er nå kommet en møteplass med badeplass og uteaktiviteter, deriblant gapahuk. Den brukes mye, og den skaper liv utenfor omsorgsboligene som bidrar positivt til aktiviteten i den delen av sentrum.

Figur 4.28: Utsnitt fra kommunedelplan for sentrum som viser nytt veisystem med kvartalsstruktur, mer areal til boliger og fortettet og blandet bruk i de mest sentrale områdene. (Kilde: Vegårshei kommune (2010)).

Figur 4.29: Som en av flere låver har låven på Myra Midtre blitt renovert til nye boliger, men samtidig har den originale fasadene og formen blitt beholdt (Foto: veiviseren.no. Kilde: https://www.veiviseren.no/forstaa-helheten/eksempler-og-erfaringer/sentrumsprosjekt-gav-bustadvekst-i-vegarshei).

For stedsutviklingen på Myra er det først og fremst kommunen som drar og tar initiativ, men næringsliv og frivillighet bidrar inn. Det har tatt tid er å få et felles syn på sentrum, og sentrumsutvikling versus periferi. Den spredte boligbebyggelsen bidro tidligere til at det var spenning mellom sentrum og periferi. Det har skjedd en endring over tid, både med tanke på tilnærming og planinnretning. Nå er det etablert en lokal forståelse for at et sterkt sentrum gir flere og ulike aktiviteter og funksjoner. Dette kom som en del av prosjektet *Den levende bygda,* og kommunen har jobbet i med å realisere tankesettet fra dette prosjektet over tid.

Prosjektet *Den levende bygda* var et samarbeid mellom Vegårshei kommune, daværende Aust-Agder fylkeskommune, Husbanken og daværende fylkesmannen i Aust-Agder med styringsgruppe, arbeidsgruppe, referansegruppe og prosjektledelse i kommunen. Det var også flere underarbeidsgrupper i prosjektet som hadde ansvaret for store og små tiltak. Underarbeidsgruppene jobbet i et stort spenn, med alt fra å utvikle boligprosjekter til å lage kulturarrangementer, konkurranser til bruk av sentrum. Husbankens rolle var avgjørende for at kommunen skulle kunne delta, og erfaringene er dokumentert av Distriktssenteret (som overtok etter Husbanken) og på veiviseren.no.

Kunnskap fra prosjektet er blitt brukt i sentrumsplanen og i prosessen med å sette i gang utbygging av boliger. Kommunen jobber med å få til utvikling og transformasjon gjennom utbyggerkonkurranser. For å få utbyggere interessert i å bygge boliger har kommunen laget et eget verktøy for utbyggerkonkurranser. Verktøyet brukes på arealer som kommunen eier, og som er egnet for utbygging. Først definerer kommunen tydelig hvordan området skal se ut og fungere. Så utlyser kommunen en konkurranse for utbyggere som lager en skisse for området. Vinneren får mulighet til å planlegge videre, regulere, kjøpe området og bygge det ut. Utbygger betaler ikke kommunen før de får solgt boligene. Dette reduserer risiko for utbygger, mens kommunen får utviklet viktige tomter. Kommunen har brukt konsulentfirmaet WSP til utforming av kravspekk og konkurransegrunnlag.

Råd til andre	Sats på utbyggeravtaler. Få inn annen kompetanse, avgjørende med samarbeid med aktører som Husbanken og Distriktssentret. Bredt lokalt engasjement og eierskap. Markedsføring av bygdas eksisterende kvaliteter. Tydelige kommunale planer gir resultater.	
Læringspunkter	**+** Utbyggeravtaler Tenke på å gi innbyggerne et godt liv Utvikling av boliger i sentrum	**÷** Vanskelig å få utbyggere interessert hvis det ikke går an å selge til markedspris

Kort om Vegårshei

Fylkeskommune	Agder
Nærmeste regionale senter	Arendal
Sentralitetsklasse (2020)	5
Innbyggere kommunen (2. kv 2022)	2120 personer
Forventet utvikling mot 2050	2403 personer
Andel som bor på Myra (2021)	40 prosent (842 innbyggere)
Fødte (2021)	22
Netto innflytting (2021)	3
Pendling ut av kommunen (2021)	615
Pendling inn til kommunen (2021)	126
Eneboliger(2022)	856
Leiligheter (2022)	(feil i rapportering)
Hytter (2022)	763

Tall fra Kommunefakta SSB

Figur 4.30: Næringssammensetning Vegårshei (Sysselsetting, registerbasert, SSB).

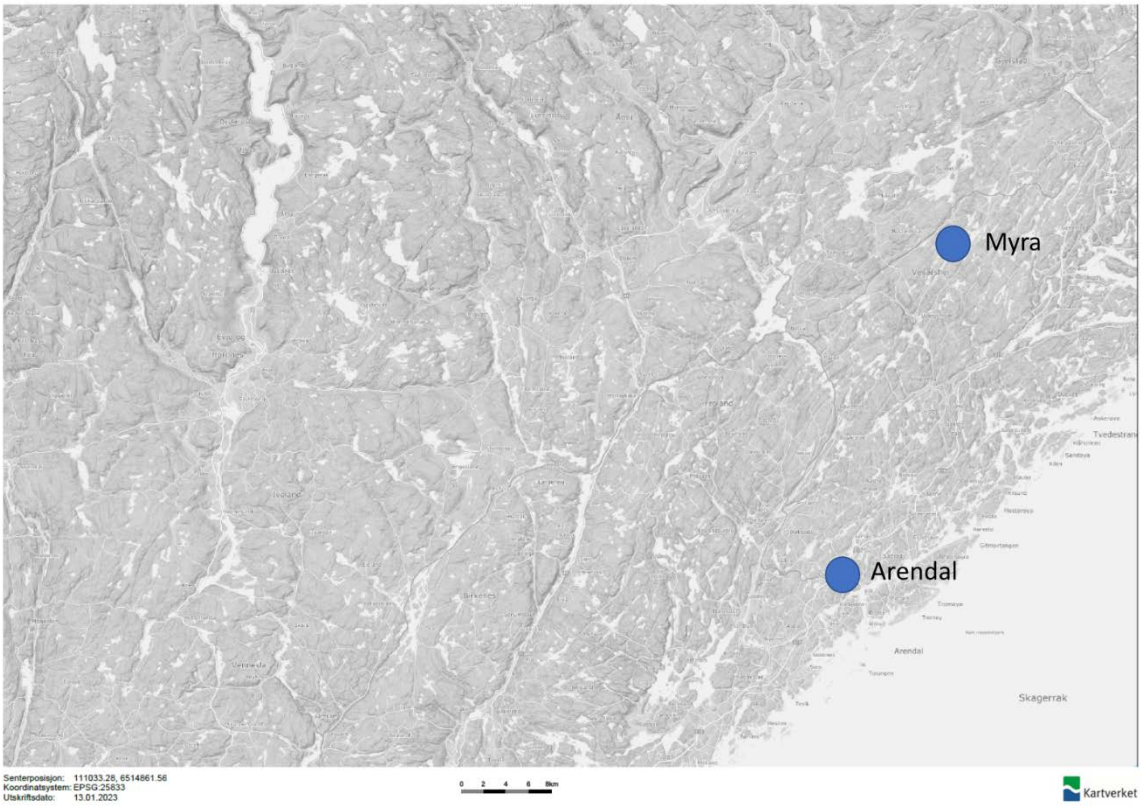

KVITESEIDBYEN (KVITESEID)

Kviteseidbyen er kommunesenter i Kviteseid kommune i Vestfold og Telemark fylkeskommune. Kviteseidbyen ligger ved historiske Telemarkskanalen. Tettstedet har et bypreg og det å være en liten by utgjør en viktig del av stedsidentiteten. For å få til et attraktivt og levende sentrum med urbane kvaliteter jobber kommunen med å skape bolyst og tiltrekke seg innbyggere.

Figur 4.31: Illustrasjon Kviteseidbyen (Kilde: https://www.kviteseidbyen.no/).

Kviteseidbyen er kommunalt administrasjonssenter, og det største tettstedet i Kviteseid kommune. Kommuneplanens samfunnsdel 2018-2030 legger opp til at sentrum skal styrkes gjennom videre utvikling. Kviteseid kommune har en aldrende befolkning og lite befolkningsvekst, mens Kviteseidbyen har hatt en liten vekst i senere tid. Kviteseidbyen har historisk sett et bypreg. De siste 10 årene har kommunen jobbet systematisk for å tiltrekke seg flere innbyggere, særlig til Kviteseidbyen, blant annet gjennom Bolyst-prosjektet. Dette har gitt økt fokus på hvordan de kan skape et attraktivt tettsted med gode og varierte boliger, aktiviteter og møteplasser i og nært sentrum, samt hvordan de kan få til aktivitet i sentrum utover butikkenes åpningstid. Reiseliv er viktig for hele kommunen, og særlig i Kviteseidbyen gir sommerturismen grunnlag for aktivitet resten av året . Det jobbes for å legge til rette for fortetting, men stedet mangler areal til nye boliger. Barnehagekapasitet er en annen barriere for å få folk til å bli boende i Kviteseidbyen, og også her er mangel på egnet areal en utfordring. Kommunen jobber også for å få til flere næringsetableringer og bedre fritidtidstilbud i sentrumskjernen.

Kviteseidbyen sentrum

Kviteseidbyen sentrum er kompakt og sjarmerende med gamle trebygninger. En del av bygningsmassen har næring i første etasje og bolig i andre etasje. I sentrum finner man flere butikker, kafeer, næringshage, kommunehus, kulturhus, samt regionale og nasjonale funksjoner som tingrett, jordskifterett og Vest-Telemarkrådet. Barneskolen ligger like utenfor sentrum, men ifølge kommunen er det gåavstand til sentrum. Det er få ledige lokaler i sentrum. Flere tradisjonsrike håndverksfag har etablert seg i sentrum, blant annet en gullsmed som lager bunadssølv, en bunadsbutikk og en smed. Utenom butikkenes åpningstid er det imidlertid lite aktivitet. Spesielt på søndager er det stille i sentrum. Det er ingen serveringssteder som er åpne utover kvelden, men det er noe kommunen jobber med å få til. Det finnes ikke overnatting i selve Kviteseidbyen, til tross for mye sommerturisme. Det heller ingen utleieboliger i sentrum. Kommunen håper å få i gang drift i et gammelt motell like ved sentrum i de kommende årene. Det er noen boliger i sentrum, men samtidig lite areal for videre fortetting. En viktig utfordring er liten økonomisk lønnsomhet i transformasjon og nybygg for utbyggere, men det er flere potensielle prosjekter i kommunal og privat regi som man prøver å realisere.

Figur 4.32: Folkeliv på Kviteseid brygge i forbindelse med sommerarrangement (Foto: Kviteseid historielag. Kilde: https://soge.kviteseid.no/lag/kulturminne/sundbygdi/kviteseidbyen/kviteseid-bryggje-26-august-2012/).

Figur 4.33: Kviteseidmarken arrangeres i februar hvert år med blant annet hesteløp på isen (Foto: kviteseidbyen.no. (Kilde: https://www.kviteseidbyen.no/kviteseidmarken/).

Eksisterende funksjoner og aktiviteter i sentrum	Kommunehus, bibliotek, bussholdeplass, detaljhandel og dagligvare, næringshage, kontorer, servering, boliger, noen regionale og nasjonale funksjoner
Nye aktiviteter og kvaliteter har blitt tilført	Sentrumsnær turveg med blant annet rasteplass med gapahuk og bålplass som er en viktig møteplass er nettopp ferdig.
Positive kvaliteter	Kompakt og godt bevart gammel bebyggelse som gir en tydelig identitet og et godt grunnlag for et attraktivt sentrum.
Utfordringer for sentrumsutviklingen	Vanskelig å få til aktiviteter og møteplasser utenom butikkenes åpningstid. Trafikkutfordringer ved kobling til riksvei 41.

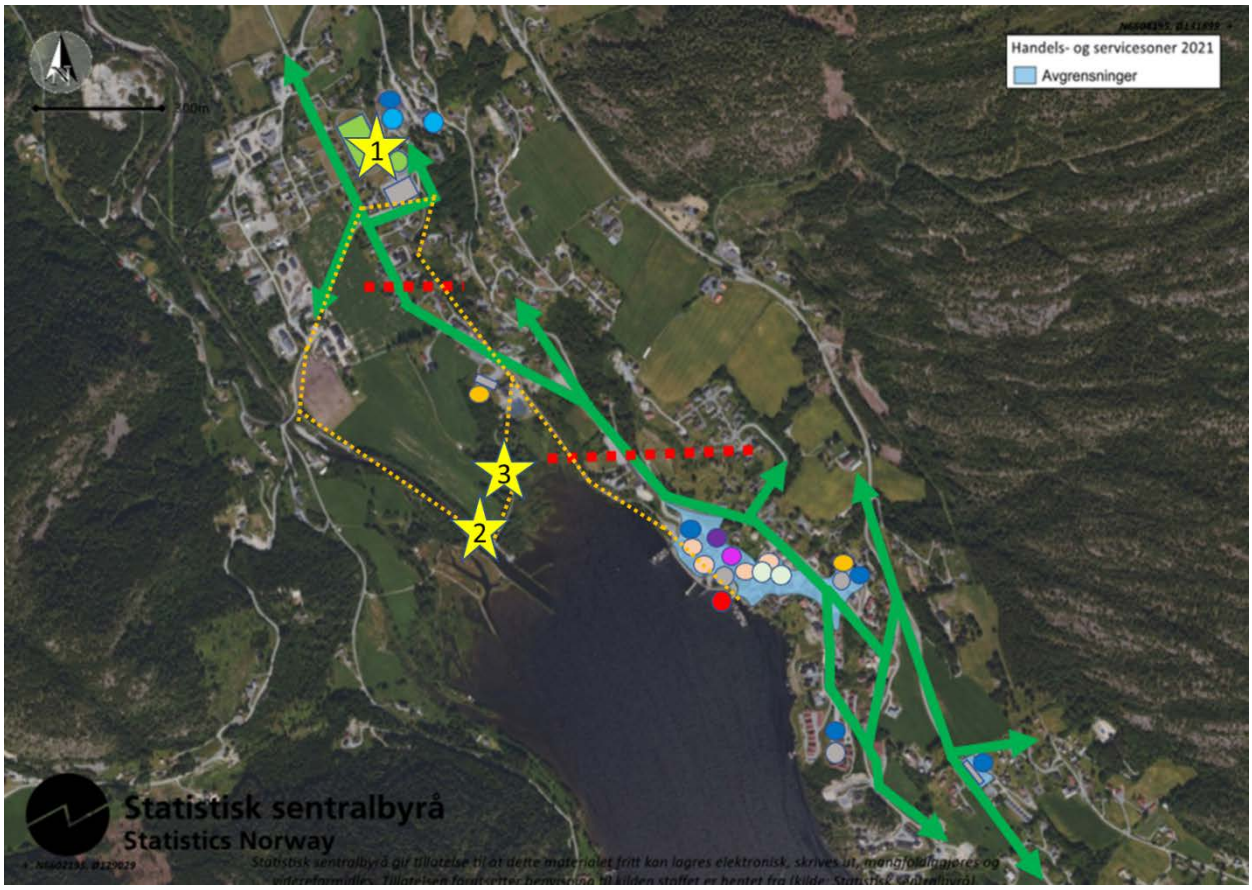

Tegnforklaring

Mikrourbanisering		Servering	
Arbeidsplasser		Turistnæring	
Skole/Barnehage		Park/grønt/idrett	
Detaljhandel		Møteplasser	
Dagligvare		Parkering	
Apotek		Viktig forbindelse	
Kunst og kultur		Planlagt forbindelse	

Merk: underlaget er SSB kart, Handels- og servicesoner, 2021, markert med en lyseblått polygon (ikke alle stedene har en sone). Kartet er redigert av TØI.

Mikrourbanisering i Kviteseidbyen sentrum

Det vi har undersøkt i Kviteseidbyen som mikrourbanisering er noen konkrete fysiske prosjekter, samt prosesser og pågående planlegging som oppfølging av tidligere prosjekter, som Bolyst. De fysiske prosjektene er markert på kartet på forrige side med forklaring under, mens prosessene er beskrevet på neste side.

Flerbrukshall og kulturaktiviteter (1): Idrettsplassen er en sentral møteplass som er mye i bruk både på dag- og kveldstid. Bygget rommer mange aktiviteter, deriblant barne- og voksenidrett, kulturskole, kor og musikkorps.

Sentrumsnær turvei (2): Et prosjekt igangsatt på initiativ fra fylkeskommunen som har skapt nye møteplasser. Turveien har vekket lokalt engasjement, og det jobbes for å skape flere oppholds-plasser med blant annet belysning og bålpanne langs turveien.

Aktivitetsområde i nærheten av byen (3): I forbindelse med turveien er det blitt opparbeidet et aktivitetsområde med gapahuker, bålpanne og treningsapparater. Siden det er aktivitet nesten hele tiden, av private så vel som skolen og barnehagen, planlegger kommunen belysning på området.

Figur 4.34: Aktivitetsområde som en del av den sentrumsnære turvegen (Foto: Kviteseid kommune. Kilde: Kviteseid kommune).

Kviteseid kommune har både satt i gang og deltatt i prosjekter for å få flere innbyggere, hvorav *Sentrumsnære turveger, Bolyst* og *Kviteseid i fremtiden* virker å være mest relevant for mikro-urbanisering. Sistnevnte var et utviklingsprosjekt med særlig fokus på å styrke Kviteseidbyen, få flere til å bo i sentrum, samt å etablere flere bedrifter i eller nært sentrum. Møteplasser var også sentralt i prosjektet. Kommunen opplever at disse prosjektene har gitt grunnlag for en mer mål-rettet og bevisst innsats. Særlig Bolyst-prosjektet endret tankegangen fra å fokusere mest på nye arbeidsplasser til en mer helhetlig forståelse for å få folk til å flytte til et sted.

Næringsplanen er et viktig grep for å styre utviklingen, og kommunen forteller om at et godt samspill internt mellom næring og plan er viktig for utviklingen. Eksternt er det et godt samarbeid med næringslivet og med lag og foreninger, noe som har vært viktig for fortsatt innsats i etterkant av *Kviteseid i fremtiden*. Kommunen gir veiledning til privat næringsliv, og forsøker å tilrettelegge for gjennomføring av initiativer blant annet gjennom et næringsfond, og gjennom støtte til søknadsskriving for finansieringsmuligheter. Frivilligheten og organisasjoner får likeledes bistand til å søke støtteordninger. For å styrke møteplassene i Kviteseidbyen, har kommunen stimulert til at det har blitt etablert serveringsteder og sommertilbud på bryggen mot Telemarkskanalen.

De tre utviklingsprosjektene har alle resultert i gode kunnskapsgrunnlag som kommunen aktivt anvender. Distriktssenteret og fylkeskommunen er andre viktige kilder til kunnskap. Det er relativt bred støtte for utviklingen lokalt, selv om kommunen har fått noen signaler om for mye fokus på Kviteseidbyen kontra andre steder.

Kommunen opplever at de har en utfordring knyttet til aktører som sitter på bygg og tomter i sentrum som kunne blitt omdisponert eller rustet opp, men som ikke gjør noe for å få dette til. Her skulle kommunen gjerne hatt noen virkemidler både for å få i gang og ferdigstille prosjekter. Ifølge kommunen er likevel fremtidsutsiktene for Kviteseidbyen gode. De begynner å få på plass bolyst og tilflytting. De har flere prosjekter på trappene selv om det finnes utfordringer.

Råd til andre	Ha bred involvering før man starter et prosjekt. Forankre prosjekter politisk. Realitetsorientere gjennomføring av et prosjekt innenfor de rammene man har.	
Læringspunkter	+	÷
	Bygge opp under eksisterende kvaliteter Sentrumsnær turvei Tydelig prioritering og innsats over lengre tid	Lite formalisert samarbeid mellom næring og plan innad i kommunen Vanskelig å få økonomi i prosjektene

Kort om Kviteseid

Fylkeskommune	Vestfold og Telemark
Nærmeste regionale senter	Bø
Sentralitetsklasse (2020)	5
Innbyggere kommunen (2. kv. 2022)	2421
Forventet utvikling mot 2050	2514
Andel som bor i Kviteseid (2021)	33 prosent (791 innbyggere)
Fødte (2021)	17
Netto innflytting (2021)	34
Pendling ut av kommunen (2021)	539
Pendling inn til kommunen (2021)	346
Eneboliger(2022)	1307
Leiligheter (2022)	(ikke tilgjengelig)
Hytter (2022)	1227

Tall fra Kommunefakta SSB

Figur 4.35: Næringssammensetning Kviteseid (Sysselsetting, registerbasert, SSB).

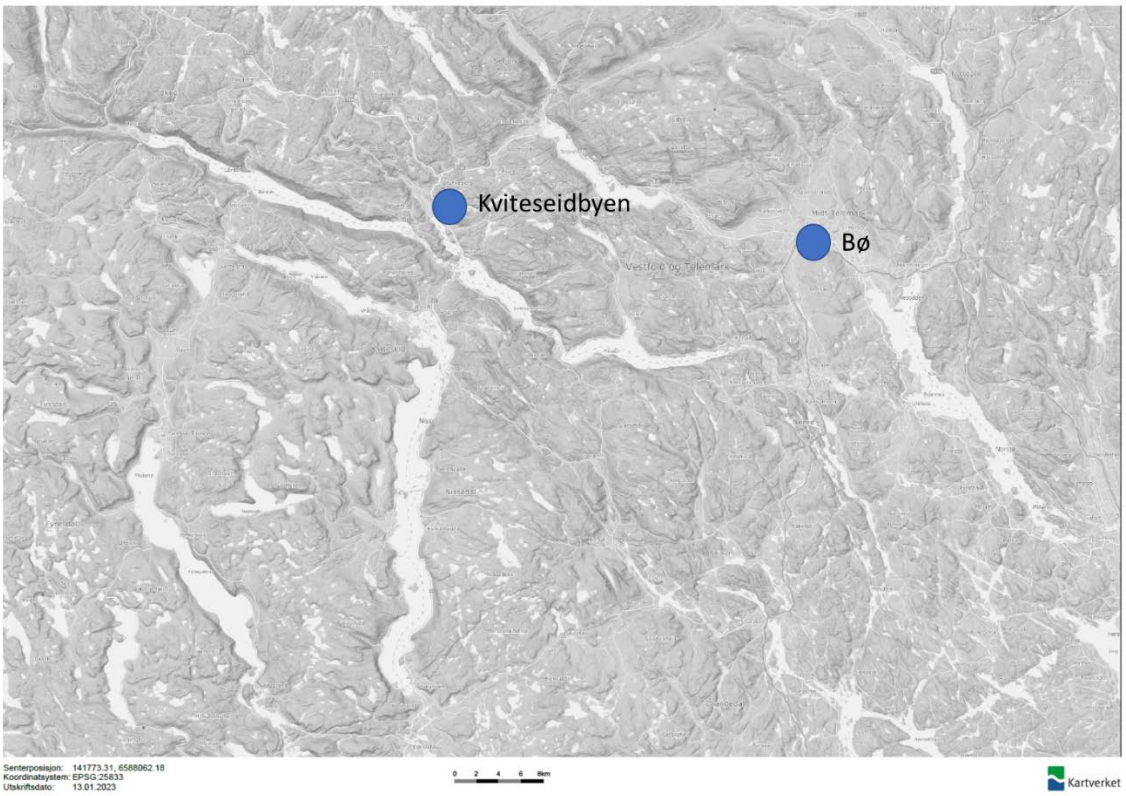

TRØYM (HEMSEDAL)

Trøym er kommunesenter i Hemsedal kommune i Viken fylkeskommune. Stedet ligger langs riksvei 52, og er et populært vintersportssted med mange fritidsboliger og en økende helårsturisme. De senere årene har kommunen jobbet aktivt for å få flere til å bosette seg i sentrum. De har planer for å styrke sentrum for fastboende så vel som for hytteturister, som et attraktivt og levende sted året rundt.

Figur 4.36: Oversiktsbilde Trøym og Hemsedal (Illustrasjon: Reintzmap. Kilde: https://www.booking.com/hotel/no/fyri-tunet-apartment.no.html?activeTab=photosGallery).

Hemsedal er en liten kommune hvor landbruk og turisme er hovedsektorer. Hemsedal skisenter like utenfor Trøym er et populært regionalt og nasjonalt reisemål. Tidligere har det vært overvekt av turisme vintertid, men i de senere årene har det blitt mer helårs turisme. Hemsedal kommune har hatt en jevn vekst de siste årene, som SSB anslår vil vare frem mot 2030. Det er også en økende andel av fritidsboligene som brukes hele året, helg som hverdag, noe som utgjør et potensial for utvikling lokalt. Før har det vært fokus på å opprettholde bosetting, mens kommunen nå skal tilrettelegge for vekst. Trøym er i kommuneplanens arealdel fra 2018 definert som kommunesenter med flere offentlige servicetilbud, og med tettstedene Tuv og Ulsåk som tilstøtende lokalsentra. De tre stedene er forbundet med en sammenhengende gang- og sykkelvei som går langs riksveien. Kommunen har en tydelig politikk på at det er her videre utvikling skal skje, med hovedvekt på Trøym. Det er stor etterspørsel etter boliger i Trøym, men ifølge kommunen er det lite lett tilgjengelig areal her, noe som skaper utfordringer og behov for nytenking.

Trøym sentrum

Tettstedet Trøym er to-delt med kommunale funksjoner samlet i øst og næring og butikker i vest (gamle sentrum). De fleste byggene ligger langs riksvegen med parkering ut mot veien. Det er mange funksjoner og aktiviteter i Trøym, inkludert servering, men møteplasser er en mangelvare. Barn og unge møtes gjerne ved det nye skoleanlegget hvor det også er bibliotek og kirke, samt gode uteområder. Barneskolen som er under bygging er en sammenslåing av skoler i Tuv, Ulsåk og Trøym, og man diskuterer lignende grep for barnehagene. En annen viktig møteplass er ved elva som renner gjennom Trøym hvor det er en strand, en klatrepark og en ny trebro over til noen øyer. Hemsedal kommune har jobbet over tid med å tilby boliger. Kommunen har vedtatt i kommune-planens arealdel et mål om å utvikle, forbedre og fortette i sentrum, og det er også utgangs-punktet for reguleringsplanen for Trøym sentrum fra 2019. De senere årene er kommunen blitt mer åpen for å blande fritids- og helårsboliger. Fritidsboligene er mer i bruk enn forventet. Kommunen ser derfor ikke behov for å skille mellom fritids- og helårsboligene på samme måte som før. Et område mellom skiheisen og eksisterende sentrum kan dermed bli en viktig akse for utvikling av nye boliger.

Figur 4.37: Nye Hemsedal barneskole i Trøym (Illustrasjon: Mdh arkitekter. Kilde: https://mdh.no/project/hemsedal-central-school/).

Eksisterende funksjoner og aktiviteter i sentrum	Kommunehus, bibliotek, kino, idrettshall, kirke, hoteller, overnat-tingssteder, serveringssteder, dagligvare og detaljhandel, skisenter og tilstøtende næring
Nye aktiviteter og kvaliteter har blitt tilført	Barneskole med aktivitetspark for barn og unge. Område med badestrand og klatreaktiviteter ved elven, samt trebro over til øyene er delvis opparbeidet, med planlagt stiforbindelse til idrettsplassen.
Positive kvaliteter	Kompakt senter, nærhet til elven og til natur, gang- og sykkelvei gjennom hele sentrum med opparbeidede steder å stoppe.
Negative kvaliteter	Riksveg gjennom sentrum er en utfordring for trafikk og støy og deler sentrum i to. Parkering tar mye areal i sentrum.

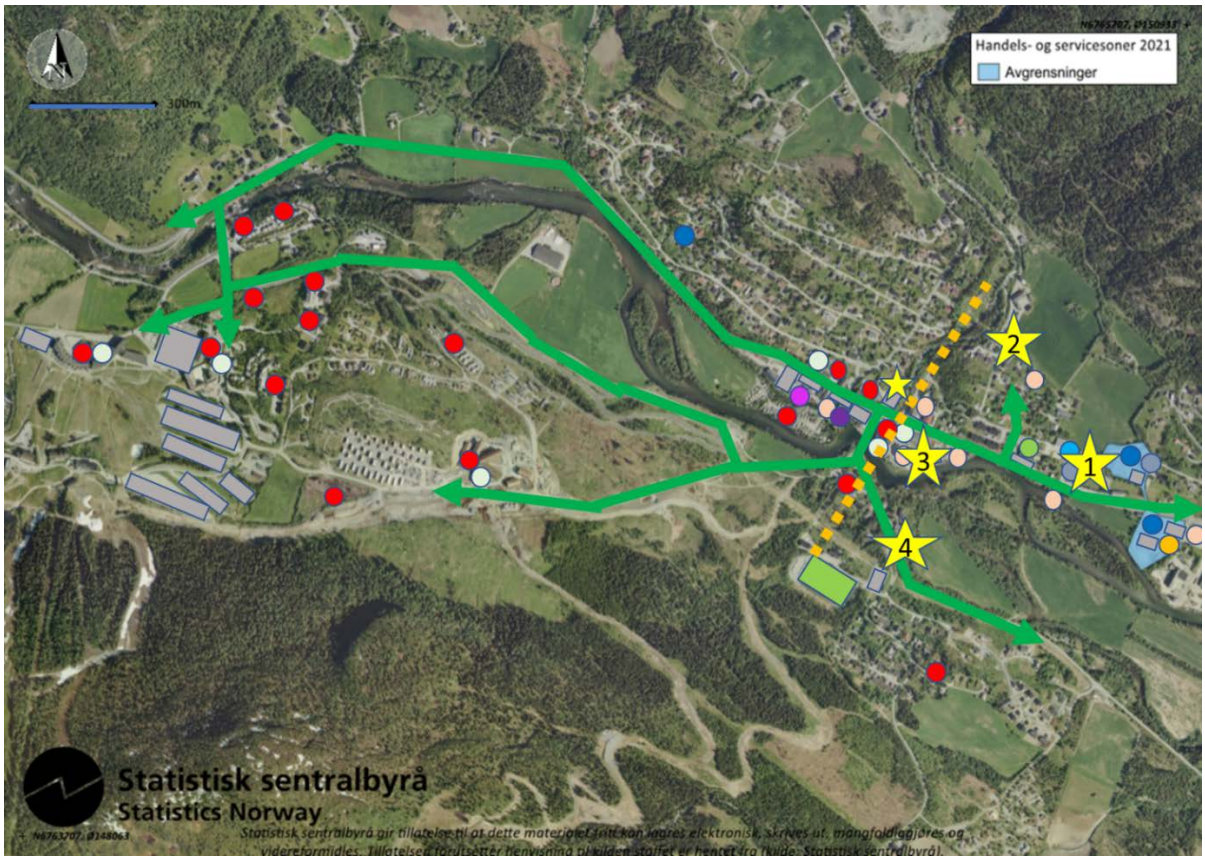

Tegnforklaring

Mikrourbanisering	★	Servering	○
Arbeidsplasser	●	Turistnæring	●
Skole/Barnehage	●	Park/grønt/idrett	▭ ●
Detaljhandel	●	Møteplasser	▭ ●
Dagligvare	●	Parkering	▭ ●
Apotek	●	Viktig forbindelse	▬
Kunst og kultur	●	Planlagt forbindelse	▪ ▪ ▪

Merk: underlaget er SSB kart, Handels- og servicesoner, 2021, markert med en lyseblått polygon (ikke alle stedene har en sone). Kartet er redigert av TØI.

Mikrourbaniseringen i Trøym

Det vi har undersøkt som mikrourbanisering i Trøym er sentral samlokalisering av funksjoner, samt et pågående stedsutviklingsprosjekt.

Skole-, idrett og aktivitetsområde (1): Sentral samlokalisering av ny barneskole som kommer like ved eksisterende idrettshall. En kommende aktivitetspark med skatepark vil være en forlengelse av skolegården som skal være tilgjengelig utenom skoletid. Den er planlagt til å være ferdig 2023[2].

Klatrepark og strand (2): Høyt og lavt-klarepark etablert like ved elven hvor det er en strand. En ny trebro gir tilgang til øyer i elven, og det er planlagt flere aktiviteter og fasiliteter i området.

Turforbindelse mellom sentrumsmøteplass og idrettsplass (3): Planlagt forbindelse for å knytte sammen sentrum og idrettsplass for bedre tilgang uten bil.

Sentrumsnær tursti (4): Et populært turmål og møteplass som tilrettelegger for mer opphold i sentrum.

Figur 4.38: Planlagt aktivitetspark ved ny sentralskole i Hemsedal (Illustrasjon: Samskap. Kilde: https://www.samskap.no/nyheter/hemsedal-fr-5millioner-til-ny-aktivitespark).

[2] www.byggfakta.no sjekket 20.11.2022

Det er igangsatt et stedsutviklingsprosjekt for det området som ligger mellom sentrum og skiheisene som skal bidra til utviklingen av Trøym. Etter et politisk vedtak om å starte et stedsutviklingsprosjekt, er det startet en utredningsprosess med en ekstern konsulent. Oppdraget skal ferdigstilles i løpet av 2023. Resultatet skal tas inn i den kommende kommuneplanens arealdel og revisjon av sentrumsplanen. Prosjektet ser på sentrum i dag, og hvordan det kan se ut om 50 år. Kommunen har en tydelig ambisjon om å utvikle et mer inviterende sentrum med flere møteplasser.

Prosjektet tar opp trafikk og parkering som et eget tema. Det foreligger en tanke om å samle parkering på hver side av sentrum, men dette er foreløpig bare en ambisjon. Den trafikale situasjonen blir stadig mer utfordrende på grunn av økt gjennomkjøringstrafikk, men også på grunn av lokal trafikk. Kommunen ser derfor på muligheter for å videreutvikle sentrum på tvers av riksvegen. De har blant annet bestilt trafikkutredninger for å se på eksisterende kapasitet og eventuelle behov for utvidelse. I følge kommuneplanleggeren er det et håp om å unngå utvidelse eller omlegging av vei. Hvordan man skal utvikle sentrum for å redusere lokaltrafikken er et sentralt spørsmål. Dersom man får til det, vil man kunne få til en tett byutvikling med et sentrum for gående og syklende, heller enn for biler slik det er i dag.

Stedsutviklingsprosessen ledes av en ekstern konsulent, og har to høringsgrupper. Den ene er en næringsgruppe med aktører som har interesser i Hemsedal. Det er et aktivt næringsliv i Hemsedal kommune med noen særlig sterke aktører som det er viktig å ha med i stedsutviklingsprosessen. Den andre høringsgruppen er en samfunnsgruppe som består av innbyggere. Andre viktige aktører i stedsutviklingsprosjektet er eldrerådet, idrettslaget, bondelaget og ildsjeler.

Ifølge kommuneplanleggeren er det få eller ingen konflikter i stedsutviklingsprosjektet. På et mer overordnet plan er det noe motstand mot et det valget som er tatt med utviklingsfokus på Tuv, Trøym, og Ullsåk, men det ser ifølge kommunen ut til å være en voksende forståelse for å styrke disse for å få bedre tjenester.

Fremtidsutsiktene for Hemsedal med Trøym, Tuv og Ulsåk er ifølge kommunen gode. Hemsedal har en voksende befolkning og mulighet for en positiv utvikling. At stadig flere ser mulighet til å anvende fritidsboligen hele året og i ukedagene, blant annet fordi de har mulighet for hjemmekontor, er også positivt. Riksvegen gjennom sentrum er utfordrende, men det er en klar ambisjon om å få til en utvikling av sentrum som ikke er bare bilbasert.

Råd til andre	Hold planer og ambisjoner realistisk og jordet, gjennom realiserbare planer og økonomiske rammer.	
Læringspunkter	+	÷
	Tydelig prioritert sentrumsområde Samlokalisering Aktiviteter som møteplasser	Oppdeling av sentrumsfunksjoner

Kort om Trøym

Fylkeskommune	Viken
Nærmeste regionale senter	Gol/Hønefoss
Sentralitetsklasse (2020)	5
Innbyggere kommunen (3. kv 2022)	2629
Forventet utvikling mot 2050	3364
Andel som bor i Trøym (2021)	35 prosent (944 innbyggere)
Fødte (2021)	23
Netto innflytting (2021)	53
Pendling ut av kommunen (2021)	398
Pendling inn til kommunen (2021)	199
Eneboliger(2022)	1033
Leiligheter (2022)	51
Hytter (2022)	2265

Tall fra Kommunefakta SSB

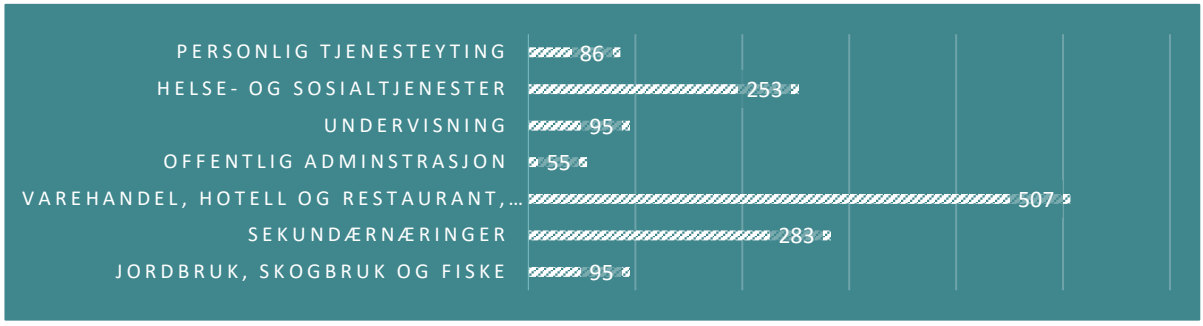

Figur 4.39: Næringssammensetning Hemsedal (Sysselsetting, registerbasert, SSB).

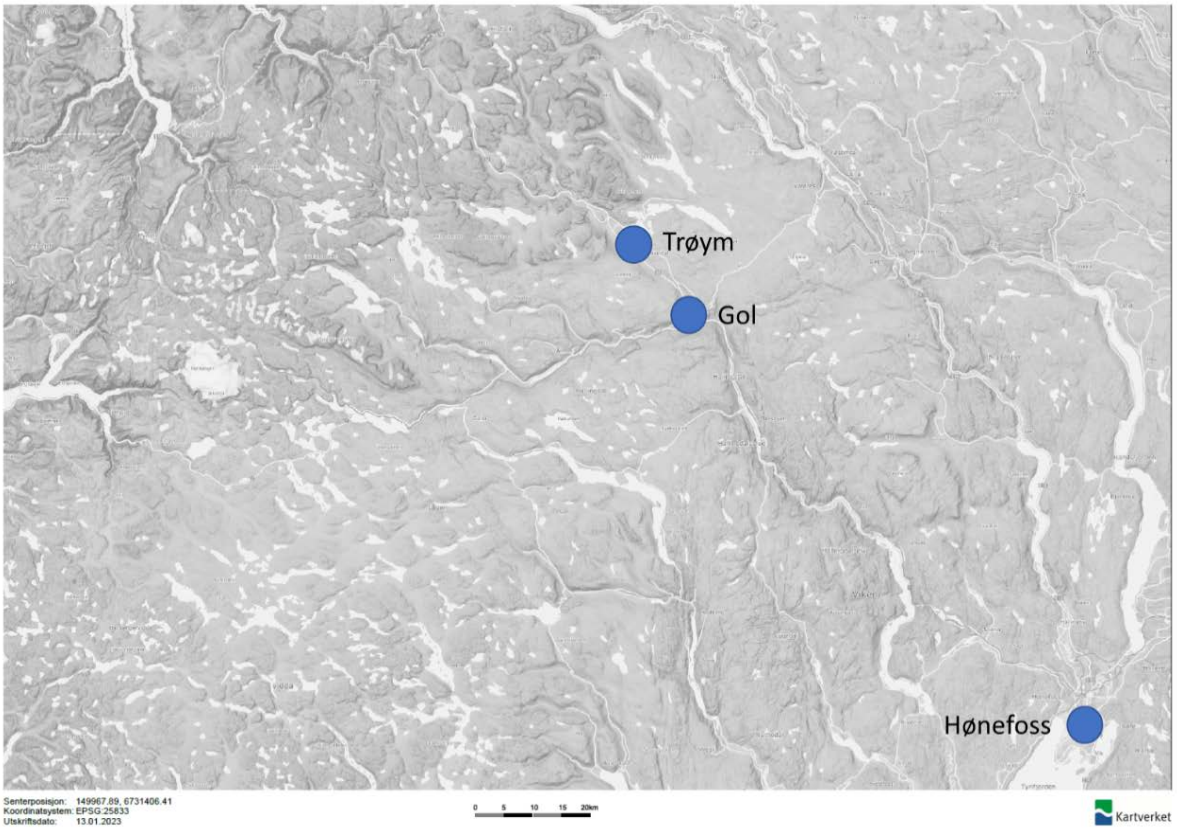

ALVDAL (STEIA)

Tettstedet Alvdal med sentrumsområdet Steia er kommunesenter i Alvdal kommune i Innlandet fylkeskommune. Alvdal ligger langs Rørosbanen. Gjennom større og mindre prosjekter som har pågått over lengre tid for å bevare kulturminner og styrke sentrum, har Steia blitt et levende og attraktivt tettsted. Sentralt i dette er sentrumsbebyggelsen Lille-Elvedal, som er en av Norges best bevarte stasjonsbyer.

Figur 4.40: Midtsommerdager i Alvdal sentrum Steia (Foto: Ivar Thoresen. Kilde: https://www.opplevalvdal.no/arrangement/midtsommerdager).

Alvdal er et industristed med flere store bedrifter. Alvdal er også et transportknutepunkt mellom nord og sør, øst og vest. Kommunen er den eneste i regionen som har tilflytting. Med tilgangen på arbeidsplasser og kommunens aktive rolle er det mange unge som etablerer seg i Alvdal. Steia løftes frem som en viktig ressurs for tilflytting, etablering og trivsel. Steiaprosjektet ble startet på tidlig 2000-tallet med mål om å forbedre sentrum med fokus på bevaring, restaurering og forskjønning av historiske bygninger, deriblant Alvdal stasjon. Prosjektet har gitt gode resultater. I samfunnsdelen til kommuneplanen fra 2018 er det mål om å fortsatt styrke Alvdal sentrum, Steia, som et levende sentrum med god kvalitet, variert botilbud og forretningsvirksomhet. For å bygge opp under sentrum og ta ut gevinst av tidligere utbygginger og investeringer, skal kommunen skal legge til rette for hensiktsmessig utbygging rundt Steia. Alvdal og Steia er en industribygd hvor det er vilje til å tenke nytt. Det er mål om å utvikle et aldersvennlig sentrum, men også et sentrum som er attraktivt for aktører som ønsker nye løsninger og delingsøkonomi. Målet er å bevare sentrum slik det er, samtidig som man får utløst potensialet tettstedet har for vekst.

Alvdal sentrum – Steia

Steia utgjør Alvdal sentrum. Steia er et kompakt og har en tydelig definert sentrumskjerne. Sentrumskjernen kjennetegnes av flere restaurerte kulturminner som gir særpreg og identitet. Stasjonsbygningen i området Lille-Elvedal og Steien hotell fra 1877 er bevaringsverdige. Steia fremstår likevel ikke som et museum. Det er liv og røre både i butikkenes åpningstid og på kvelden. Den videregående skolen er et viktig bidrag til dette, og mange av elevene bor i sentrum. Parkområder rundt stasjonsbygget og hotellet tilfører grønne kvaliteter. Kommunen ønsker fortsatt fortetting i og nær sentrum, blant annet med boliger som har kvaliteter som fører til en bred alderssammensetning. Kommunen samarbeider med næringsliv og frivilligheten om å opprettholde og skape aktivitet i sentrum. Det er etablert noe næringsaktivitet utenfor sentrum, deriblant flyttet en dagligvarebutikk nylig ut til et nytt butikklokale på Steinmosletta. Kommunestyret har lagt føringer for hva som kan etableres på det nye området og håper lokalt næringsliv klarer å være en motvekt for å unngå at sentrum tømmes for aktivitet.

Figur 4.41: Stasjonsbygningen i Lille-Elvedal stasjonsby (Foto: Klara Skovro Thoresen. Kilde: https://www.opplevalvdal.no/attraksjoner/steia).

Eksisterende funksjoner og aktiviteter i sentrum	Boliger, møteplasser, aktiviteter, dagligvare og detaljhandel, jernbanestasjon, hotell, serveringssteder, kommunehus, bibliotek, legekontor, musikkskole, jernbanestasjon og videregående skole
Nye aktiviteter og kvaliteter har blitt tilført	Steien hotell er pusset opp, Huldra (kafe) har fått nye drivere. Nybygg inkluderer nytt ridesenter og sentrumsnær barneskole med flerbrukshus der det planlegges nytt tannlegesenter.
Positive kvaliteter	Kompakt, helhetlig og godt bevart kulturmiljø. Et sterkt lokalt næringsliv og frivillighet jobber for å ta i bruk tomme lokaler i sentrum.
Utfordringer ved sentrumsutviklingen	Utbygging på Steinmosletta (område like utenfor sentrum) kan svekke sentrum som handelsområde. Mangel på areal for å få et variert boligtilbud i sentrum. Parkeringsløsningen i sentrum oppleves problematisk.

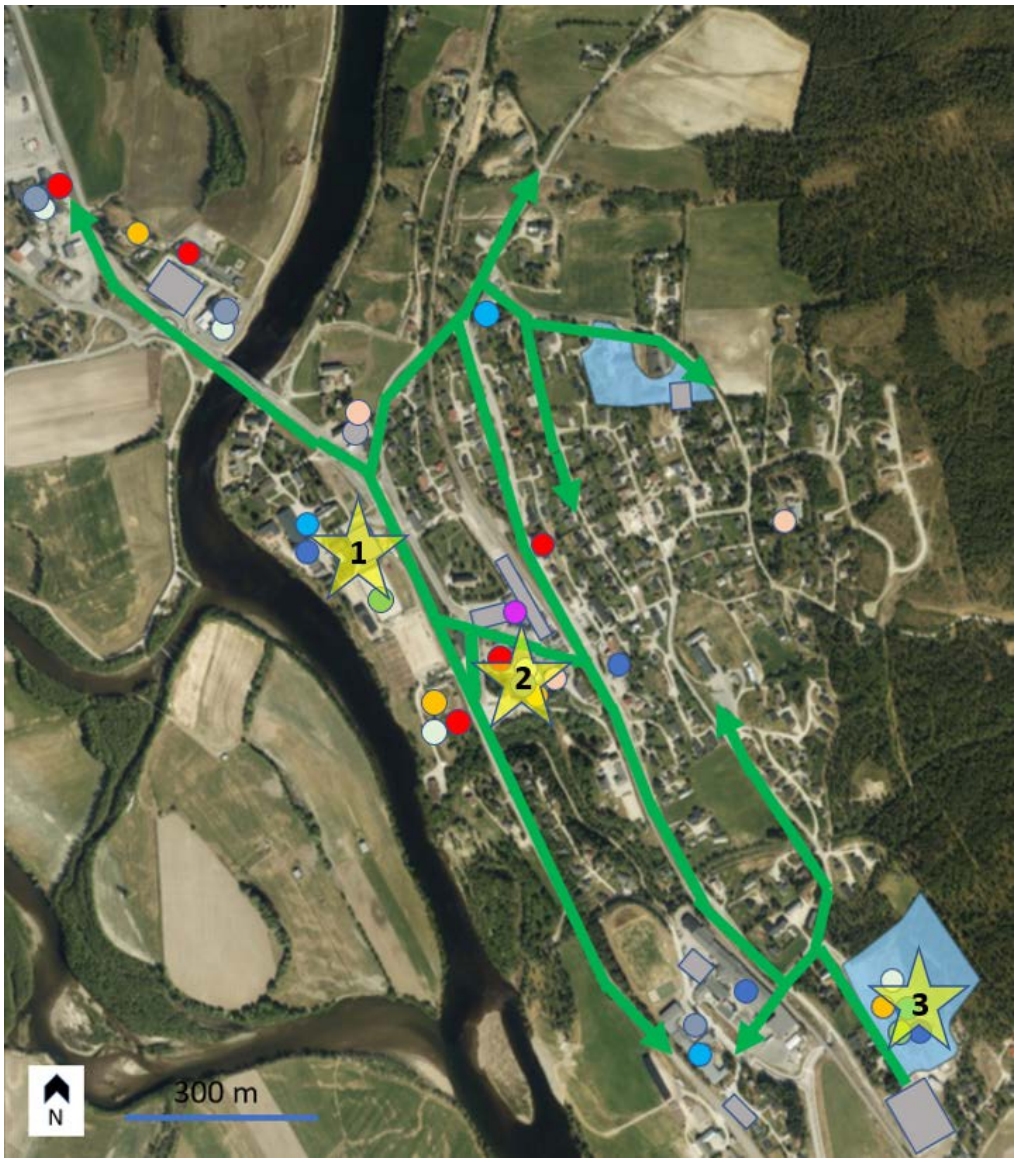

Tegnforklaring

Mikrourbanisering		Servering	
Arbeidsplasser		Turistnæring	
Skole/Barnehage		Park/grønt/idrett	
Detaljhandel		Møteplasser	
Dagligvare		Parkering	
Apotek		Viktig forbindelse	
Kunst og kultur			

Merk: underlaget er SSB kart, Handels- og servicesoner, 2021, markert med en lyseblått polygon (ikke alle stedene har en sone). Kartet er redigert av TØI.

Mikrourbaniseringen i Steia

Det vi har undersøkt som mikrourbanisering i Steia er Steiaprosjektet og utviklingen som er kommet som en følge av dette.

Prosjektet startet på 2000-tallet med restaurering av stasjonsbygningen og det tilhørende gateløpet. Dette førte til flere prosjekter i privat regi, deriblant restaurering av Steien hotell. Siden har flere aktiviteter og funksjoner kommet til, hovedsakelig i tre klynger:

Steien hotell, Huldra kafe, stasjonsbygning, samt flere butikker (1): Lille-Elvedal stasjonsby og hjertet av Steia sentrum med flere møteplasser og aktiviteter. I tillegg å være jernbanestasjon brukes også stasjonsbygningen som galleri.

Nytt ridesenter (2): Fjellregionens ridehall er et ridesenter med bane i internasjonal størrelse. Det åpnet i 2018 og er et resultat av dugnadsarbeid og interkommunalt samarbeid. Hallen ligger i tilknytning til Storsteigen videregående skole (naturbruk) og drives av Nord-Østerdal Hestesportklubb.

Sjulhustunet (3): Flerbrukshuset åpnet i 2018 og huser Alvdal barneskole, Alvdalshallen, Alvdal kulturskole, Kulturstua og Alvdal Friskliv. Kulturstua med sitt store amfi og andre fasiliteter, har ifølge kommunen vært et viktig løft for skolen og hele bygdas kulturliv. Tannlegekontoret skal også etableres her.

Figur 4.42: Steien hotell som ble restaurert som følge av Steiaprosjektet (Foto: Steien hotell. Kilde: https://www.steienhotell.no).

Utgangspunktet for Steiaprosjektet var et mål om å forbedre og forskjønne sentrum. Prosjektet startet med restaurering av gammel bebyggelse, deriblant jernbanestasjonen, hvor Jernbaneverket gikk inn med midler. Et annet viktig del av prosjektet var et samarbeid med Statens vegvesen om å senke det sentrale gateløpet til historisk nivå. Senkningen av veien åpnet muligheten for å pusse opp bebyggelsen i sentrum. Steiaprosjektet var et samarbeidsprosjekt mellom kommunen, fylkeskommunen og Jernbaneverket. Det ble gjort et kommunalt vedtak om at en egen prosjektleder skulle jobbe på Steiaprosjektet. Etter hvert kom det private næringslivet også på banen og deltok inn i prosjektet. Deltakelsen fra de private næringslivet ble viktig for å skape lokalt engasjement, og for å forsterke ønsket i befolkningen om å ivareta og bygge opp under sentrum.

Kommunen opplever samarbeidet med næringsaktører og frivilligheten som positivt og avgjørende for stedsutviklingen. De samarbeider med flere aktører. De samarbeider for eksempel med Opplysningsvesenets fond (som grunneier) om nye typer boliger og løsninger. Et næringsfond bidrar med arrangementer i sentrum gjennom året. Frivilligheten, deriblant foreningen Stasjonsbyen Lille-Elvedalen, er også viktig for å få til liv og aktiviteter i sentrum. Kommunen opplever at det er mange som vil være med på å gjøre Alvdal til et godt sted å bo og leve.

Steiaprosjektet var utgangspunktet for detaljreguleringen av Alvdal sentrum som ble vedtatt i 2020. Det har vært relativt stor enighet om Steiaprosjektet og den påfølgende sentrumsutviklingen, med unntak av den pågående utviklingen av detaljhandel på Steinmosletta. Beslutningen de lokale politikerne tok om å tillate detaljhandel her gikk til departementet etter innsigelse fra Statsforvalteren, hvor reguleringen av detaljhandel ble tillatt. Ny matbutikk er under bygging og en matvarekjede flytter fra sentrum for å etablere seg på Steinmosletta. Butikklokalet i sentrum er solgt med klausul om at det ikke kan brukes til dagligvarehandel. Det var også en stor diskusjon om barneskolen og hvor den skulle ligge, før denne ble etablert i sentrum.

Kommunen mener de har fått mer kunnskap ved å ta del i prosjekter hvor det er blitt utarbeidet eksterne analyser for videre utvikling av sentrum. Kommunen har også lært av å følge andre prosjekter, deriblant et Interreg-prosjekt der kommunen fulgte Tolga som var norsk case i prosjektet. Dette bidro med kunnskap og inspirasjon til Steia, særlig for de som startet hotellet. Kommunen ser lyst på fremtiden til Steia.

Råd til andre	Ha fokus på prosess og innbyggermedvirkning, tverrfaglighet. Ansett en prosjektleder i prosjekter for god gjennomføring. Sett i gang raske små tiltak.	
Læringspunkter	+	÷
	Bevaring som igangsetter og driver for sentrumsutvikling Samlokalisering	Etablering av detaljhandel utenfor sentrum

Kort om Alvdal

Fylkeskommune	Innlandet
Nærmeste regionale senter	(Tynset)
Sentralitetsklasse (2020)	5
Innbyggere kommunen (3. kv 2022)	2465
Forventet utvikling mot 2050	2164
Andel som bor i Steia (2021)	32 prosent (779 innbyggere)
Fødte (2021)	19
Netto innflytting (2021)	42
Pendling ut av kommunen (2021)	390
Pendling inn til kommunen (2021)	474
Eneboliger(2022)	1101
Leiligheter (2022)	4
Hytter (2022)	752

Tall fra Kommunefakta
SSB

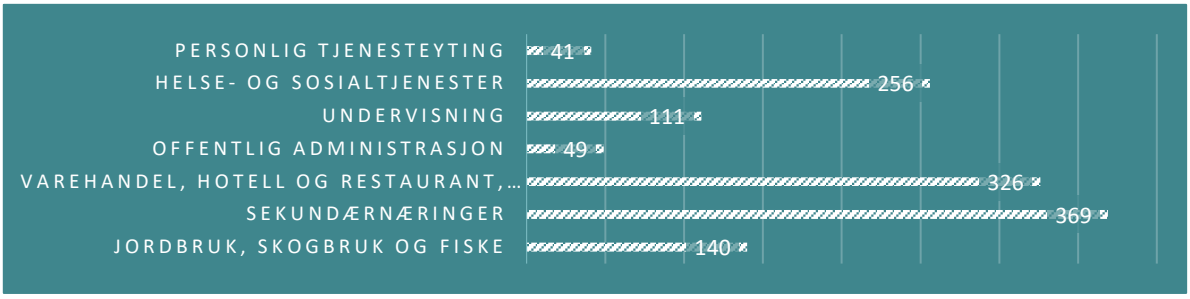

Figur 4.43: Næringssammensetning Alvdal (Sysselsetting, registerbasert, SSB).

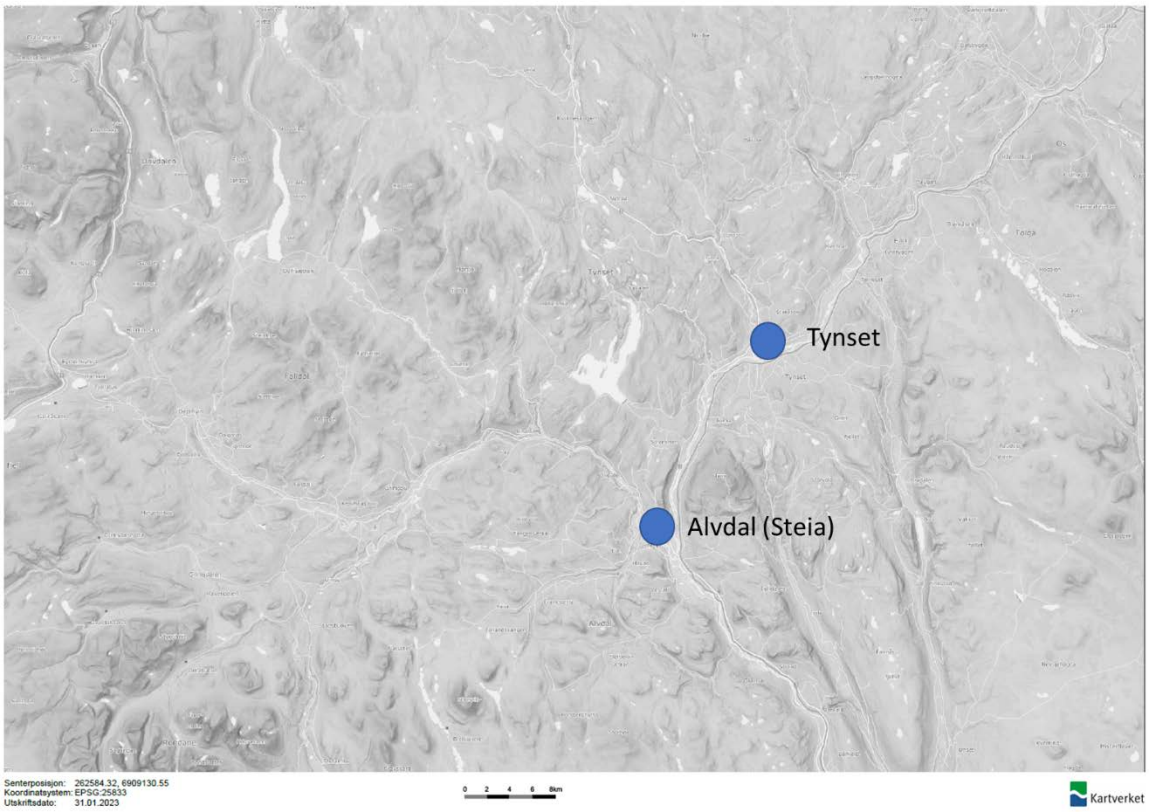

5 Oppsummerende diskusjon

5.1 Mikrourbanisering som begrep for strategisk stedsutvikling

Formålet med denne rapporten har vært å definere begrepet mikrourbanisering, samle gode eksempler på hva som kan forstås som mikrourbanisering på norsk, samt belyse og drøfte betingelser for mikrourbanisering. I kapittel 3 foreslo vi følgende definisjon av begrepet mikrourbanisering:

> *Mikrourbanisering er en strategisk stedsutvikling med særlig fokus på sentrum hvor offentlige aktører, næringsliv og frivilligheten arbeider sammen med mål om å øke attraktiviteten til et mindre tettsted (200-2000 innbyggere). Mikrourbanisering kan være knyttet til fysiske egenskaper ved stedet som samlokalisering av arbeidsplasser, boliger, offentlige tjenester, sentrumstilbud, samfunnshus og offentlige møteplasser i et fortettet lokalsenter. Det kan også være knyttet til ikke-fysiske egenskaper som aktørsamarbeid, aktivitet i sentrum og andre elementer som gjør et tettsted til et attraktivt sted å jobbe, bo eller besøke.*

For eksempelsamlingen undersøkte vi ti mindre tettsteder, lokalsentre og kommunesentre som ikke er regionsenter. Alle har mellom cirka 200 og 2 000 innbyggere i selve tettstedet. Ni av casene kunne brukes i eksempelsamlingen. Stedene har både likhetstrekk og klare forskjeller. Under intervju med Time kommune ble det klart at Undheim ikke er et eksempel på mikrourbanisering. Undheim er ikke et senter i den regionale planen for Jæren, og Time kommune har klassifisert tettstedet som et lokalt senter der det tillates vedlikeholdsvekst. De siste årene er ungdomstrinnet på skolen flyttet til et annet lokalsenter som Time kommune har bestemt skal vokse mer. Vi har derfor valgt å ikke beskrive Undheim som et eksempel på mikrourbanisering.

5.2 Viktige likheter og ulikheter i casene

De ni casene er alle kommunesenter i sin region og kan utgjøre et tilskudd til den regionale senter-strukturen og gjøre regionen sterkere. Like over halvparten av casene har et kommunalt vedtak om sentrumssatsning for det aktuelle tettstedet. Alle tettstedene har boligområder nært sentrum, og det er flere eneboliger enn leiligheter. Et par tettsteder har fått flere leiligheter i sentrum de siste årene. Noen har jobbet med strategisk utvikling av sentrum over mange år, og andre kun i noen få år. Dette gjenspeiles i hvor langt utviklingen er kommet, hva som er blitt gjort og hvorvidt man kan finne mulige synergieffekter som private initiativer eller nye handels- og servicetilbud. I hver case har vi sett nærmere på konkrete prosjekter som vi mener kan undersøkes som mikrourbanisering i det aktuelle tettstedet. Dette spenner fra rådhus med bibliotek, utleie av kontorlokaler og åpen kantine, til sentrumsnære turfasiliteter med sosiale møteplasser og boligbygging. Disse prosjektene er alle initiert av kommunen, enten av administrasjonen eller fra politisk hold. Når det først blir tatt initiativ følger både næringslivet og frivilligheten opp, deltar aktivt inn i prosjektene eller setter i gang andre aktiviteter som bygger opp under den helhetlige utviklingen. Kommunene legger vekt på at det er vanskelig å dra utvikling og prosjekter alene, de er helt avhengige av at aktører fra privat næringsliv og frivillighet støtter opp og bidrar inn. Flere av kommunene har opprettet stillinger knyttet til næringsutvikling eller fysisk stedsutvikling. Disse har til felles at stillingsbeskrivelsen består av å sette i gang store og små utviklingsprosjekter, virke som mellomledd mellom aktører eller fungere som samtalepartner med næringsliv for å bistå dette i igangsettelse av prosjekter. De som jobber i denne typen stillinger beskriver sin stilling som 'fristilt' der målet er å sette i gang aktivitet. Å ha en slik

stilling i kommunen ser ut til å være positivt for å få i gang eller opprettholde fokus på en villet utvikling og initiering av prosjekter.

I alle casene er stedsutviklingen i stor grad knyttet til enkeltprosjekter i og nær sentrum, hvorav mange er kategorisert som mikrourbanisering av oss. Flere av prosjektene er knyttet til deltakelse i FoU-prosjekter og prosjekter som Bolyst og GNIST. Etter hvert har disse prosjektene ført til større oppmerksomhet rundt sentrum. Kommunale strategier og planer for sentrum har flere steder kommet i kjølvannet av dette. Det varierer hvordan sentrumssatsningen mottas av ulike aktører. Noen kommuner opplever forståelse og støtte for å satse på ett sentrumsområde og styrke dette, mens andre steder har det vært diskusjoner om at satsing på sentrum svekker bygdene rundt.

De største konfliktene synes å være knyttet til enkeltprosjekter og ikke til stedsutviklingen i seg selv. Konfliktene har gjerne blitt løst ved at politisk og administrativ ledelse har valgt å stå i konfliktene, eller man har tatt tiden til hjelp og det har gradvis blitt en større forståelse for at et sterkt sentrum også styrker bygdene.

Kommunene bruker forskjellige verktøy for å sette i gang og opprettholde stedsutviklingen, og her finner vi en stor variasjon mellom casene. Flere, deriblant Kviteseid og Hemsedal, bruker sentrumsnære kommunale tomter for å fremme næringsutvikling, boligutbygging eller begge deler. Tomten selges til en rimelig pris for å muliggjøre en villet utvikling. Andre løsninger er mer knyttet til den enkelte kommune, som utbyggerkontrakter i Vegårshei kommune (for Myra) og designhåndbok for sentrum i Averøy kommune (for Bruhagen). Vegårshei kommune har hatt et tett samarbeid med Husbanken for å kunne initiere de første prosjektene. Alvdal kommune (Steia) brukte bevaring av kulturminner (gammelt stasjonsbygg) som inngang til sentrumssatsning gjennom et fellesprosjekt med blant annet Jernbaneverket. De fleste mikrourbaniseringsprosjektene er finansiert av kommunene selv, men det er også eksempler på at næringsliv bidrar med midler. Aller mest fremtredende er imidlertid at frivilligheten i stor grad bidrar på dugnadsbasis. Noen av prosjektene er gjennomført med eksterne midler fra statlig eller regionalt nivå.

Alle kommunene (bortsett fra Modalen) påpeker at det hender at prosjekter må legges på vent fordi de ikke har økonomi til å gjennomføre det som er tenkt. Lokal utvikling påvirkes i stor grad av utbyggeres marginer, dette er særlig et hinder for boligutbygging. Når det er dyrere å bygge enn det man får igjen som markedspris, er det en reell utfordring som gjør at prosjekter kan havne på vent. Dette gjelder nybygg, men også utvidelse av bygg for flere leiligheter, som eksempelet fra Kviteseid viser. På bakgrunn av det vi finner i casene kan vi si at alternativet til lokal mikrourbanisering er spredt utbygging av boliger, næring og service. Dette bidrar, ifølge de vi intervjuet, negativt til liv og røre i sentrum. Flere av kommunene ser det også som en dyr løsning for kommunen som serviceyter. I noen av casene er tjenester som skole, barnehage og sykehjem lagt utenfor sentrum. Kommunene opplever at det fører til mer biltrafikk og mindre bruk av sentrum i fritiden. En kommune (Modalen) påpeker problemer med å rekruttere innflyttere til jobber med krav om høyere utdanning når arbeidsplassen ligger isolert.

Vi har ikke funnet at størrelsen på tettstedet er avgjørende for god samlokalisering av tilbud og boliger eller næringsutvikling i sentrum. Ut fra intervjuene virker rollen tettstedet har i regionen å være viktigere. Alle casene er kommunesenter i sin kommune, og kommunen har gjort en tydelig prioritering om at det er her videre utvikling hovedsakelig skal skje. Gitt våre funn tror vi at rolle og prioritering er viktigere enn størrelse, men utvalget vårt er begrenset, og kan ikke brukes til å si dette med sikkerhet.

Vår oppfatninger er at det er vanskelig å måle om mikrourbanisering skaper større trivsel og gir positiv effekt. Vi mener hvert tettsted må vurdere hva det er hensiktsmessig å holde mikrourbaniseringen opp mot ut i fra den lokale konteksten. Vi foreslår likevel å se utviklingen i et større perspektiv, opp mot regional plan og mål som er satt i kommuneplanen. Vi tror at mikrourbaniseringen vil kunne bidra til å opprettholde service over tid, men at det kan være vanskelig å måle dette direkte. En måte å evaluere mikrourbanisering på er å gjøre en vurdering av nye tilbud som kommer til stedet, og om

man får realisert boligbygging spesielt i form av flere leiligheter, midlertidige boliger og nye boformer.

5.3 Betingelser og viktige faktorer for mikrourbanisering

Betingelser for å få til mikrourbanisering kan dreie seg både om fysisk kontekst og de mer politiske, organisatoriske og prosessuelle kontekstene. Vi har gjennom undersøkelsene forsøkt å dekke begge disse, men med mest vektlegging av sistnevnte. Videre tenker vi det er viktig å skille mellom betingelser for mikrourbanisering og viktige faktorer vi har observert i casene som kan bidra til å støtte opp under mikrourbaniseringen og realisering av tilknyttede målsetninger. Sistnevnte handler i stor grad om hva kommunen gjør og igangsetter, samt hvilke andre aktører som involveres, for å bygge opp under mikrourbaniseringen og tilhørende prosjekter. Det er for eksempel viktig at den overordnede arealutviklingen støtter opp under mikrourbaniseringen ved at handel og andre viktige sentrumsfunksjoner ikke legges utenfor sentrum da det kan svekke sentrums konkurransekraft, og dermed hensikten med mikrourbanisering. Basert på funn fra casene, samt funn fra tidligere forskning og utredninger (se kapittel 3), har vi kommet frem til en liste med betingelser og viktige faktorer for mikrourbanisering. Vi tror det er viktig at begrepet mikrourbanisering ikke vannes ut eller er i strid med den lokale senterstrukturen, til en utvikling som er i tråd med bærekraftsmålene og føringer gitt via statlige planretningslinjer og regionale planer.

Vi har kommet frem til at følgende betingelser er viktige for at mikrourbanisering:

- at det finnes et kommunalt vedtak om sentrumssatsing
- at det finnes eller utvikles kommunale strategier og planer som legitimerer og bidrar til ønsket utvikling
- at kommunen må dra prosessen

Vi tror det er utslagsgivende at tettstedet er definert som kommunesenter av kommunen, og gjerne bekreftet i regional plan. De vi intervjuet mente at det er viktig å prioritere kommunesenteret i planer og strategier. Det krever et tydelig politisk og administrativt engasjement og lederskap for å utvikle i sentrum. Dette forsterkes om kommunen selv investerer i sentrum og går foran med investeringer. Nært samarbeid, god kommunikasjon, tydelige signaler, samt oppfølging av egne planer og målsettinger fra kommunen sin side styrker tilliten, tryggheten og investeringsviljen til lokale aktører. Tabell 5.1 (a og b) oppsummerer funnene for hver case. Ut fra casene har vi kommet frem til at følgende faktorer kan bidra positivt til mikrourbanisering:

- at nøkkelaktører utenom kommunen bidrar inn
- at kommunen deltar i FoU prosjekter, og prosjekter som Bolyst og GNIST
- at kommuner anvender styringsverktøy
- at det settes av personressurser til å jobbe med stedsutvikling i kommunen

Tabell 5.1a: Betingelser og viktige faktorer ved stedsutviklingen i casetettstedene som har vært viktige for en vellykket mikrourbanisering (tabell delt i to).

		Skjervøy	Hemnesberget	Årnes	Bruhagen
Betingelser	**Kommunale strategier og planer som har bidratt**	Kommuneplanen		Kommuneplanen	Kommuneplanen
	Kommunalt vedtak om sentrums-satsing				x
	Kommune-senter i regional plan	x	x	Ikke definert	x
	Kommunalt initiativ for prosess(er)	x	x	x	x
Viktige faktorer	**Nøkkelaktører utenom kommunen**	Næringsliv Ildsjeler Frivillighet/ dugnad	Næringsliv Ildsjeler Frivillighet/ dugnad	Næringsliv Ildsjeler/ grundere Frivillighet/ dugnad	Næringsliv Frivillighet/ dugnad
	Deltakelse i prosjekt	GNIST, DOGA		Pilot, Testing av nye materialer (gangbro), Statens vegvesen med flere	Bolyst, Husbanken, Har fulgt GNIST, DOGA (planlegger å søke)
	Verktøy	Kommunale tomter (bolig og næring) Næringsfond Strategisk ressursstøtte	Kartverktøy	Kommunale oppkjøp av tomter for videre-salg Støtte til utvikling Strategisk ressurs-støtte Kvalitetskrav	Næringsfond Designmanual
	Egne stillinger for stedsutvikling i kommunen	Samfunnsutvikler	Bygdeutvikler		Samfunnsutvikler
	Økonomisk situasjon	Aktivt næringsliv, men utfordrende å skaffe midler	Har (hatt) økonomiske utfordringer	Sterk økonomisk vekst og investerings-vilje	Begrensede midler til investering

Tabell 5.1b: Betingelser og viktige faktorer ved stedsutviklingen i casetettstedene som har vært viktige for en vellykket mikrourbanisering (tabell delt i to).

		Mo	Myra	Kviteseidbyen	Hemsedal (Trøym)	Alvdal (Steia)
Betingelser	**Kommunale strategier og planer som har bidratt**	Kommune-planen og prosjektering av enkelt-prosjekter	Kommune-planen og sentrumsplanen	Kommune-planen	Kommune-planen	Kommunedelplan for Alvdal tettsted og detaljregulering for Alvdal sentrum
	Kommunalt vedtak om sentrums-satsing	x	x	x	x	x
	Kommune-senter i regional plan	x	x	x	x	Ikke definert
	Kommunalt initiativ for prosess(er)	x	x	x	x	x
Viktige faktorer	**Nøkkelaktører utenom kommunen**	Næringsliv Ildsjeler/ grundere Frivillighet/ dugnad	Næringsliv Frivillighet/ dugnad		Næringsliv Frivillighet/ dugnad	Næringsliv Frivillighet/ dugnad
	Deltakelse i prosjekt		Levende bygder, Husbanken	Bolyst, Husbanken		Steiaprosjektet, Bane Nor med flere,
	Verktøy	Kommunale tomter Økonomisk støtte Tilflyttertilskudd Næringsfond	Kommunale tomter (bolig og næring) Næringsfond Utbyggeravtaler	Kommunale tomter (næring) Næringsfond Strategisk ressursstøtte	Kommunale tomter (bolig)	Næringsfond
	Egne stillinger for stedsutvikling i kommunen					
	Økonomisk situasjon	God tilgang på økonomiske midler	Begrensede midler til investering	Økonomiske utfordringer	Sterk investeringsvilje	Begrensede midler til investering

5.4 Hva som kan bidra til en vellykket mikrourbanisering

Vi har funnet at det er flere viktig diskusjoner om stedsutvikling som må tas for å få til god mikro-urbanisering og at det er forskjellige tiltak som kan gjøres. Det er viktig at lokale diskusjoner kobles til det som skjer regionalt og nasjonalt. Både nasjonale retningslinjer og regionale planer skal følges, men kommunene trenger drahjelp for å få til gode løsninger i planer og tiltak. Få av løsningene fungerer i kraft av bare seg selv, men må sees i sammenheng, gjerne i form av en pakke der man ser både på arbeidsmåter og bruk av tiltak (se tiltak om Tettstedspakker hos TØI). Tabell 5.2 oppsummerer arbeidsmåter og tiltak som har vist seg å fungere alene, og i kombinasjon, for å få til mikro-urbanisering i våre case.

Tabell 5.2: Arbeidsmåter og tiltak for mikrourbanisering.

Arbeidsmåter	Tiltak
Påkobling av næringsaktører, frivillighet og innbyggere	Blanding av funksjoner og aktiviteter i kommunale bygg
Deltakelse i prosjekter gir økt kunnskap og finansiering	Butikken som del av tettstedsutviklingen
Sette av personressurser	Møteplasser for økt aktivitet i sentrum (til alle døgnets tider)
	Mer variasjon i boligtilbudet
	Forskjønning og fortetting ved hjelp av estetikk og arkitektur
	Grøntstruktur og turstier i sentrum

5.4.1 Påkobling av næringsaktører, frivillighet og innbyggere

Det er, og må, i hovedsak være kommunen som tar initiativ til sentrumsutvikling og som tar ansvar for å drive prosessene. Sentrumsutvikling anses i hovedsak å være kommunens kunnskaps- og ansvarsområde, mens næringslivet er basert på at det skal gi inntekter og frivilligheten bidrar til å fremme sine interesser. Aktørene har likevel ofte felles interesser. Alle eksemplene på mikrourbanisering har vært avhengig av støtte, dugnadsånd og lokal tilslutning. Det er viktig å få flest mulig til å dra i samme retning for å styrke sentrum og skape levende lokalsamfunn.

5.4.2 Deltakelse i prosjekter gir økt kunnskap og finansiering

Flere kommuner har vært med i FOU prosjekter som GNIST, og Bolyst. Det blir påpekt deltakelse i prosjekter og piloter er viktig for kunnskapsbygging, og for å få midler til gjennomføring. Det kan være et stort løft for små kommuner å søke på midler som krever omfattende søknadsskriving. Kommunene deltar også i eksternt initierte prosjekter for å lære hvordan andre går frem for å få til stedsutvikling og for å få inspirasjon til hva de kan gjøre i eget kommunesenter. Prosjekter i kommunal regi kan bidra til at også private grunneiere eller næringsliv starter opp prosjekter for å få til lokal utvikling.

5.4.3 Sette av personressurser

For å få tid til stedsutvikling og bidra inn i prosjekter har flere kommuner opprettet egne stillinger, eller inkludert oppgaver knyttet til stedsutvikling i eksisterende stillingsbeskrivelser. Flere av kommunene har en person ansatt for å få til lokal utvikling, og det tror vi kan være en fordel for å få tid og oppmerksomhet rundt sentrumsutviklingen. Ut i fra den lokale konteksten kan denne stillingen være en bygdeutvikler, samfunnsutvikler eller næringsutvikler. Der det er opprettet egne stillinger, har de fått en 'fri' rolle til å skape aktivitet og prosjekter på tvers av avdelinger og nivåer. På Hemnesberget har for eksempel en bygdeutvikler vært med på å sette i gang prosjekter og aktivitet i samarbeid med lokalt næringsliv som trolig ikke ville vært mulig uten bygdeutvikleren.

5.4.4 Blanding av funksjoner og aktiviteter i kommunale bygg

Kommunen går ofte foran som et godt eksempel. Vi finner mange eksempler på blanding av funksjoner og aktiviteter i kommunale bygg. Det er flere eksempler på at nye rådhus bidrar positivt til sentrumsutviklingen mer generelt. Dette gjelder både utseende på rådhuset og at nye uterom som blir opparbeidet som del av utbyggingen bidrar til å løfte sentrum, og at det legges opp til flerbruk.

I Modalen kommune er det satt av plass til private bedrifter i rådhuset. Kantina er åpen for alle innbyggere i lunsjen. Det er også en lokal driver i kantina som har restaurant i sentrum, og dermed får flere ben å stå på. Samtidig er det blitt en møteplass mellom innbyggere og kommunen.

Det nye rådhuset i Averøy kommune har ført til at den private eieren av nabobebyggelsen ser på muligheter for å videreutvikle og samlokalisere sine aktiviteter. Rådhuset er på mange måter blitt

navet i sentrumsutviklingen og bidrar til fokus på sentrum. Mange store og små prosjekter som kan beskrives som mikrourbanisering og god stedsutvikling har fulgt i kjølvannet av det nye rådhuset.

Biblioteket er fremdeles en viktig arena, og flere av kommunene ser på mulighet for å ta i bruk nye tekniske løsninger som gjør at bibliotek kan ha lengre og nye åpningstider. Lengre åpningstider kan forsterke rollen til biblioteket. Hvis biblioteket er samlokalisert med andre funksjoner i et rådhus eller kulturhus, som de er i flere av casene, kan utvidet åpningstid bidra til å trekke andre brukergrupper inn i rådhusene eller kulturhusene.

5.4.5 Butikken som del av tettstedsutviklingen

Det er dokumentert at utbygging eksterne handelsareal svekker muligheten for å styrke sentrums attraktivitet i større byer (se for eksempel Tennøy mfl., 2015). Dette gjelder også for tettsteder, og det er kanskje enda viktigere her hvor handelstilbudet er mindre enn i byene. Flere av tettstedene har det meste av handelen i sentrum, selv om det kan finnes matbutikker som ligger andre steder i kommunen, men som ikke er i direkte konkurranse med sentrumshandelen. Her er det likevel strekk i laget av tettstedene i eksempelsamlingen. Noen har fått til å sette krav til matvarekjeder eller utbyggere, og sørget for at butikken(e) er blitt en viktig del av mikrourbaniseringen, mens i andre tettsteder er handelen flyttet ut av sentrum.

Årnes (Åfjord kommune) er en av de som har fått til gode løsninger til beste for sentrum. Kommunen sa nei til en stor matvarekjede som ville bygge en frittstående butikk med parkering rundt. Kommunen satte krav til utforming med høy arkitektonisk kvalitet, at matvarebutikken skulle være del av et større bygg med flere funksjoner og at parkeringen skulle være under bakken. Matvarekjeden ville ikke oppfylle kravene og trakk seg ut etter mye diskusjon. Tilslutt ble prosjektet overtatt av en lokal utbygger som var villig til å sette opp bygget, og som fikk en avtale med en annen matvarekjede. Bygget ble det første steget i en utvikling som gjør at en annen matvarekjede nå ønsker å etablere seg i et annet bygg med lignende krav. Det nye bygget skal også ha plass til å samlokalisere lege og tannlege. Den private eieren av bygget får langvarige leietakere (kommune og fylkeskommune) samtidig som det nye bygget bidrar til en ønsket sentrumutvikling i henhold til kommunes planer og strategier.

Steia (Alvdal kommune) flyttet en dagligvare ut av sentrum. Kommunestyret valgte å tillate handel utenfor sentrum når en matvarekjede og stor utbygger ønsket å flytte fra sentrum. Dette ble vedtatt selv om kommunen hadde utarbeidet en handelsanalyse som konkluderte at handel burde lokaliseres i sentrum. Det ble fremmet en innsigelse fra Statsforvalteren, og saken gikk til Kommunal- og distriktsdepartementet for avgjørelse. Resultatet var at det ble gitt tillatelse til utbygging utenfor sentrum. Da saken kom tilbake til Alvdal kommune valgte kommunestyret å redusere arealet for detaljhandel noe og knytte reguleringen til denne ene butikken. Butikken åpnes i disse dager. Da det gamle butikklokalet ble solgt, ble det satt en klausul om at det ikke kan brukes til matbutikk. Lokale utbyggere har nå gått sammen om å kjøpe bygget og prøver å finne ny bruk til bygget.

De to eksemplene viser at handel involverer mange aktører på mange nivåer, og at denne typen diskusjoner krever mye av kommunene. Åfjord kommune påpeker i intervju at det var avgjørende for etableringen av en butikk etter kommunens kriterier at kommunen holdt fast ved sine overbevisning. Det var viktig for utfallet at ordføreren holdt fast ved den langsiktige strategien for sentrumsutviklingen, og dermed gjorde det mulig å få til en bedre løsning enn det som matvarekjeden forslo fra starten av.

5.4.6 Møteplasser for økt aktivitet i sentrum (til alle døgnets tider)

Alle tettstedene vi undersøkte ser møteplasser som en viktig del av stedsutviklingen og at det er viktig å få til og beholde aktivitet i sentrum. Samarbeid med frivilligheten og næringslivet er viktig både for finansiering, drift og vedlikehold av møteplasser. Det legges stort sett opp til en blanding av

kommersielle og ikke-kommersielle møteplasser i alle casene. Flere har kombinert svømmehall og kulturtilbud i samme bygg.

Innendørs møteplasser knyttes i stor grad til kommunale bygg som rådhus, skoler, bibliotek, kulturhus og idrettsanlegg. Det organiserte fritidstilbudet er viktig for tettstedene, og mye er basert på dugnadsarbeid. Mer uformelle møteplasser er også viktige, det samme gjelder kantiner, kafeer og spisesteder. Flere av de lokale matbutikkene i sentrum har møteplasser. Flere av idrettshallene har halltid for uorganiserte aktiviteter.

Kveldsøkonomi mangler mange steder, og flere kommuner prøver å få til mer aktivitet over døgnet. Flere kommuner legger opp til bruk av kommunale bygg til arrangementer på kveldstid. I Åfjord har kveldsøkonomien på Stokkøya bidratt til at Årnes tenker nytt om sitt tilbud. I Steia (Alvdal kommune) er det også tilbud som gir mer liv i sentrum over døgnet.

Mange av møtestedene utendørs er knyttet til idrett og friluftsliv. Noen tettsteder har idrettsanleggene i sentrum, med løyper og stier som har utgangspunkt i sentrum. Flere steder har plassert idrettshaller og -baner utenfor sentrum, spesielt der disse er blitt opprettet flere år tilbake. Noen av tettstedene, som Bruhagen (Averøy kommune), vil bygge flerbrukshallen i ytterkanten av sentrum heller enn å bygge den ved idrettsbanen utenfor sentrum, pusse opp rådhusparken og lage et nærmiljøanlegg for å tiltrekke seg flere brukere og øke aktiviteten i sentrum.

5.4.7 Mer variasjon i boligtilbudet

Som nevnt i forrige delkapittel er bruk av kommunale tomter et virkemiddel for å oppnå ønsket utvikling. Noen steder blir det også gitt tilskudd til de som ønsker å bygge. Tradisjonelt har det blitt bygd eneboliger, men flere diskuterer nå sammensetningen av boligtyper og boligsosiale forhold. Det er behov for midlertidige boliger for ny eller midlertidig arbeidskraft i mange av casene. Flere av tettstedene har overskudd av arbeidsplasser og vil tiltrekke seg flere innbyggere hele eller deler av året. Mange bosetter også flytninger, og mangler sentrumsnære leiligheter de kan tilby innflyttere som ikke vil ha en enebolig.

Vegårshei kommune har gjennom mange år satset på å få bygd boliger i sentrum. De har brukt utbyggerkonkurranser for å tiltrekke seg utbyggere som har lyst til å bygge leiligheter. Utbyggerne må bygge etter markedsbaserte prinsipper, men bruk av kravspesifikasjoner og strategisk bruk av kommunale tomter har gjort det mer forutsigbart for utbyggerne å bygge leiligheter i Myra sentrum.

5.4.8 Forskjønning og fortetting ved hjelp av estetikk og arkitektur

Nesten alle tettstedene blir beskrevet som at de trenger estetisk oppgradering. Kommunene er blitt mer oppmerksomme på estetikk, og de setter høyere krav enn før til arkitektonisk kvalitet i prosjektene. De fleste kommunene mener det er blitt større muligheter for å vektlegge estetikk og arkitektur, og at det er blitt et viktig virkemiddel for å få til et mer attraktiv sentrum. Dette gjelder både for bygg, mindre tiltak og uterom.

Tettstedene har ulik tilnærming til hvordan forskjønning og fortetting kan foregå. På Steia (Alvdal kommune) har det vært et mål å bevare den historiske bebyggelsen som ligger i tilknytning til jernbanestasjonen. Både bygg og uterom er oppgradert i historisk stil. Det historiske miljøet har ført til at hotellet og hotellhagen i sentrum er satt i stand og tilbakeført i historisk stil.

På Årnes (Åfjord kommune) har estetikk og arkitektur blitt knyttet opp mot moderne arkitektur og moderne tolkninger av lokalhistoriske uttrykk. Det nye rådhuset i Mo (Modalen kommune) har en historisk form, men bruker nye materialer. I Bruhagen (Averøy kommune) har rådhuset et moderne uttrykk, og de nye grøntområdene, parkene og nærmiljøanlegget har også en moderne utforming. Averøy kommune har fått utarbeidet en designmanual for videre utvikling. På Skjervøy er de med i GNIST-programmet i regi av DOGA, det og får utarbeidet forbilder for videre utvikling.

En viktig del av å forskjønne og fortette er knyttet til parkering. Dette gjelder ikke nødvendigvis antall parkeringsplasser, men å unngå parkeringsflater som bryter opp tetthet og nærhet i et sentrum. Både Åfjord og Vegårshei kommune setter krav til parkering under bakken i deler av sentrum, mens Hemsedal kommune og Averøy kommune diskuterer om parkeringen kan bli en mindre fremtredende del av sentrumsbildet. Averøy kommune har også gjort endringer for bussparkering og etablert en bussholdeplass for å strukturere gatenettet i sentrum bedre. Vegårshei kommune har i sentrumsplanen for Myra lagt vekt på opparbeiding av gater som binder sammen sentrum i kvartaler, og et nytt torg for å gjøre sentrum mer attraktivt og tilføre kvaliteter for gående, syklende og de med rullator.

5.4.9 Grøntstruktur og turstier i sentrum

Grøntstruktur og turstier er møteplasser som gir et utvidet tilbud i sentrum, og de kan være med på å skape attraktive rom som inviterer til opphold. Det er mange eksempler på grøntstruktur-prosjekter i tettstedene som er opparbeidet og som er planlagt. Det kommer frem i intervjuene at grøntstruktur og turstier er en viktig del av sentrumsutviklingen, og utgjør et alternativt tilbud til kommunens innbyggere og besøkende i tillegg til utfartsområder og vill natur. Tilgang til badeplasser og utkikkspunkter blir sett på som tilbud som er lette å ta i bruk. Stier langs elver eller langs sjøen blir også fremhevet som viktige satsingspunkter med bred appell til mange typer brukere.

5.5 Gjenstående kunnskapsbehov

Mikrourbanisering er et interessant begrep å bruke om stedsutvikling i norske (kommune)sentre, og vi tror det kunne vært interessant å undersøke hvordan samordne arbeidsmåter og tiltak i en politikkpakke etter pakkemetodikk kunne vært brukt på tettsteder av denne størrelsen. Dette er undersøkt for tettsteder som har en regional rolle (Hanssen og Knapskog 2022), så vel som for storbyregionene (Tennøy mfl. 2022). Det åpnes nå for bygdevekstavtaler for denne typen tettsteder i Hurdalsplattformen, og det kunne vært interessant å knytte bygdevekstavtalene til begrepet mikrourbanisering.

Så langt har vi sett på hva mikrourbanisering kan være. Flere av kommunene synes at det er et interessant begrep å bruke om stedsutvikling. Der er likevel for tidlig å si noe om effekten av mikrourbanisering. Det bør derfor undersøkes hvordan man kan måle effekter av mikrourbanisering, inkludert hva og hvordan man skal måle. Dette inkluderer spørsmål som hvordan kan man måle at mikrourbanisering skaper større trivsel og gir positiv effekt, og hvor lite kan stedet være før samlokalisering av tilbud og boliger får liten effekt. Det bør også vurderes hvilke data og datakilder som kan brukes, og hvordan man basert på dette kan gjøre kommuner i stand til å sette sammen et indikatorsett som viser utvikling over tid. Dette fordrer at man går mer i dybden med tanke på hvordan størrelse på tettstedet, økonomisk situasjon og geografisk lokalisering påvirker hva man kan få til gjennom mikrourbanisering. Det kan også være interessant å se på om målet og strategien er omforent lokalt av lokalbefolkningen og hva som er alternativet til mikrourbanisering i det aktuelle tettstedet.

Referanser

AFRY. (2021). Future cities. Ny undersøkelse om unges holdning til fremtidens byer. Upublisert.

Agder fylkeskommune (2021). Bygland kommune steds og næringsutvikling. Oppsummering fra medvirkningsprosess.

Alvdal kommune (2019). Detaljregulering for Alvdal sentrum – Steia, vest.

Alvdal kommune (2018). Kommuneplanens samfunnsdel. Mot 2030.

Alvdal kommune (2008). Kommuneplan for Alvdal 2008-2020. Arealdelen.

Amundsen, H., (2015). Place attachment as a driver of adaptation in coastal communities in Northern Norway, Local Environment, 20:3, 257-276.

Aust-Agder fylkeskommune (2015). Regional plan for senterstruktur og handel i Aust-Agder.

Averøy kommune (2020) Averøy 2032 – kommuneplanens samfunnsdel.

Averøy kommune (2016). Kommuneplan for Averøy 2016-2028. Kommuneplanens arealdel.

Averøy kommune (2010). Planbeskrivelse med konsekvensutredning Bruhagen sentrum.

Bergene, A. C. (2007). Towards a Critical Realist Comparative Methodology. Context-sensitive Theoretical Comparison. Journal of Critical Realism, 6 (1), 5-27.

Butenschøn, P. (2022), Urbanisering. Store norske leksikon https://snl.no/urbanisering. Nettsted besøkt oktober og desember 2022.

Carson, D. A., Carson, D. B., Argent, N. (2022). Cities, hinterlands and disconnected urban-rural development: Perspectives from sparsely populated areas. Journal of Rural Studies, 93, 104-111.

Distriktsenteret. (2016). Attraktive og berekraftige bumiljø i småbyar. Oppsummering frå workshop.

Eimermann, M. E., Adjei, K, Bjarnason, T., Lundmark, L. (2022). Exploring population redistribution at sub-municipal levels – Microurbanisation and messy migration in Sweden's high North. Journal of Rural Studies, Volume 90, 2022, 93-103, https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.01.010.

Hemnes kommune (2022). Hemnesberget inn i framtida. Presentasjon fra informasjonsmøte og workshop 2.03.22.

Hemnes kommune (2014). Næringsstrategier for Hemnes kommune 2014-2023.

Hemnes kommune (2013). Kommunedelplan for fysisk aktivitet og naturopplevelser 2013-2016. Høringsdokument.

Hemnes kommune (2009). Klima- og energiplan 2009-2013.

Hemsedal kommune (2020). Planstrategi 2020-2023.

Hemsedal kommune (2019). Kommuneplan 2019-2030. Samfunnsdel.

Hemsedal kommune (2018). Kommuneplan 2018-2030. Arealdel.

Hrelja, R., Pettersson, F., & Westerdahl, S. (2016). The Qualities Needed for a Successful Collaboration: A Contribution to the Conceptual Understanding of Collaboration for Efficient Public Transport. Sustainability, 8(6), 542. https://www.mdpi.com/2071-1050/8/6/542

Kommunal og distriktsdepartementet (2021). Strategi for småbyer og større tettsteder som regionale kraftsentre.

Kommunal- og distriktsdepartementet (2016). Byrom en idehåndbok.

Kviteseid kommune (2020). Kommunal planstrategi 2020-2024.

Kviteseid kommune (2018). Kommuneplanen sin samfunnsdel 2018-2030.

Modalen kommune (2015). Kommuneplan for Modalen kommune. Samfunns- og areadel.

Møre og Romsdal fylkeskommune (2022a) Fortetting med kvalitet i Møre og Romsdal, veileder.

Møre og Romsdal fylkeskommune (2022b) Fylkesstrategi for attraktive byar og tettstader 2023-2026, høringsutkast.

Skjervøy kommune (2019) Planprogram områderegulering for Skjervøy sentrum, revidert 11.02.2019

Skjervøy kommune (2020) Kommuneplanens samfunnsdel 2020 – 2030 Vedtatt i Skjervøy kommunestyre 16.4.2020.

SSB (2022). Kommunefakta. https://www.ssb.no/kommunefakta. Data sammenstilt av SSB fra 2020, 2021 og 2022, søk fra august, september, oktober, november og desember 2022.

SSB (2021). Handels og servicesoner. Kart fra kartportalen til SSB, søk fra august 2022.

SSB (2020). Sentralitetsindeksen. https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/sentralitetsindeksen.oppdatering-med-2020-kommuner.

Tanken arkitektur (2022) Mulighetsstudie Præstengbrygga (Hemnesberget). Upublisert.

Tennøy, A., Hanssen, G.S., Leknes, E. (2022). Arealdimensjonen i byvekstavtaler. Erfaringer fra Trondheimsområdet, Bergensområdet og Nord-Jæren. TØI-rapport 1906/2022.

Tennøy, A., Midtskog, O., Øksenholt, K.V. og Nore, N. (2014) Hva kan gjøres for å styrke sentrums attraktivitet som etableringsarena for handel og service? TØI-rapport 1338/2014.

Tennøy, A., Tønnesen, A. og Øksenholt, K. V. (2015) Kunnskapsstatus. Handel, tilgjengelighet og bymiljø i sentrum. TØI rapport 1400/2015.

Tønnesen, A., Knapskog, M. (2017) Bygdepakke Bø. Et forprosjekt om utvikling av klimavennlige og attraktive bygder, TØI rapport 1563/2017.

Vegårshei kommune (2019) Kommuneplan Vegårshei 2019 – 2032. Planbeskrivelse arealdel.

Vegårshei kommune (2010). Rapport fra samfunnsutviklingsprosjektet 'Den levende bygda' Vegårshei kommune 2007-2010. Upublisert.

Vegårshei kommune (2010) Kommunedelplan sentrum.

Yin, K.Y. (2003). Case Study Research. Design and Methods. Third edition. London and New Delhi: Sage Publications.

Åfjord kommune (2022). Kommuneplanens samfunnsdel 2022-2034.

Åfjord kommune (2019) Kommuneplanens arealdel 2019-2030.

Åfjord kommune (2014). Kommunedelplan Åfjord sentrum 2014-2025.

Vedlegg

V 1. Intervjuguide mikrourbanisering

1. Bakgrunn

- Hva er din/deres stilling?
- Hva slags arbeidsoppgaver har du/dere?
- Kan du/dere si litt om stedet x?

2. Planstatus

Vi har sett at dere har kommuneplan/arealdel/samfunnsdel/kommunedelplan for sentrum

- Hva er status for kommunale planer?
  - Kommuneplan
  - Sentrumsplan
- Er det en overordna plan (for sentrum) som er under utarbeidelse?
- Har dere et udekt planbehov?
- Er det noen andre viktige dokumenter for stedsutviklingen vi burde vite om? (strategier, vedtak, temaplaner, mv.)

3. Stedsanalyse

Se vedlagte stedsanalyse for sted x [vi har den oppe på skjermen]

  - kjenner du igjen stedet?
  - hva mangler?
  - er det noen feil?
- Synes du stedsanalysen viser ting som er viktig for stedsutviklingen?

4. Kunnskap om stedet

- Hvordan er utviklingen i sentrum og i tettstedet?
  - befolkning
  - nybygging
- Hvordan er situasjonen for
  - turisme
  - kultur, kunst og festivaler
- Er det liv og røre i sentrum?
  - Når?
- Hvor er de viktigste møteplassene (ute og inne)?
  - I sentrum
  - (utenfor)
  - For ulike aldersgrupper
  - For ungdom
- Hva oppfattes som positive kvaliteter ved sentrum og hvorfor?
  - Er det kommet til nye aktiviteter og kvaliteter som har ført til mer aktivitet i sentrum?
- Hva oppfattes som negative kvaliteter ved sentrum og hvorfor?
  - Konkurrensene aktiviteter utenfor sentrum?
- Hvordan ser du på alderssammensetningen, og hvordan påvirker det utviklingen i tettstedet?

5. Mikrourbanisering/prosjektet vi har hatt som utgangspunkt + Gjennomgang av ting de gjør for å utvikle stedet + Aktivitet i sentrum

om prosjektet/utviklingen

- Hvordan vil du beskrive prosjektet/utviklingen?
- Hva vil du si er styrker og svakheter ved resultatet og vil du si at det bidrar til mikrourbanisering (slik vi forstår det)?
- Har det urbane kvaliteter/andre kvaliteter?
- Har det tilført andre aktiviteter eller kvaliteter til stedet?
- Har det hatt noen særskilt effekt på sentrumsutviklingen?
- Er det flere ting som du vil putte inn under paraplyen mikrourbanisering? [vi har den oppe på skjermen + plassering på kartet]
- Er det andre eksempler på at funksjoner har blitt samlokalisert?
    - Service, uteservering, fellesfunksjoner
    - Arbeidsplasser, kontorer, flerbruk
    - Grønn struktur, plasser, benker, kjøkkenhage/dyrking, snarveier
    - Parkering (felles for flere funksjoner/sentrum)
    - Skilting
- Har du et annet eksempel på en nylig endring som har skjedd?

mål, ulike interesser, planer og strategier

- Hva dere har gjort de siste årene for å få til denne type utvikling/få til dette prosjektet?
- Hva var bakgrunnen for at dere valgte å gjøre akkurat dette? Hvilke målsetninger var viktige for å gå inn for prosjektet?
- Var dette motstridende til andre vedtatte målsetninger?
- Var dette motstridende til andre syn på hvordan sentrumsutviklingen [eller det som er relevant] burde være?
- Hvordan brukes kommunale strategier og planer til utvikling av tettstedet?
- Hvilke styringsinstrumenter har kommunen til å påvirke sentrumsutviklingen?
    - Parkeringsavgift
    - Kommunale tomter
    - Samarbeid med grunneiere/næringsforening/frivillighet
    - Penger/budsjett
    - Andre ting?

prosess

- Hvordan foregikk prosessen for utviklingen/prosjektet (i grove trekk)? Som vanlig eller noe annerledes? Medvirkning, mv.?
- Hvem ledet prosessen? Hvem var andre nøkkelaktører i planlegging og realisering av utviklingen/prosjektet?
- Hvilke aktører foreslo utviklingen/prosjektet eller var støttespillere og hvorfor?
- Hvilke aktører var imot utviklingen/prosjektet og hvorfor?

kunnskap

- Ble det gjennomført noen kartlegginger av situasjonen i kommunen som grunnlag for felles forståelse om behov og mulige løsninger? I så fall, hvem utførte dette? Var det nyttig, var det noe som manglet?
- Hva slags argumenter brukte kommunen og hva slags kunnskap/dokumentasjon lente dere dere på i prosessen?
- Hvordan ble det argumentert – fra ulikt hold – for og imot denne utviklingen/prosjektet?
- Hvilke motargumenter møtte dere?

6. **Stedsinteresser – hvem er aktørene og hva slags samarbeid**
    - Hvilke aktører er fremtredende på tettstedet?
    - Finnes det et organisert samarbeid mellom de ulike aktørene?
        - Grupper
        - Ildsjeler
        - Frivilligheten
    - Er det ulike syn på hvordan sentrumsutviklingen skal være?
        - Hva er viktige problemstillinger man diskuterer/er uenige om?
        - Er det noe innbyggerne stadig kommer tilbake til at sentrum trenger?
    - Er det ulike oppfatninger om stedet og retning på utviklingen fremover? Hvilke?
        - målkonflikter mellom grupper
        - enkeltpersoner
        - innflyttere
    - Er det viktig å tiltrekke seg nye innbyggere?
        - hvilke
        - hvordan går dere frem
        - hva er tilbakemeldinger fra tilflyttere (hus/fritid/kontor/barnehage)
    - Er det mange hytter i omlandet til tettstedet? Påvirker det hvordan stedet utvikler seg?
        - Butikker
        - Kollektivtransport
        - (helse)tjenester
        - Det sosiale livet
        - Aktivitet i sentrum
        - Sesongvariasjoner
    - Er det andre ting
        - Som kommer
        - Dere har lyst til skal skje på stedet
        - Dere ikke har fått til
7. **Avslutning**
    - Hvordan ser du på fremtiden for tettstedet og sentrum?
    - Har du innspill til hva mikrourbanisering er, og er dette et nyttig begrep? Beskriver det den utviklingen dere ser hos dere?
        - Urbane tendenser
        - Begrep som beskriver utvikling men ikke samme som i by
        - Læring for andre tettsteder (200-2000 innbyggere)
        - Annet
    - Er det noe dere gjerne vil se i en eksempelsamling for mikrourbanisering/tettstedsutvikling?
        - Noe dere selv savnet i deres arbeid?
    - Hva er det viktigste rådet du vil gi til andre kommuner som skal i gang med mikrourbanisering (den type utvikling)?
    - Er det noe annet du ser som viktig for tettstedet/sentrum som vi ikke har kommet inn på?

V 2. Oppsummerende tabell over hva som er undersøkt som mikrourbanisering

Skjervøy (Troms og Finnmark)	Molo til molo (1): **gangakse** som skal gjøre det mulig å gå trygt langs sjøen fra molo til molo Sandvågen (2) sentrumsnær **møteplass**, strand med benker, grill og volleyballbane Seppala **park**en (3): skal etableres på nedsiden av rådhuset Kiilgården (4): **renovert bygg** som huser kulturskole og frivillighetssentralen, holder konserter og foredrag, kan leies Idrettsparken (5): planlegges som arena for aktivitet og **møteplass** Eidevannet (6): sentrumsnært vann og **turområde**
Hemnesberget (Nordland)	Olsenhågen (1): privat eie, kommunen leier og driver et ukrainsk **aktivitetssenter,** kafedrift av ukrainere Præstengbrygga (2): kan bli **hotell, restaurant, museum og kulturbygg** Samvirkelagsbakken (3): **gatetun** som kan brukes til arrangementer og samlingspunkt Ring of fire (4): **paviljong** med bålplass Lapphella **kulturarena** (5): brukes til arrangementer som kunstutstillinger og Hemnesjazz
Årnes (Trøndelag)	**Kjøpesenter** og flerfunksjonsbygget Parken (1): bygg med ønsket kvalitet og parkering under bakken Å! **aktivitetshus** (2): huser svømmehall, kino, frivillighetssentral, servering og bibliotek, skal bygges rådhus på tomta **Leilighetsbygg** (3): seks etasjer, 23 leiligheter **Samlokalisering** av aktiviteter i nytt bygg (4): boliger og lege, tannlege og politi **Gangbro** (5): lettere å gå og sykle til sentrum
Bruhagen (Møre og Romsdal)	**Sti** langs elva (1): gjennom sentrum og oppover langs elva **Drivhus** (2): skal ligge i tilknytning til dagsenteret , urban dyrking og å gjøre ting sammen. Telefonkiosk for **bøker** (3): og lengre åpningstid på biblioteket med tekniske løsninger Oppgradere **park** foran rådhuset (4): til finere park og bedre møteplass **Ny park** (5): på tomt i sentrum Ny **møteplass** (6): nærmiljøanlegg ved vannkanten skal bli en viktig møteplass for ungdommer Ny **flerbrukshall** og tilgang til idrettsanlegg (7): i sentrum
Mo (Vestland)	Det aller meste er i **sentrum** – Bryggjeslottet som huser bibliotek, bowling, svømme- og idrettshall, nytt rådhus som en viktig del av sentrumutviklingen, parkering er felles for de ulike tilbudene i sentrum, og møteplasser inne og ute
Myra (Agder)	**Nytt torg og fortettet sentrum** (1): få liv i sentrum hele døgnet, prioriteres for detaljhandel, service, kontorer og boliger Eldre bebyggelse brukt til **nye formål** (2): De røde låvene **Nye leilighetsbygg** i sentrum (3): med utbyggeravtaler med kvalitetskrav og krav om differensierte boligstørrelser **Nærmiljøanlegget** Vaskarplassen (4): mellom omsorgsboliger og elv i vernet område
Kviteseidbyen (Vestfold og Telemark)	**Flerbrukshall** og kulturaktiviteter (1): sentral møteplass, barne- og voksenidrett, kulturskole, kor og musikkorps. Sentrumsnær **turvei** (2): med møteplasser **Aktivitetsområde** i nærheten av byen (3): i forbindelse med turveien
Trøym (Viken)	**Skole-, idrett og aktivitetsområde** (1): samlokalisering av ny barneskole som kommer ved eksisterende idrettshall **Klatrepark og strand** (2): ny trebro gir tilgang til øyer i elven, og det er planlagt flere aktiviteter og fasiliteter **Tursti** mellom sentrumsmøteplass og idrettsplass (3): planlagt forbindelse for å knytte sammen sentrum og idrettsplass Sentrumsnær **tursti** (4): turmål og møteplass som tilrettelegger for mer opphold i sentrum
Alvdal (Innlandet)	Steien hotell, Huldra kafe, stasjonsbygning, samt flere butikker (1): Lille-Elvedal **stasjonsby** Nytt **ridesenter** (2): ridesenter med bane i internasjonal størrelse Sjulhustunet (3): huser **barneskole, Alvdalshallen, kulturskole, Kulturstua og Alvdal Friskliv**

TØI er et anvendt forskningsinstitutt som mottar basisbevilgning fra Norges forskningsråd og gjennomfører forsknings- og utredningsoppdrag for næringsliv og offentlige etater. TØI ble opprettet i 1964 og er organisert som uavhengig stiftelse.

TØI utvikler og formidler kunnskap om samferdsel med vitenskapelig kvalitet og praktisk anvendelse. Instituttet har et tverrfaglig miljø med rundt 90 høyt spesialiserte forskere.

Instituttet driver forskningsformidling gjennom TØI-rapporter, artikler i vitenskapelige tidsskrifter, samt innlegg og intervjuer i media. TØI-rapportene er gratis tilgjengelige på instituttets hjemmeside www.toi.no.

TØI er partner i CIENS Forskningssenter for miljø og samfunn, lokalisert i Forskningsparken nær Universitetet i Oslo (se www.ciens.no). Instituttet deltar aktivt i internasjonalt forskningssamarbeid, med særlig vekt på EUs rammeprogrammer.

TØI dekker alle transportmidler og temaområder innen samferdsel, inkludert trafikksikkerhet, kollektivtransport, klima og miljø, reiseliv, reisevaner og reiseetterspørsel, arealplanlegging, ITS, offentlige beslutningsprosesser, næringslivets transporter og generell transportøkonomi.

Transportøkonomisk institutt krever opphavsrett til egne arbeider og legger vekt på å opptre uavhengig av oppdragsgiverne i alle faglige analyser og vurderinger.

Postadresse:
Transportøkonomisk institutt
Gaustadalléen 21
0349 Oslo
Norge

E-post: toi@toi.no

Kontoradresse:
Forskning
Gaustadalléen 21

Telefon: 22 57 38 00

Hjemmeside: www.toi.no